

«Likestillingsprosjektets» barn

Endringer i kjønnsforskjeller blant ungdom fra 1992 til 2002

KRISTINN HEGNA

«Likestillingsprosjektets» barn

Endringer i kjønnsforskjeller blant ungdom
fra 1992 til 2002

KRISTINN HEGNA

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 21/05

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2005
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-225-0
ISSN 0808-5013

Forsidefoto: © Thorfinn Bekkelund / Samfoto
Desktop: Torhild Sager
Trykk: GCS/Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Prosjektet Ung i Norge 2002 er en mangefasettert spørreskjemaundersøkelse, som dekker et vidt spekter av temaer som er relevante for å beskrive og forstå ungdoms liv i Norge. Svarene fra 12 000 ungdommer i alderen 13 til 19 år bosatt i hele landet inngår i databasen. Undersøkelsen er finansiert av Norges forskningsråd, og ett av temaene som ble ansett som sentralt i prosjektet var forskjeller mellom gutter og jenters atferd og holdninger. Har det skjedd endringer i forskjellene mellom kjønnene siden den forrige Ung i Norge-undersøkelsen ble gjennomført i 1992? Har noen av disse endringene i så fall betydning for likestilling mellom kjønnene? Mer likestilling? Eller større forskjeller? Rapporten er skrevet på bakgrunn av data fra både 1992 og 2002, og dekker flere ulike tema med tanke på å se etter endringer i kjønnsforskjeller – uavhengig av om disse kan sies å være av betydning for «likestilling».

Analysen og teksten er gjort av Kristinn Hegna. Imidlertid er flere av kapitlene i rapporten også delvis bygget på resultater fra Ung i Norge 1992-2002 som andre forskere ved NOVA og andre steder har publisert tidligere. Kåre Heggen ved Høyskolen i Volda, Ragnhild Brusdal ved SIFO, Hilde Pape, Elisabeth Storvoll og Ingeborg Rossow ved SIRUS, Lars Wichstrøm ved NTNU, Willy Pedersen ved Universitetet i Oslo, Åse Strandbu og Leila Torgersen ved NOVA har alle sammen publisert fra Ung i Norge 2002, og deres resultater er brukt som underlag i deler av denne rapporten. Takk til dem. Tusen takk også særlig til Jon Lauglo, Åse Strandbu og Anne Skevik som har lest gjennom rapporten på ulike stadier i prosessen, og som har gitt gode og innsiktsfulle kommentarer til forbedring av innholdet.

Oslo, oktober 2005

Kristinn Hegna

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning og metodiske forhold	11
1.1 Hvordan var verden i 1992? Og i 2002?	12
1.2 Skolegang og arbeid	15
1.3 Fritid og vennemønster	17
1.4 Mental helse og kroppsoppfatning	18
1.5 Atferdsproblemer, kriminalitet og rus	20
1.6 Seksualitet.....	21
1.7 Problemstillinger og siktemål	23
1.8 Datamateriale og metode.....	24
2 Fritidsbruk og samvær med venner	27
2.1 Fritidsaktiviteter – tre dimensjoner	28
2.2 Trenings- og organisasjonsorientert fritid.....	30
2.3 Hjemmeorientert fritid.....	32
2.4 Venneorientert fritid.....	34
2.5 Vennskap og samvær med venner	35
2.6 Vennemønster og ensomhet.....	38
2.7 Hva kan påvirke ungdoms sosiabilitet så sterkt i løpet av bare ti år?.....	43
2.8 Oppsummering	45
3 Ukelønn og arbeid	46
3.1 Ukelønn.....	47
3.2 Hvor mange har jobb utenfor skolen?	52
3.3 Oppsummering	53
4 Skolegang og skoleopposisjon	55
4.1 Holdninger til skolen	56
4.2 Skoleopposisjon	62
4.3 Lekselesing	64
4.4 Oppsummering	66
5 Ønsker om utdanning og flytteønsker inn til byene	67
5.1 Valg i videregående utdanning – allmennfag eller yrkesfag?.....	67
5.2 Etter videregående – høyere utdanningsambisjoner blant jenter?.....	71
5.3 Bosettingsplaner etter videregående – jentene til byen?	72
5.4 Hva motiverer elevene i valg av yrke?	76
5.5 Oppsummering	78
6 Atferdsproblemer, rusmiddelbruk og -misbruk	80
6.1 Atferdsproblemer og lovbrudd.....	81
6.2 Bruk av rusmidler – og misbruk.....	90
6.3 Alkoholbruk	93
6.4 Foreldres og venners rusbruk	95

6.5 Bruk av hasj	96
6.6 Oppsummering	99
7 Mental helse og selvmordsforsøk	101
7.1 Psykiske vansker	102
7.2 Selvmordsforsøk	104
7.3 Selvfølelse.....	107
7.4 Sammenheng mellom selvmord, selvfølelse og psykiske plager.....	109
7.5 Oppsummering	110
8 Kroppsoppfatning, slanking og spiseproblemer	112
8.1 Kroppsoppfatning, kroppsidealer og spiseforstyrrelser	113
8.2 Spiseproblemer	116
8.3 Sammenhengen mellom psykisk helse, kropp og kroppsoppfatning	117
8.4 Oppsummering	122
9 Seksualitet	124
9.1 Endringer i seksuell debutalder	125
9.2 Homoseksuelle erfaringer – det samme som homofile erfaringer?	131
9.3 Oppsummering	138
10 Endringer i kjønnsforskjeller 1992–2002	139
10.1 Likestilling.....	139
10.2 Skole og utdanning	141
10.3 Hjem og husarbeid	143
10.4 Kropp, seksualitet, objektivering?	144
10.5 Selvstendighet og brudd med kjønnsroller.....	146
10.6 Risiko og marginalisering	148
10.7 En generasjon av selvbevisste?.....	150
Summary.....	153
Referanseliste.....	157

Sammendrag

Rapporten analyserer ungdoms fritidsvaner, forhold til skole, seksualitet, psykisk helse, atferdsproblemer og rusbruk med sikte på å undersøke om det har skjedd endringer i kjønnsforskjeller blant ungdom i alderen 13–19 år i løpet av 1990-tallet. Grunlaget for analysene er skoleundersøkelsene Ung i Norge 1992 og 2002, som kartla et vidt spekter av temaer fra ungdoms hverdag gjennom svarene fra tilsammen ca. 20 000 ungdommer fra hele Norge. Underliggende temaer som fokuseres er knyttet til likestilling mellom kjønnene og endrede kjønnsroller på den ene siden, og kjønne aspekter ved risiko og marginalisering på den andre. Resultatene fra Ung i Norge 2002 sammenlignes med resultatene fra undersøkelsen i 1992.

Sammenlignet med 1992, leser både gutter og jenter betraktelig sjeldnere bøker i 2002. Nedgangen har vært større blant jenter enn blant gutter. På skolen trives elevene bedre, men fornøydheten med fagene og undervisningen er gått noe ned. Endringene gjelder både gutter og jenter, men generelt er det likevel jentene som trives best på skolen og som har mest positiv innstilling til skolen. I løpet av tiårsperioden har disiplinærproblemer i skolen gått noe ned. Med unntak av skoleskulk i videregående skole er det guttene som viser mest disiplinærproblemer i både ungdoms- og videregående skole. I forhold til høyere utdanning er jentene noe mer ambisiøse enn guttene. Jentene i utkantstrøk er særlig orientert mot høyere utdanning og storbyen, og driven bort fra landsbygda ser ut til å ha økt. Den samme utviklingen ser vi ikke for gutter.

Ungdoms fritid har blitt mer venneorientert. Både gutter og jenter tilbringer mer tid hjemme, men mindre tid sammen med mor og far enn i 1992. Særlig gutters vennemønster er endret; flere rapporterer om store vennerettverk samtidig som flere sier de ikke har en bestevenn. For begge kjønn, men særlig for gutter, ser vi en klar nedgang i ensomhet og samtidig en klar økning i sosialt selvbilde. For jentene har det stor betydning for ensomhetsfølelsen å ikke ha en bestevenn, mens guttenes ensomhet er sterkere knyttet til det å mangle sosialt nettverk. De store endringene kan skyldes utbredelsen av mobiltelefon og IKT-basert kommunikasjon, som muliggjør kontakt i store nettverk over lange avstander og koordinering av sosiale aktiviteter på en annen måte enn for ti år siden. Særlig gutters sosiale integrering ser ut til å ha blitt påvirket av dette.

Den seksuelle debutalderen har sunket, også for gutter, men særlig for jenter. Nedgangen blant jenter skyldes særlig at flere debuterer i 16–17-årsalderen, mens det for guttenes del også skyldes en økning i andelen debutanter under den seksuelle lavalder. En større andel av jentene enn av guttene har hatt seksuelle erfaringer med en person av samme kjønn, og hele 25 prosent av jentene har «kling» med en annen jente. Jentenes homo-seksuelle erfaringer er løsere knyttet til følelser og homofil tiltrekning enn blant gutter. Når det gjelder tanker og følelser knyttet til kroppen (kroppsbilde), ser vi tegn til en svak dikotomisering. Flere gutter og jenter er misfornøyd med kroppen sin, men det er også flere som er svært fornøyd med kroppen sin. Negativt kroppsbilde og spiseproblemer er langt mer utbredt blant jenter enn blant gutter. Til tross for at både jenter og gutter trener i samme grad som i 1992, har kroppsvekten gått opp i løpet av tiåret. Økningen i spiseproblemer skyldes at ungdom er blitt tyngre samtidig som bevisstheten rundt kroppens utseende er blitt mer kritisk og negativ. Jenter er også mer plaget av symptomer på nedsatt psykisk helse enn gutter. Økningen i depressivt stemningsleie finner vi hos begge kjønn, men særlig blant gutter. Samtidig ser vi en økning i selvbilde og selvfølelse blant gutter. Når det gjelder selvmordsforsøk, er det ikke endring blant gutter, men en økning på 4 prosentpoeng blant jenter fra 10 til 14 prosent.

Som tidligere er det slik at gutter rapporterer om mer atferdsproblemer enn jenter, og de rapporterer om langt mer kriminalitet. Fra 1992 til 2002 har mindre alvorlige normbrudd og mindre alvorlige lovbrudd, gått ned. Vi ser også en klar reduksjon i vold av typen slag, spark og trusler, mens vold med bruk av våpen er stabilt. Både mindre og alvorlig hærverk er blitt noe mer utbredt. Kjønnforskjellene er i noen grad redusert, men dette skyldes hovedsakelig at gruppen av gutter som gjør litt gale ting av og til, er blitt mindre. Økningen i mer alvorlig kriminalitet skyldes at gruppen av gutter med gjentagne tilfeller av lovbrudd er blitt større. Det er tegn til en polarisering i atferdsvansker blant gutter; mindre av de mindre alvorlige og «tilfeldige» tilfellene av problematferd – og her ligger jentene nærmere i nivå med guttene – og svak økning av de alvorlige og mer regelmessige tilfellene av kriminalitet.

Rapportens resultater peker i ulike retninger når det gjelder endringer i jenters atferd. På den ene siden kan det se ut til at spekteret for hva som er «lov», har åpnet seg ytterligere, for eksempel når det gjelder seksualitet og ambisjoner i utdanning. Vi ser tegn til at jentene er blitt mer selvsikre, aktive og velger det de vil. På den annen side er de blitt mer selvkritiske; kropp, utseende og seg selv vurderer de kontinuerlig, med noen flere med høy

selvfølelse og positivt kroppsbilde og enda flere med lav selvfølelse og negativt kroppsbilde som resultat. Funnene går med andre ord både i retning av «frigjøring» og «begrensning». En tredje dimensjon i bildet av endringer er at det ser ut til at jenters lyst og evne til å ta egne valg, deres individualitet og selvstendighet også brukes til å velge det som er tradisjonelt kvinnelig. Økt selvstendighet og frihet til å velge endrer ikke nødvendigvis handlingsmønstre, fordi tradisjonelle valg bare begrunnes på nye måter.

Også når det gjelder gutter peker resultatene i delvis motstridende retninger. På den ene side er gutter mindre ensomme, har større selvtillit, er mer fornøyd med seg selv og sin evne til å få venner, de har flere venner og kanskje større sosiale ressurser enn tidligere. På den annen side har det vært en sterkere økning i psykiske vansker, rusmiddelbruk og alvorlig kriminalitet blant gutter, sammenlignet med jenter. Er denne utviklingen et tegn på en machokultur som er tilbake? Er det et forvarsel om at guttene trenger mer oppmerksomhet i tiårene som kommer for å ikke marginaliseres i forhold til samfunn og arbeidsliv fremover?

1 Innledning og metodiske forhold

Kjønn. Et lite ord, men i mange sammenhenger en viktig skillelinje. Det som gjennom alle kapitlene i denne rapporten er hovedproblemstillingen, er om det har skjedd endringer i gutters og jenters atferd og holdninger som gjør at forskjeller mellom kjønnene er blitt mindre eller større i løpet av tiårsperioden mellom 1992 og 2002. I 2001 gjorde FNs Economic Commission for Europe (UNECE) en sammenligning av forholdene mellom kjønnene på en rekke samfunnsfelter i alle Europeiske og Nord-Amerikanske land. I denne sammenligningen ble Norge rangert som nummer én, som det mest kjønnslikestilte landet i denne delen av verden (Vikan 2002). Sammenlignet med andre Europeiske land utenom Skandinavia, har Norge en svært høy andel kvinner i den universitetsutdannede delen av befolkningen (66 prosent), En høy andel av kvinnene er i lønnet arbeid (68 prosent) og det er en høy andel kvinner på Stortinget (42 prosent) (Vikan 2002).

Denne utviklingen i Norge og de Skandinaviske landene er ikke noe som har skjedd i løpet av en tiårs periode. Kjønnsbaserte strukturer i samfunnet er en tung materie, som det tar lang tid å endre. Samfunnsmessige endringer krever at hver enkelt individ gjør andre valg enn foregående generasjon. I en intervjustudie av tre generasjoner kvinner gjennomført på begynnelsen av 90-tallet, viste Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg at de grunnleggende verdiene og målene for livet var forskjellige blant dem som var 18 år i 1992, sammenlignet med deres mødres og bestemødres verdier og mål (Bjerrum Nielsen & Rudberg 2000). De unge jentenes viktigste mål i livet var å realisere seg selv og benytte sine evner til å forfølge sine interesser og begjær. For deres bestemødre var det det *å være til nytte* som var det viktigste målet i livet. De unge jentenes selvoppfatning sto i motsetning til tradisjonell femininitet, og i forlengelse av feministisk ideologi.

Når Norge er «det mest likestilte landet i verden» og unge jenter i Norge allerede ti år før dette ble fastslått, opplevde sine muligheter som ubegrenset så lenge de hadde vilje og evner til å nå sine mål, hvordan kan vi da tro at det vil være forskjeller å spore mellom gutter og jenters oppførsel i det korte tidsrommet fra 1992 til 2002?

Svarene skal vi forsøke å finne gjennom å analysere to store datasett som inneholder svar fra jenter og gutter i alderen 13 til 18 år fra hele Norge. *Ung i Norge*-undersøkelsene er landsrepresentative og de ble gjennomført

med en del identiske spørsmål i 1992 og 2002. Er det dukket opp forskjeller, der det tidligere var likhet? Er det blitt større likhet der det før var forskjell? Har det skjedd endringer i atferd og holdninger som avspeiler seg i svarene de unge gir på spørreskjemaenes mange spørsmål?

1.1 Hvordan var verden i 1992? Og i 2002?

Når man har to undersøkelser foran seg som viser hvert sitt tidsbilde med ti års mellomrom, kan det være fristende å si at endringer fra det ene tidspunktet til det andre utgjør to punkter på en utviklingslinje. Kanskje vi ser for oss at en økning fra 1992 til 2002 er fortsettelsen på en forandring som startet før 1992 og som kommer til å fortsette etter 2002? «Alkoholforbruket blant unge bare øker og øker.» «Volden i skolen blir mer og mer alvorlig.» «Hvor kommer det til å ende?»

Vel, det vet vi ikke. Vi kan ikke ut fra disse to undersøkelsene fra 1992 og 2002 si noe om hvordan *utviklingen* har gått eller kommer til å gå. Vi vet bare hvordan svarene fra ungdommene fordelte seg i 1992 og i 2002. Mellom de to tidspunktene kan forekomsten av et fenomen ha steget og sunket igjen, holdt seg stabilt lenge og økt siste år, vært mye høyere enn i 2002, men nå på vei ned igjen, eller alle varianter av oppturer og nedturer. For å vite noe mer sikkert om trenden i en utvikling, bør vi ha *tre* tidspunkter. Og det har vi ikke.

Nettopp derfor blir det kanskje viktigere å vite noe om hvordan verden så ut rundt ungdommene som er med i Ung i Norge-undersøkelsene i 1992 og i 2002. Hvilken verden levde disse ungdommene i? Kan vi identifisere generelle trekk ved Norge i 1992 som var forskjellig fra 2002 og som kan tenkes å ha hatt betydning for ungdommenes liv, og som vi bør vite for å kunne tolke svarene deres?

1992 er i skrivende stund ikke mer enn 12 år siden. Likevel har ting endret seg siden da. For eksempel var det dét året den første sendingen fra en kommersiell norsk TV-kanal gikk på lufta, med åpningen av TV2 i Bergen. Før det hadde vi ikke sett mye reklame på norske TV-skjermer, og så å si ingen hadde mobiltelefon heller. SSBs statistikk over hvor mange som hadde hjemme-PC begynner ikke før i 1994, og da hadde bare 11 prosent av norske husstander en PC hjemme (SSB 2004). I Norge fantes det ikke en eneste «kaffebar» heller, for den første åpnet i Oslo i 1994.

Gro Harlem Brundtland var statsminister i Norge dette året, men tydelige motkrefter var i sving i landet. I 1992 brant den 800 år gamle Fantoft Stavkirke, den over hundre år gamle Revheim Kirke i Stavanger og

Holmenkollen Kapell, ned – og alle de tre brannene var påsatt av norske satanister. Om høsten møtte 10 000 mennesker fram på Youngstorget i Oslo for å protestere mot lederen av Norge mot Innvandring, Arne Myrdal. Senere samme år ble åtte personer arrestert i Gjøvik etter at 50 nynazister demonstrerte mot innvandring utenfor en innvandrerbbutikk. I Bergen måtte politiet med store styrker gripe inn for å forhindre voldelige sammenstøt mellom representanter for Fremskrittspartiets Ungdom (FrPU) og streikende kommuneansatte.

Flere nye ord dukket opp i det norske vokabularet. Ett av dem var «byvanker», ungdom som daglig vanker i bysentrum. Et annet var «versting», barn som er blant de verste, mistilpassede, kriminelle i en grad verken skole, barnevern eller politi rår med.

Samme år holdt også Kong Harald sin første nyttårstale som monark. Kong Haralds tale inneholdt to hovedtemaer dette året. Det ene han snakket om var norsk kultur og kulturens betydning for vår egen identitet. Bare to år senere fant OL på Lillehammer sted, av antropologen Arne Martin Klausen beskrevet som «et modernitetens festspill» og en nasjonal eksponering av og kommersialisering av vår norske identitet (Klausen 1996). Det andre Kong Harald snakket om i sin tale var den store arbeidsløsheten i landet. For i første kvartal 1992 satte arbeidsledigheten en ny dyster etterkrigsrekord. Da var 6,2 prosent av arbeidsstyrken uten jobb, og det var første gang etter krigen at ledigheten gikk over seks prosent. Den nominelle renten var på over 14 prosent, og tusenvis av folk måtte selge boligen sin fordi de ikke klarte å betale lånet og endte som gjeldsslaver. Som et motsvar til arbeidsledigheten lovte utdanningsminister Gudmund Hernes 9500 nye studie-plasser ved universiteter og høyskoler fra høsten 1992. Ungdomskullene på begynnelsen av 1990-tallet var barn av den store etterkrigs generasjonen, og de var spesielt mange. 210 000 elever i videregående skole var på vei inn i høyskoler og universiteter eller ut i et usikkert arbeidsmarked. I 2002 var det blitt nesten 50 000 færre elever i videregående skole og dermed færre i konkurransen om studie-plasser, fordi barnekullene var vesentlig mindre enn ti år tidligere. Høy arbeidsløshet og stor rift om plassene i høyere utdanning er faktorer som påvirker elevenes skolehverdag, og som vi kanskje ser spor av i dataene i Ung i Norge.

1992 kan med andre ord sies å være preget av sterke politiske meninger, og stor økonomisk krise. Ti år senere surfet Norge på en opptur som førte til den laveste arbeidsløsheten vi hadde sett noen gang våren 2002, og avisene omtalte igjen Norges plassering på toppen av FNs levekårsstatistikk, som en kåring av Norge som «verdens beste land å bo i»

(Dagbladet 24.7.2002). Norske ungdommer hadde fått ikke bare muligheten til videregående skolegang, men en *rett* til det. Alle som ønsker skal få tilgang til videregående utdanning. Høyskoler og universiteter hadde stor søkning, men ikke større enn de kan ta imot. Noen linjer og fag hadde for få søkere. Samtidig fikk vi de første internasjonale målingene av kunnskapsnivået i norsk skole, og resultatene var delvis nedslående. Norge sakker akterut, ble det hevdet.

I 2002 var verden fremdeles akutt rystet etter terrorangrepet på World Trade Center i New York 11. september året før. I Norge var det antikrigsdemonstrasjoner etter at USAs president George Bush gikk inn for krig mot Afghanistan og senere krig mot Irak. Kjell Magne Bondevik var statsminister. I sin regjering hadde han Erna Solberg fra Høyre som strammet inn på innvandringspolitikken. Debatten om innvandring skifter farge, og det blir på en helt annen måte legitimt å stille spørsmål ved innvandring, integreringspolitikk, innvandreres kultur og religion. Skillet gikk ikke lenger mellom nazistiske grupper – hvor alle innvandrerkritiske røster kunne risikere å bli plassert av motstanderne i debatten – og andre. Debatter om kjønnslemlestelse, tvangsgifte, terror og religiøs fanatisme preget ofte diskusjonene om islam. 2000 mennesker gikk i demonstrasjonstog i Oslo for innvandrerjenters «rett til å bestemme over eget liv», noe som av og til kunne høres ut som et innlegg for å få innvandrerjenter til å gjøre de samme valg som norske jenter ville ha valgt. Å velge tradisjonen var ofte ikke sett som «å bestemme selv».

På fjernsynet vokste tilbudet av TV-kanaler stort i løpet av tiåret, og særlig bredde det om seg med reality-serier som Big Brother, Robinson-ekspedisjonen, Ungkaren, osv. osv. Listen var endeløs i 2002. Mer enn noensinne ser det ut som om «alle» søker sine *15 minutes of fame*. Unge norske designere som Norway Says er i vinden gjennom deltagelse i europeiske møbelmesser i London og Milano, og biblioteket i Alexandria, som det norske arkitektkontoret Snøhætta tegnet, blir åpnet. Internett, chatting, e-post og mobiltelefon har revolusjonert kommunikasjon mellom venner og på tvers av verdens land. Nær 100 prosent av alle norske ungdommer i 18-årsalderen har sin egen mobiltelefon, og av ungdommene som deltok i Ung i Norge 2002 hadde 95 prosent PC hjemme og 35 prosent PC på rommet sitt. Ved hjelp av Internett og mobil strekker trådene seg fra individet og hjemmet ut til hele verden. Mer enn noensinne er *globalisering* blitt et faktum, og ikke bare et interessant moteord.

På disse to tidspunktene har vi delt ut spørreskjemaer til nesten 24 000 ungdommer til sammen, og vi har spurt dem om informasjon om deres liv.

Vi har stilt spørsmål om skolegang og fritid, om rusmiddelbruk og kriminalitet, om deres egenskaper og utseende, om deres psykiske helse og interesse for sport, om seksualitet og holdninger til videre utdanning – for å nevne noe. På alle disse feltene, og noen til, skal vi presentere ungdommenes atferd og deres holdninger. Mer presist skal vi se på forskjellene mellom gutter og jenter i 1992 og sammenligne med 2002 langs en rekke dimensjoner.

Rapporten vil være organisert i kapitler som hver omhandler et felt eller område av ungdommers hverdag som er av betydning for dem. Noen av disse feltene er å forstå som en generell bakgrunn for ungdommenes liv, slik som skole, venner, fritid og seksualitet. Andre felter er mer problemorienterte, slik som rusmiddelbruk og mental helse. Feltene er:

- Skole – trivsel på skolen, skoleresultater, skoleopposisjon og planer om videre utdanning
- Fritid – fritidsmønster, trening, kontakt med jevnaldrende
- Mental helse – depresjon, selvmordsforsøk, holdning til kroppen sin og spiseforstyrrelser
- Atferdsproblemer – normbrudd og kriminalitet, alkoholbruk, bruk av illegale rusmidler
- Seksualitet – debutalder, andre seksuelle erfaringer, seksuell kontakt med personer av samme kjønn

Hvilke problemstillinger er aktuelle på de respektive feltene, når vi har kjønnsforskjeller og endringer i disse i fokus?

1.2 Skolegang og arbeid

Det er lenge siden unge gutter ble oppmuntret til skolegang mens unge jenter «ikke hadde behov» for mer enn det nødvendige av leseferdigheter fordi de uansett ikke trengte det for å stelle i huset eller på gården. Å gi jenter og kvinner like muligheter til utdanning har lenge vært en viktig målsetting, og i universitets- og høyskolesystemet i Norge finner vi i dag en overvekt av kvinnelige studenter (60 prosent er kvinner, se <http://www.ssb.no/emner/04/02/40/utuvh/>). Samtidig viser Læringscenterets statistikk at i de sju fagene som har avgangsprøver fikk jentene best gjennomsnittskarakter i alle fag, unntatt matematikk, der gutter og jenter fikk samme gjennomsnitt. I de elleve fagene med standpunktkarakter, fikk jenter best karakter i alle fag, unntatt i

kroppspøving (Læringscenteret 2005). Andre undersøkelser har vist at de i mindre grad er i opposisjon til skolen som system, målt i form av konflikter med læreren og holdninger til skolen (se f.eks. Bakken 1998, Strandbu 1997). Parallelt med denne utviklingen har kvinner i stadig større grad rykket inn som lærere i skolen, også i økende grad i løpet av de siste ti år. I 1992 var kvinneandelen 64 prosent i grunnskolen og 38 prosent i videregående skole, mens den i 2002 var steget til 70 prosent i grunnskolen og 45 prosent i videregående. Når kvinneandelen er størst blant de yngste lærerne, er det fra enkelte kanter kommet bekymrede spådommer at dette innebærer en «feminisering» av skolen som vil øke i årene som kommer. Dette har fått flere til å beskrive guttenes stilling i grunnskolen som *problematiske* i den forstand at skolesystemet ikke ser ut til å være tilpasset gutters måte å være og å lære på, og at den store kvinneandelen i staben bidrar til dette (se for eksempel Ole Bredesens «Nye gutter og jenter – En ny pedagogikk?»).

Også når det gjelder jentenes inntreden i høyere utdanning har man etter hvert kunnet høre bekymrede røster gjøre seg gjeldene på guttenes vegne. Kvinneandelen blant studenter i høyere utdanning er steget fra 48 prosent i 1980 til 59 prosent i 2001 (Støren og Arnesen 2003), slik at den vertikale segregeringen av kvinnelige og mannlige studenter er blitt snudd på hodet i forhold til situasjonen på 1950-tallet. Når det gjelder den horisontale segregeringen – at kvinner og menn velger ulike fagretninger – er det ikke skjedd endringer i løpet av de siste 20 år, når det gjelder høyere utdanning (Støren og Arnesen 2003). Bekymringen i forhold til guttene er om de sakker akterut når det gjelder inngangen til utdanningssamfunnet, der det blir vanskelig å klare seg i arbeidslivet uten kvalifikasjoner. Denne problemstillingen settes særlig på spissen når det gjelder ungdom utenfor de store byene. Sosiologen Kåre Heggen peker på at dersom vi ser på ungdom i alderen 19–24 år, er andelen som studerer i høyere utdanning den samme for gutter i spredtbygde fylker (f.eks. Sogn og Fjordane), som blant gutter i tettbygde fylker (Oslo), nemlig ca. 20 prosent. Blant jenter derimot finner han at rundt 40 prosent av jentene er studenter i de spredtbygde fylkene, mens bare 26 prosent av jentene i Oslo studerer (Heggen 2003). For å ta høyere utdanning må de fleste i spredtbygde strøk flytte til sentrale områder med passende utdanningsinstitusjoner. Satt på spissen kan man derfor frykte at det er de lavt utdannede guttene som blir igjen som «tapere» på landsbygda, mens karrierebevisste jenter flytter til byene og tar utdanning som sikrer deres inntreden i arbeidslivet.

Vi skal ta opp disse problemfeltene i kapittel 4 i den videre rapporten. Trives og lykkes jenter bedre enn gutter på skolen, og har dette endret seg i løpet av det siste tiåret? Som ledd i en forklaring skal vi se nærmere på både innsats i form av lekselesing og foreldrenes holdning til skolen. Kan det tenkes at foreldre til jenter og foreldre til gutter har ulike forventninger til sine barns innsats i skolen? Gjør jentene mer lekser? Vi ønsker også å se fremover. Hvilke utdanningsplaner har ungdommene som deltar i Ung i Norge, og hvilke ønsker har de for sine fremtidige yrker? Er det jentene som søker opp og ut, og guttene som blir igjen? Er denne tendensen blitt tydeligere i løpet av de siste ti årene?

I et likestillingspolitisk perspektiv har kanskje retten til arbeidsdeltakelse og lik lønn for likt arbeid vært et av de viktigste siktemålene. I denne rapportens kapittel 3 skal vi også se nærmere på deler av ungdoms økonomiske situasjon og arbeid utenom skolen. Hva bruker ungdom penger på? Får de ukelønn, og hvor mye får de? Ser vi tegn på at også ungdoms «finansielle situasjonen» har endret seg i takt med den generelle konjunkturoppgangen som fant sted i Norge fra 1992 til 2002? Vi vil også se etter hvem som har arbeid utenom skolen, og hvilken motivasjon ungdom oppgir for å skaffe seg slikt arbeid. Gjenspeiler andelen gutter og jenter i deltidsarbeid fordelingen mellom kjønnene i arbeidsstokken som helhet?

1.3 Fritid og vennemønster

Det er lett å se endringer i gutters og jenters fritidsmønster dersom vi sammenligner det vi oppfatter som 1900- eller 1950-tallets fritidsmønster blant ungdom, med dagens fritidsmønster blant ungdom. Det er ikke lenger slik at jenter forventes å sitte hjemme og sy og lage mat, mens gutter kan løpe ute og driver idrett. Men er det grunn til å tro at det fremdeles eksisterer et «guttefritidsmønster» og et «jentefritidsmønster»? 70-tallets feminister argumenterte *mot* barbie-dukker og *for* bil-leker til jenter, noe som kan ha bidratt til at norske jenter i 1992 har et utradisjonelt fritidsmønster med stor likhet mellom gutter og jenter. Hva så med dem som vokste opp ti år senere? Fritidsmønster og vennskap mellom ungdom er temaet i kapittel 2.

Sosiale mønstre er ofte treg materie og endrer seg langsomt. Spørreskjemaundersøkelser er ofte ikke følsomme nok til å kunne fange opp små endringer eller oppkomsten av partikulære/nye fritidsaktiviteter som dukker opp. Det er de store linjene som er av interesse. Slik er det også når det gjelder det som for ungdom kanskje er deres viktigste fritidssyssel: Å være sammen med venner. Vennskap er basert på likeverd og kjennskap til

hverandre, og er samtidig bygget på verdier som intimitet, identifisering og realisering som er så viktig i ungdomstiden. I kapittel 2 skal vi også se nærmere på forskjellen mellom gutter og jenters vennemønster og oppfatning av seg selv i venneflokk, og undersøke om det har vært endringer fra 1992 til 2002. Er det grunn til å tro at de store linjene i ungdoms omgang med jevnaldrende har endret seg de siste ti år?

Vennskap og vennerelasjoner har i populærkulturen vært i særlig fokus det siste tiåret – vi kan kanskje se på populariteten til TV-serier som *Seinfeld* og *Friends* som symptomer på dette. Begge seriene handler om en vennegjeng «doing nothing», og eksemplifiserer godt det moderne vennskapets idealer (Frønes og Brusdal 2000). Perioden som ung voksen, før det voksne familielivet, er en periode hvor venner spiller en særlig rolle, og det er en periode som kan sees som en forlengelse av ungdomstidens vennskapsforhold. Ivar Frønes og Ragnhild Brusdal forsøker å se fremover i boka «På sporet av den nye tid» (2000). De refererer til resultater fra SSBs levekårsundersøkelser som viser at mens det i 1980 var 27 prosent av befolkningen som oppga at de ikke hadde en bestevenn utenom familien som de kunne snakke fortrolig med, var dette tallet sunket til 18 prosent i 1995, og denne økningen var sterkere blant kvinner enn blant menn. Det er rimelig at vennskap i fremtiden vil bety mer og mer, og at vennskap på tvers av kjønn vil øke, hevder de.

Når vennskap blir viktigere, skapes kanskje en ny «sosial underklasse» som ikke inkluderes i de sosiale nettverkene og bånd mellom jevnvaldrende. Det å være ensom er ikke alltid det samme som å være alene, men det å være alene blir kanskje mer ensomt når alle andre er sammen med noen? Vi skal se nærmere på endringen også når det gjelder ensomhet. Er det blitt flere ensomme gutter og jenter siden 1992? Er de ungdommene som ikke er i en vennegjeng eller som ikke har en bestevenn blitt mer ensomme enn de var for ti år siden?

1.4 Mental helse og kroppsoppfatning

Sosial støtte av venner og familie er med på å både forebygge nedsatt mental helse og å bidra positivt i perioder med depressivt stemningsleie. I så måte kan vi si at ensomhet er en viktig faktor når det gjelder ungdoms mentale helse. I kapittel 6 skal vi se nærmere på depressive symptomer blant ungdom. Gjennom spørreskjemaundersøkelser som Ung i Norge er vi ikke ute etter å avdekke eller diagnostisere klinisk depresjon i ungdomsbefolkningen. Derimot måler vi det som kan kalles *depressivt stemningsleie*: Å føle

seg trøtt og uopplagt, trist og lei seg, ha søvnproblemer, være ofte bekymret osv. Vi er alle preget av denne typen følelser fra tid til annen, men formålet her er å se om nivået av slike plager i ungdomsbefolkningen har endret seg de siste år. Selvmordsforsøk kan sees som et ekstremt symptom for depressive stemningsleie, og dersom nivået av selvmord og selvmordsforsøk i befolkningen øker over tid, kan dette være uttrykk for at nivået av psykisk stress og negative livshendelser som for eksempel arbeidsledighet har økt.

Statistisk sentralbyrå gjennomfører årlige Levekårsundersøkelser som blant annet måler nivået av psykiske symptomer i befolkningen, ikke ulikt det vi gjør i ungdomsundersøkelser som Ung i Norge. Ser vi på andelen som har vært mye plaget av minst tre psykiske symptomer av en liste på 12 indikatorer, finner vi at denne er mer enn doblet fra 1995 til 2002, for både unge menn og unge kvinner i alderen 16–24 år (Rønning 2001). Andelen blant gutter er økt fra 5 til 13 prosent, og for jenter fra 10 til 20 prosent. I en rapport kommenterer forfatteren Elisabeth Rønning at det er sannsynlig at noe av denne økningen på 90-tallet skyldes økt oppmerksomhet rundt psykiske lidelser og depressive plager i løpet av tiårsperioden. Hun peker også på at antallet behandlede barn innenfor psykiatrien er økt tilsvarende i samme periode (Rønning 2001). Som regel vil imidlertid den type plager vi her snakker om som nevnt ikke være sammenfallende med diagnostisering innenfor psykiatrien. Det er derfor rimelig å anta at det har vært en utvikling i retning av en mer stressende og mer problemfylt hverdag for mange unge i løpet av nittitallet, og at det er dette vi ser konturene av når vi ser nærmere på selvrapporterte symptomer på psykiske plager. Spørsmålet i denne sammenheng vil være om dette er en utvikling som gjelder for gutter og jenter i samme grad? Tilsvarende skal vi se på kjønnsforskjeller i utviklingen av selvmordstanker og selvmordsforsøk fra 1992 til 2002.

Et annet tema som har vært aktuelt i løpet av 90-tallet når det gjelder ungdoms psykiske helse, har vært forekomsten av spiseforstyrrelser. Den økede oppmerksomheten rundt spiseforstyrrelser i media kan påvirke vår oppfatning av hvor utbredt dette er blant ungdom, men også føre til at fenomenet faktisk blir mer synlig og kanskje også øker i forekomst. En gjennomgang av europeiske og internasjonale undersøkelser av forekomsten av spiseforstyrrelser i befolkningen, konkluderte i 1995 med at det ikke er grunnlag for å hevde at det har vært en økning (Fombonne 1996). I kapittel 7 vil vi se nærmere på hva Ung i Norge-undersøkelsene viser om utviklingen av spiseforstyrrelser i ungdomsbefolkningen fra 1992 til 2002?

Spiseforstyrrelser er en psykisk lidelse, og i dagens psykologiske forståelse av spiseforstyrrelser legges det stor vekt på betydningen av lav

selvfølelse og pasienters subjektive problemer med å ha kontroll over livet (Skårderud, Rosenvinge og Götestam 2004). Spiseforstyrrelser er imidlertid ikke minst også knyttet til den kulturelle konteksten den forekommer i, både ved at de symptomatiske uttrykkene påvirkes av samfunnsmessige endringer, og ved at det finnes klare kulturelle risikofaktorer som tynne skjønnhetsidealer og økte krav til kroppsdisiplinering (Skårderud et al. 2004). I Ung i Norge-undersøkelsene har vi mulighet til å undersøke sammenhengen mellom endringer både i faktisk kropp/vekt og endringer i kroppsbilde blant ungdom, og hvilken betydning dette har for økning eller stabilitet i forekomsten av symptomer på spiseforstyrrelser i ungdomsbefolkningen.

Spiseforstyrrelser har i hovedsak vært knyttet til jenter og unge kvinner, men de to siste tiårene har det også vært knyttet økende oppmerksomhet til gutter og menn med spiseforstyrrelser (Skårderud et al. 2004). Kulturelt sett har den samme objektifisering og erotifisering som kvinnekroppen har vært gjenstand for, de siste tiårene også begynt å gjøre seg gjeldende overfor mannskroppen (Wickman 2004). Et interessant spørsmål er derfor om forekomsten av spiseforstyrrelser eventuelt har endret seg mer blant gutter enn blant jenter.

1.5 Atferdsproblemer, kriminalitet og rus

Lovbrudd og alvorlige normbrudd i befolkningen har tidligere blitt beskrevet ved metaforer som «nyanser i grått» (Stangeland og Hauge 1974), for å beskrive at befolkningen ikke lar seg dele i to rene grupper, de uskyldsrene hvite og de «sorte får». Senere analyser viser at det nok er riktigere å lage mer finmaskede kategoriseringer når det gjelder lovbrudd og alvorlige normbrudd. For det første ser det blant ungdom ut til å være en stor gruppe som fremdeles bør kunne beskrives metaforisk som «hvite», mens man i den andre gruppen ser at det er klare forskjeller på dem som gjør «mye» og dem som gjør «lite» med hensyn til grad av involvering i andre avvik og risiko for senere problemer (Pedersen 1992). For det andre ser det ut til å være identifiserbare forskjeller i dimensjoner av kriminalitet og normbrudd, som for eksempel vinningskriminalitet og nasking, voldskriminalitet eller skjult atferd («covert behavior») (Storvoll, Wichstrøm, Kolstad et al. 2002).

I kapittel 5 skal vi se at det er hovedsakelig gutter som begår kriminalitet, mens jenter oftere er involvert i normbrudd som kanskje ikke rammes direkte av straffeloven, som å snike på bussen eller stjele penger av personer i familien. Tidligere forskning har også vist at det er flere gutter i gruppen av ungdom som er *gjengangere* både i forhold til lovbrudd og

alvorlige normbrudd (Bakken 1998). Mediebildet på 1990-tallet har imidlertid presentert en tydelig bekymring for *jenters* involvering i vold og kriminalitet, med støtte i politiets virkelighetsbeskrivelser. Flere jenter anmeldes for tyveri og nasking, og flere jenter er involvert i gjengkriminalitet og voldsbruk, sammenlignet med tidligere. Politiets kriminalstatistikk viser antall anmeldte forseelser og lovbrudd, og er i så måte ikke bare en refleksjon av hvilke handlinger som faktisk begås, men også av hvilken innsats politiet gjør på ulike felter. Ung i Norge undersøkelsene er selvrapporteringsundersøkelser, slik at de potensielt kan gi et bilde av forseelser og lovbrudd som begås, men som ikke registreres av politiet. Ser vi en tilsvarende endring som politiet viser med basis i sine registre? Er jenter på vei til å «ta igjen» guttenes dominans på dette feltet?

Tilsvarende har vi sett en utvikling over de siste tiår hvor jenters bruk av rusmidler har utviklet seg i retning av gutters nivå (Pedersen 1998b). Fremdeles drikker gutter mer når de drikker og deres årlige alkoholkonsum er om lag dobbelt så stort som jenters, men gutter og jenter drikker like ofte, ble det vist på begynnelsen av 90-tallet. Fortsetter denne utviklingen slik at jentene nærmer seg guttenes alkoholforbruk, ikke bare i hyppighet, men også i volum, når vi sammenligner 1992 og 2002? Ser vi også en utvikling når det gjelder andre typer rusmidler, slik som hasj og andre stoffer?

Bruk av rusmidler i befolkningen er i høy grad en atferd som er regulert og formet av kulturelle forhold. Normer for når det er legitimt å drikke, hvor mye man bør drikke og hvordan man bør drikke, varierer mellom ulike lag av befolkningen over tid og også i forhold til kjønn og kjønnsroller (Lalander 1998). Vi er opptatt av endringer i atferd når det gjelder rusmidler og normbrudd/lovbrudd, og ønsker å se dette i sammenheng med forskjeller mellom kjønnene, fordi det gir en pekepinn om endringer som vedrører nettopp de forventninger vi har til hva som er «passende oppførsel» for en jente og for en gutt. I bunn og grunn kan med andre ord de endringene vi ser i en del tilfeller tilbakeføres til endringer i kjønnsroller, og vil bli diskutert i forhold til dette. Det samme vil kunne gjelde for temaet seksualitet, som jo reelt sett også handler om forholdet mellom kjønnene.

1.6 Seksualitet

Seksualitet og oppfatninger om kropp var ett av de viktigste temaene innenfor den politiske og kulturelle argumentasjonen i 70-talls feminisme og likestillingsarbeid, slik det for eksempel kom til uttrykk i bøker som «Kvinne kjenn din kropp: en håndbok» som kom første gang i 1976.

Endringer i seksualvaner handler både om endringer av kulturelle forestillinger knyttet til kjønn og endringer i forholdet mellom kjønnene. På seksualitetens område handlet det om å bestemme selv: ikke være underkastet mannens seksualitet som *objekt*, men være et *subjekt* i forholdet til sin egen kropp og sin seksualitet. Vi fikk bøllekurs, onanikurs og orgasmekurs. For kvinner og jenter har det siden 1960-tallet foregått en seksuell frigjøring.

Deler av denne frigjøringen dreide seg også mer allment om å bringe seksualitet fram som noe positiv, og samtidig som noe som kunne omtales, noe som ikke var skambelagt og tabuisert. Paradoksalt nok kan det se ut til at denne positive fokuseringen har fått følge av en offentlig oppmerksomhet rettet mot sex i det offentlige rom, som mange vegrer seg for og synes har gått for langt. Redd Barna er bekymret for seksualisering og objektifisering av (stadig yngre) jenter i media og reklame, og utnyttelse av unge jenter på internett. Barne- og familieminister Laila Dåvøy (2001–2005) uttrykte bekymring for det hun oppfattet som en pornofisering av det offentlige rom og seksualisering av barndommen (Ødegaard 2005). I løpet av tiåret fra 1992 til 2002 er seksualiserte uttrykk i reklame og SEX med krigstyper på dagsavisenes forsider økt markant.

I kapittel 8 skal vi undersøke hvilke endringer vi kan spore i ungdoms seksualvaner fra 1992 til 2002. Er det stadig flere unge som debuterer seksuelt når de er under den seksuelle lavalder? Er det først og fremst blant de unge jentene vi ser endring? Den seksuelle debuten har en særegen betydning i vår forståelse av den prosessen det innebærer å bevege seg fra å være et før-pubertalt barn til en voksen med et aktivt seksualliv. For ungdom er også andre seksuelle og erotiske handlinger viktige, før man kommer så langt som til samleie. I forbindelse med bekymringen om en stadig synkende debutalder er det derfor vel så viktig å se i hvilken grad andre seksuelle erfaringer enn samleie blir vanligere i stadig yngre aldersklasser. Ser vi tegn til en økende seksualisering av jentene godt under den seksuelle lavalder?

I ungdomsårene er pubertetsutvikling, økende seksuelle erfaringer og utviklingen av en moden/voksen kjønnsrolle, prosesser som skjer parallelt. I dette bildet er den normaliserte heteroseksualiteten en ofte selvsagt komponent. Mange har pekt på hvordan dette kan føre til at ungdom som i samme periode baler med spørsmål knyttet til en gryende homofil identitet, kan oppleve særlige vanskeligheter. Ungdom generelt er ofte selv usikker på sin egen seksuelle identitet og reagerer svært negativt på ting som er annerledes eller utenfor det de selv oppfatter som normalt. Siden midten av 90-tallet har det vært langt mer åpenhet om homofili enn tidligere, og vi skal se nærmere

på ungdoms seksuelle erfaringer med personer av samme kjønn. Er det forskjell på gutter og jenters forhold til homofili?

1.7 Problemstillinger og siktemål

Utgangspunktet for denne rapporten er spørsmålet om det *er blitt større likhet eller større forskjeller mellom gutter og jenters holdninger og atferd i løpet av tiåret 1992 til 2002*. Når det gjelder atferd er vi oppfatt av ting som: Hvordan er gutters og jenters fritidsmønster? Er det stor forskjell mellom gutter og jenter når det gjelder bruk av rusmidler? Og er guttene og jentene blitt likere eller mer forskjellig fra 1992 til 2002? I hvilken grad velger nå jenter å ta høyere utdanning, sett i forhold til guttene? Er det forskjeller i hvilke utdanningsveier gutter og jenter velger? Og igjen, har forskjellene endret seg fra 1992 til 2002? For det andre vil vi se på det vi kan kalle for holdningsdimensjonen i dette. Til det å være jente og gutt er det knyttet visse forventninger og normer for hva som er «passende» oppførsel for en ung mann eller en ung kvinne. Hvis gutter og jenter har blitt likere i atferd og muligheter, er de også blitt likere i hvordan de oppfatter seg og sider ved sin personlighet? Er det ulikhet i hvordan de oppfatter at foreldrene forholder seg til dem i oppdragelsen? Hva er det som er viktig for gutter og hva er viktig for jenter når det gjelder fremtidig valg av yrke? Er dette i så fall noe som har endret seg fra 1992 til 2002?

Vi ønsker også å diskutere om det ser ut til å ha skjedd endringer i utforming og innhold av kjønnsroller og kjønnede forventninger. Ser vi tegn på at kjønnsroller er i endring og at forskjeller mellom gutter og jenter er blitt mindre på felter som for eksempel seksualitet, omgang med venner, kroppsoppfatning og slanking? Det tredje siktemålet er å sammenholde resultatene med målsettinger som kan identifiseres som sentrale innenfor «det store likestillingsprosjektet». Er det slik at vi for enkelte av likestillingsprosjektets mål kan si at disse er nådd i år 2002?

Når feministisk ideologi har vært opptatt av likestilling mellom kjønnene, har det hovedsakelig vært med sikte på å sikre kvinners og menns like muligheter til deltagelse i samfunn og arbeidsliv. For å oppnå dette har det vært viktig også å fokusere på individuelle valg og handlingsmåter innenfor hjem og familie. Fra et feministisk ståsted har et fokus på de kjønnsforskjellene som går i gutters og menns disfavør nesten vært fraværende, for eksempel innenfor kriminalitet, rusmisbruk og andre former for risikoatferd der gutter eller menn er overrepresentert. Et viktig siktemål i rapporten vil derfor være å diskutere om krefter i retning av marginalisering

eller økt risiko for problematferd påvirker gutter og jenter like sterkt og i samme retninger? Innenfor dette temaet er det naturlig å plassere resultater knyttet til kriminalitet og rusmisbruk.

1.8 Datamateriale og metode

Ung i Norge 1992 og *Ung i Norge 2002* er to landsdekkende spørreskjemaundersøkelser blant skoleelever på ungdomstrinnet og i videregående skole i Norge. Totalt deltok om lag 12 000 elever i hver av undersøkelsene. I 1992 var svarprosenten på 97 prosent og i 2002 var svarprosenten 92,3. En slik oppslutning regnes som *svært høy*. Dette skyldes først og fremst at undersøkelsen ble gjennomført på skolen, og at det fantes en ansvarlig lærer ved hver skole som fulgte opp datainnsamlingen. Deltakelse i undersøkelsen var frivillig, og de som ikke ville være med ble satt til å gjøre skolearbeid. Det ble satt av en dobbelttime til å besvare spørreskjemaet, som ble fylt ut i klasserommet under oppsyn av en lærer.

Til tross for at spørreskjemaene inneholdt mer enn 600 spørsmål er svartilbøyeligheten på enkeltspørsmål høy. Langt de fleste (94 prosent) rakk dessuten å besvare hele spørreskjemaet. Litt færre minoritetsspråklige elever (89 prosent) fylte ut hele spørreskjemaet.

Undersøkelsen i 2002 var en oppfølging og replisering av *Ung i Norge* fra 1992. For å sikre at undersøkelsene gir et bilde av endringer i denne tiårsperioden er en rekke spørsmål identiske i de to undersøkelsene og utvalget trukket på samme måte. I 2002-undersøkelsen ble for eksempel 73 skoler, hvorav 47 ungdomsskoler og 26 videregående skoler, tilfeldig valgt ut slik at sannsynligheten for å være med i undersøkelsen var lik for alle elever i hele landet uavhengig av hvor store skolene var.

Ung i Norge-undersøkelsene i 1992 og 2002 ble gjennomført på litt ulik tid på året. I den første Ung i Norge gjennomførte halvparten av skolene undersøkelsen fra høsten og fram mot jul i 1991, mens den andre halvparten gjennomførte undersøkelsen fra påske og fram mot sommeren. I motsetning til dette ble alle spørreskjemaene besvart i løpet av februar 2002 under den andre Ung i Norge. Slike ulikheter i årstid *kan* ha betydning for enkelte av resultatene på visse felter, for eksempel fritidsaktiviteter.

Vurderinger av undersøkelsens representativitet i forhold til befolkningen i aldersgruppen 13 til 19 år er foretatt av Rossow & Bø (2003). De viser at *Ung i Norge* har samme fordeling som befolkningen langs dimensjoner som bosted og familiestruktur (om ungdommen bor sammen med begge foreldrene sine), mens jenter er svakt overrepresentert i forhold til

gutter. 19-åringene er sterkt underrepresentert i undersøkelsen, noe som først og fremst skyldes at lærlinger som var borte fra skolen da datainnsamlingen ble gjennomført ikke fikk tilbud om å delta. Dette gjelder i hovedsak elever på yrkesfaglige studieretninger i VK2, men også enkelte elever i VK1. I denne rapporten har vi derfor valgt å ikke inkludere 19-åringene i undersøkelsen. Dette er gjort fordi det er usikkert om utvalget av 19-åringer i 1992 kunne sammenlignes med 19-åringene i 2002 uten at eventuelle forskjeller ville kunne skyldes at 2002-undersøkelsen hadde lav representativitet for denne aldersgruppen. I tillegg er ungdom som har droppet ut av skolen ikke med i *Ung i Norge*. Undersøkelsen er dermed representativ for elever som har undervisning på skolen. Dette gjelder både ungdomstrinnet og videregående opplæring. Nærmere detaljer om undersøkelsen og gjennomføringen av *Ung i Norge 2002* finnes i en egen metoderapport fra prosjektet (Rossow & Bø 2003).

For å sikre lesbarheten for et generelt publikum, er analysene i denne rapporten bevisst holdt på et relativt enkelt nivå. Det er hovedsakelig kryss-tabeller der prosentvise andeler av ulike fenomener vises for ulike kategorier av ungdom, som er brukt. Hovedvariablene i disse tabellene er naturlig nok kjønn og årstall for undersøkelsen. I en lang rekke av disse tabellene er det vist beregninger av samspill mellom kjønn, år for undersøkelsen og det fenomenet tabellen omhandler. *Statistisk samspill* har vi når forskjellen mellom to grupper i en kategori er forskjellig fra forskjellen mellom de samme to gruppene i en annen kategori. Konkret i denne rapporten er vi ute etter endringer i kjønnsforskjeller fra 1992 til 2002. Vi tester nettopp samspillet fordi vi da kan måle om forskjellen mellom gutter og jenter i 1992 er forskjellig fra forskjellen mellom gutter og jenter i 2002. Samspillseffekter er stort sett beregnet ved å legge inn et såkalt interaksjonsledd i en multivariat regresjon. Dersom interaksjonsleddet representerer et signifikant tillegg til den forklarte variansen (R^2), er det signifikante endringer i kjønnsforskjell fra 1992 til 2002. Vi rapporterer forandringen i F-verdien (ΔF). Når denne endringen i F er signifikant markeres dette med et visst antall stjerner (asterikser), på samme måte som forskjellen mellom kjønnene eller forskjeller mellom årstall. En stjerne (*) indikerer at det er 5 prosent sannsynlighet for at resultatet vi har funnet rett og slett skyldes tilfeldigheter. Ved tre stjerner (***) er denne sannsynligheten betraktelig mindre – bare 0,1 prosent eller mindre.

Noen ganger har vi valgt å slå sammen flere variable for å konstruere indekser. En indeks gir oss muligheten til å la flere indikatorer på et grunnleggende fenomen til sammen uttrykke fenomenet som en skala, for

eksempel fra lav til høy selvfølelse. Vi har i enkelte sammenhenger vist gjennomsnittsverdien på slike indeks-skalaer for ulike grupper. Hovedsakelig har vi likevel ved hjelp av slike skalaer plukket ut den gruppen ungdommer som befinner seg på toppen eller på bunnen av en slik skala, for å se nærmere på disse unge. Et fåtall ganger har vi også kjørt enkle regresjonsanalyser eller vi refererer til regresjonsanalyser som er gjennomført på Ung i Norge-materialet som er publisert tidligere. Det kreves ingen spesiell forforståelse av regresjonsanalyse for å kunne forstå resultatene av disse analysene slik de er gjengitt i denne rapporten.

2 Fritidsbruk og samvær med venner

Det er ikke enkelt å danne seg en helhetlig oversikt over ungdommers ulike gjøremål i løpet av en uke. Ungdommers liv består selvsagt av annet enn fritid, slik som skolegang og søvn, men det er fritiden som er den viktige delen av livet for de fleste unge. Nettopp det at tiden er fri – ikke nødvendigvis fra alle plikter, men fri til å velge aktiviteter og gjøremål – innebærer også at bruken av fritiden gjenspeiler i større grad ungdommenes individuelle interesser og behov i livet. Som et resultat av dette vil 100 ungdommers beskrivelse av deres fritid lett kunne bli hundre individuelle historier om særegen tidsbruk og aktiviteter. Detaljene i fritidsbruken blir fort borte i rapportering fra spørreundersøkelser, men vi kan likevel få en viss oversikt over de grunnleggende kategoriene som ungdomsaktivitetsmønster ofte faller inn i. I dette kapittelet skal vi gå inne i kjønnsforskjellene i aktivitetsmønster for å se om det har vært endringer blant gutter som vi ikke finner blant jenter eller vice versa.

Kanskje er det mest sentrale for ungdom i deres fritid likevel ikke *hva* de gjør, men at de gjør det sammen med venner. Samværet med venner innebærer ikke bare at man har det morsomt, selv om man lett kan beskrive *fjortis*-fasen som en vimse-, leke- og eksperimentfase (Frønes og Brusdal 2000). Det er også i aller høyeste grad en lære- og utviklingsfase, og en tid hvor man er opptatt av sosiale signaler. Samværet med venner i ungdomstiden er utviklende i den forstand at man lærer å omgås andre, lærer å forstå og tolke andres signaler, lærer kulturelle tegn og koder – alt det man trenger for også utvikle en sosial identitet og en jeg-følelse. I en kartlegging av ungdoms fritidsmønster hører derfor ungdoms sosiale nettverk og omgang med venner naturlig inn i bildet. Nettopp fordi det å være sosial er en så grunnleggende menneskelig egenskap, kan det virke usannsynlig at vi vil finne endringer i ungdoms tendens til å være sammen med venner over et relativt kort tidsrom som fra 1992 til 2002. Med bakgrunn i det vi vet om endringen av utbredelsen av for eksempel mobil telefoni og kommunikasjon via internett, vil vi likevel bruke litt tid på å se på kjønnsforskjeller og endringer over tid akkurat her. Dataanalysene viser at det faktisk *har* skjedd merkbare endringer i ungdoms vennemønstre.

2.1 Fritidsaktiviteter – tre dimensjoner

I spørreskjemaet fra Ung i Norge-undersøkelsen 2002 er det nevnt til sammen 25 ulike typer fritidsaktiviteter. I dette avsnittet har vi valgt å se nærmere på de typene fritidsaktiviteter som også ble nevnt i Ung i Norge 1992 og som ungdommene gjør ukentlig (for en oversikt over månedlige friluftaktiviteter i 1992 og 2002, se Øia & Strandbu 2004 og Strandbu & Krange 2004). I tillegg til at bildet nødvendigvis må forenkles gjennom registreringen i spørreskjemaet i Ung i Norge-undersøkelsene, har vi også forsøkt å forenkle oversikten noe ved å gruppere de ulike gjøremålene i henholdsvis a) treningsorientert, b) hjemmeorientert og c) venneorientert fritid. Denne inndelingen er begrunnet i to forhold – en innholdsmessig begrunnelse og en statistisk¹. De tre kategoriene skiller seg fra hverandre både når det gjelder arenaen der gjøremålene foregår, hensikten ved gjøremålene og graden av voksenstyring/-kontroll.

Fritid som brukes i hjemmet og sammen med de voksne i familien, er under stor grad av voksen kontroll, og har en lavere grad av sosialitet over seg enn både fritid med venner og fritid i idrett og trening. På den annen side er idretts- og treningsaktiviteter også til en stor grad underlagt voksne treneres kontroll og regime. Den tiden man benytter sammen med venner er i størst grad løsrevet fra de voksnes blikk og vil også ofte foregå utenfor hjemmet. I historiske skrifter om barneoppdragelse fra første halvdel av 1900-tallet, finner man ofte beskrivelser av skillet mellom hjem og offentlighet som et skille mellom det trygge og moralske på den ene siden, og det utrygge, skitne, usunne, umoralske på den andre. Hjemmet ble beskrevet som mors sfære, mens gaten var tøylesløs og normløs og en arena for farer og lovbrudd. Grovt sett tilsvarende med andre ord denne tredelingen av aktiviteter tre ulike kategorier i fritidsbruk som skiller seg langs disse dimensjonene: hjemme versus ute, høy versus lav grad av voksenkontroll og høy versus lav grad av jevnalderorientering.

I tabell 2.1 viser vi en oversikt over ungdommenes gjøremål. Første kolonne viser hvor stor andel av gutter og jenter som har gjort den gjeldende aktiviteten minst én gang i løpet av siste uke i 1992, og andre kolonne viser tilsvarende for 2002. Dermed kan vi sammenligne om aktiviteten er blitt mer utbredt i løpet av tiåret. Vi viser også gjennomsnittlig antall ganger per uke

¹ Den innholdsmessige bestemmelsen av disse tre dimensjonene finner støtte i faktoranalyser av det statistiske materialet. En faktoranalyse analyserer store mengder data for å lete seg fram til mønstre av hvilke typer aktiviteter som «hører sammen». En faktoranalyse av de 13 aktivitetene i tabellen nedenfor gir tre dimensjoner i fritidsbruk.

Tabell 2.1: Oversikt over ulike typer fritidsaktiviteter på ukentlig basis etter kjønn. 1992 og 2002. Prosentvis forekomst og gjennomsnittlig antall ganger i uken. N=18068

	1992 Minst én gang i uken, prosent	2002 Minst én gang i uken, prosent	1992 Gjennom-sn. Ant. ganger per uke	2002 Gjennoms- ant ganger per uke	Samspills- effekt 1992-2002
Venneorientert					
<i>Kafé, snackbar</i>					
Gutter	50	40***	1,2 (2,4) ¹	0,8*** (2,1)	ΔF= 27.1, p<.001
Jenter ^{ab}	52	48***	1,1 (2,1)	1,0*** (2,0)	
<i>Fritidsklubb</i>					
Gutter	27	22***	0,5 (1,7)	0,4 (1,8)	
Jenter ^{ab}	25	18***	0,4 (1,6)	0,3*** (1,8)	
<i>Ute med venner</i>					
Gutter	78	76**	2,8 (3,5)	2,6 (3,5)	
Jenter	80	79	2,8 (3,5)	2,7 (3,4)	
<i>Med venner hjemme/ hos dem</i>					
Gutter	85	85	2,7 (3,2)	3,0*** (3,5)	ΔF= 16.0, p<.001
Jenter ^b	86	85	2,7 (3,2)	2,7 (3,2)	
Hjemmeorientert					
<i>Gjort noe med mor eller far</i>					
Gutter	45	34***	1,1 (2,4)	0,7*** (2,0)	
Jenter	45	34***	1,0 (2,2)	0,7*** (2,0)	
<i>Hjulpet til hjemme</i>					
Gutter	72	71	1,8 (2,4)	1,8 (2,5)	ΔF= 5.0, p<.05
Jenter ^{ab}	84	84	2,3 (2,8)	2,2** (2,7)	
<i>Hjemme alene/med familie</i>					
Gutter	67	71***	2,0 (2,9)	2,1 (2,9)	
Jenter ^{ab}	77	79	2,2 (2,9)	2,4*** (3,1)	
<i>Lest en bok</i>					
Gutter	47	37***	1,3 (2,8)	1,2** (3,1)	ΔF= 52.1, p<.001
Jenter ^{ab}	71	51***	2,4 (3,3)	1,6*** (3,2)	
Treningsorientert					
<i>Trening i idrettslag</i>					
Gutter	46	48	1,3 (2,9)	1,4 (3,0)	ΔF= 5.8, p<.05
Jenter ^{ab}	40	41	1,1 (2,6)	1,0 (2,5)	
<i>Trening i helsestudio, aerobic</i>					
Gutter	15	22***	0,3 (2,2)	0,5*** (2,2)	
Jenter	18	25***	0,3 (1,7)	0,5*** (1,9)	
<i>Kampsport</i>					
Gutter	8	14***	0,2 (2,4)	0,4*** (2,5)	ΔF= 14.6, p<.001
Jenter ^{ab}	5	7***	0,1 (1,9)	0,2*** (2,3)	
<i>Trimmet på egenhånd</i>					
Gutter	54	51	1,3 (2,4)	1,2 (2,3)	
Jenter ^a	56	55	1,2 (2,2)	1,2 (2,3)	
<i>Møte, øving i lag, forening</i>					
Gutter	26	23***	0,5 (1,8)	0,4 (1,8)	ΔF= 8.7, p<.01
Jenter ^a	35	29***	0,6 (1,8)	0,5*** (1,7)	

¹ Tallet i parentes angis gjennomsnittlig antall ganger blant de ungdommene som har gjort den angjeldende handling i løpet av uken

a Signifikant kjønnsforskjell i 1992 b Signifikant kjønnsforskjell i 2002

** Signifikant forskjell 1992–2002 på 0.01-nivå *** Signifikant forskjell 1992–2002 på 0.001-nivå

ungdommene oppgir å ha gjort aktiviteten. Dersom få ungdommer har lest en bok i løpet av siste uke, vil naturlig nok gjennomsnittstallet for hele ungdomsgruppen bli svært lavt. De som *har* lest en bok kan imidlertid tenkes å ha lest hver dag. I parentes vises derfor gjennomsnittet for dem som har gjort aktiviteten minst en gang i uken. Den siste kolonnen viser mål på *samspill*. Som nevnt i kapittel 1.8, er vi interesert i statistiske samspill-effekter for å si om forskjellen mellom kjønnene er forskjellig i 2002 sammenlignet med 1992. Når samspillseffekten i tabell 2.1 er signifikant betyr det at aktivitetsmønsteret har endret seg på en annen måte for gutter enn for jenter, eller eventuelt at det bare er endring i aktivitetsmønster blant gutter, men ikke blant jenter (eller omvendt). Manglende signifikant samspillseffekt kan bety at det ikke har vært endringer for verken gutter eller jenter, eller at endringen har vært lik for begge.

I første omgang vil vi gå nærmere inn på funnene når det gjelder trenings- og organisasjonsorientert fritid. Vi skal også se nærmere på hvordan andelen som trener regelmessig varierer med alder, og at dette faktisk har endret seg noe i løpet av tiåret. Deretter skal vi se på hjemmebaserte aktiviteter, og gå litt nærmere inn på det å hjelpe til hjemme. Størst plass er viet den hjemmeorienterte delen av ungdoms fritid. En stor del av kapittelet vil omhandle ungdoms forhold til jevnaldrende og deres sosiale nettverk.

2.2 Trenings- og organisasjonsorientert fritid

Trening blant ungdom er og har vært en utbredt aktivitet (Søgaard, Bø, Klungland og Jacobsen 2000), og i den grad man har sett en nedgang over tid, har det vært det store *frafallet* i løpet av ungdomsårene man har vært bekymret for. Både denne undersøkelsen og tidligere undersøkelser viser at 13-åringene er mer aktive når det gjelder trening enn 18-åringene. Dersom vi ser all form for trening under ett, finner vi at 76–77 prosent av ungdommene hadde trent minst en gang i løpet av den siste uken i 1992. Dette tallet var så å si uforandret i 2002 (76–78 prosent), og som vi ser var det heller ikke kjønnsforskjeller i materialet.

Ungdom som er opptatt av trening, vil ofte trene regelmessig. Vi kan plukke ut de ungdommene som har trent minst to ganger siste uke, og se nærmere på endringer i denne gruppen. Når vi ser på unge under ett, finner vi ingen endringer fra 1992 til 2002: I 1992 trente 64 prosent av guttene og 62 prosent av jentene to ganger forrige uke, i 2002 var tallene henholdsvis 64,5 prosent og 63 prosent. Dersom vi derimot sammenligner de ulike alderskategoriene fra 13–18 år på de to undersøkelsestidspunktene, ser vi at det har skjedd en endring blant de eldste ungdommene (tabell 2.2).

Tabell 2.2: Andel som har trent minst 2 ganger siste uke etter kjønn og alder. 1992 og 2002. Prosent. N=18593

	1992		2002		Test av samspill
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	
13 år	69	69	71	66	Ikke signifikant
14 år	71	68	66	65	Ikke signifikant
15 år ^a	69	64	65	65	Ikke signifikant
16 år ^a	59	61*	66	64**	Ikke signifikant
17 år	58	53*	59	58**	Ikke signifikant
18 år ^b	49	42	57	57	Ikke signifikant

a Endringen er signifikant for gutter fra 1992 til 2002 på minst 0.05-nivå

b Endringen er signifikant for jenter fra 1992 til 2002 på minst 0.01-nivå

*/** Kjønnforskjellen er signifikant på hhv 0.05- og 0.01-nivå

Når vi ser på økning i og frafallet fra regelmessig trening på denne måten, finner vi frafall i regelmessig trening i aldersgruppene 13–15 år, mens det tvert imot er en økning blant de eldste tenåringene fra 1992 til 2002. Vår kunnskap om *hva slags type trening* de unge bedriver kan til en viss grad bidra til å forklare denne endringen. Som vi ser av tabell 2.1, er det stabilitet i andelen som trener i idrettslag nå og tidligere, mens vi ser en markant økning i andelen som har trent i helsestudio/aerobic eller som har trent kampsport. Økningen har først og fremst skjedd i aldersklassen fra 15–16 år. I motsetning til hva man kanskje kunne anta, er med andre ord disse treningstilbudene ikke kommet *istedenfor* tradisjonell trening i idrettslag, men heller som et *tilskudd* til trening i idrettslag. Når dette tilskuddet særlig ser ut til å ha truffet de eldste ungdommene i denne undersøkelsen, kan vi se dette som et viktig bidrag til å dempe noe av frafallet som man tidligere har sett i disse aldersgruppene. Statistisk sentralbyrås undersøkelser viser at alle aldersgrupper i befolkningen fra 16 til 79 år er tilnærmet like positive til det å «trimme og holde seg i fysisk form» (Vaage 2004). Spørsmålet blir om det eksisterer et tilbud på hjemstedet som bidrar til å overføre en slik positiv holdning til konkret handling, særlig når det gjelder nye treningsformer.

Muligens kan vi tolke disse endringene også inn i et mer generelt endrings- og ungdomsperspektiv: Regelmessig trening i ungdomsskolen vil for mange ha preg av lek, men også mer målrettet satsing sammenlignet med treningen i barneskolen. Dette gjelder særlig organiserte ballidretter som for eksempel fotball, der overgangen fra små lag og liten fokus på konkurranse brått endres idet ungene fyller 12 år. Vi vet at en del ungdommer faller fra trening i løpet av ungdomsskolen blant annet på grunn av økte krav til innsats og målrettet satsing. Når egeninitiert trening ser ut til å ha økt blant

de noe eldre ungdommene, kan vi spekulere i om dette dreier seg om trening som er motivert ut fra andre ting enn lek eller prestasjoner. Kanskje er det snarere det «å holde seg i form», trene for å se bra ut og holde seg slank som har kommet inn som en sterkere motivasjon i 2002 enn i 1992?

Hvis vi igjen vender tilbake til kjønnsforskjeller i trening og eventuell endring i disse over tid, ser vi at vi finner en samspillseffekt i tabell 2.1 både når det gjelder kampsport og trening i idrettslag: Det er først og fremst gutter som i økende grad har funnet en treningsform i kampsport, og som også trener mer innenfor idrettslag. Den kjønnsforskjellen vi finner når det gjelder treningssentre og helsestudio, opprettholdes også når andelen som benytter denne treningsformen øker i løpet av tiåret. Her har økningen med andre ord funnet sted både blant jenter og gutter.

2.3 Hjemmeorientert fritid

Tradisjonelt har hjemmet blitt sett som en arena for overføring av gode verdier fra far og kjærlighet fra mor, samtidig som hjemmets fire vegger beskyttet mot uønsket påvirkning fra «dårlige venner» og annen skadelig påvirkning (Hegna 1998). Mange foreldre vil nok også i dag føle at de har mer kontroll over tenåringen i huset dersom hun eller han er hjemme, framfor at han eller hun er ute på steder de voksne ikke kjenner til. Samtidig representerer det å utelukkende sitte hjemme noe negativt i den grad det går på bekostning av å få positive sosiale opplevelser eller naturopplevelser. I løpet av tiårsperioden fra 1992 til 2002 har det nok ikke skjedd markante endringer i hvilken rolle hjemmet spiller i unges liv. Hadde vi sammenlignet over en hundreårsperiode, ville vi nok sett at hjemmet hadde gått fra å ofte være en arbeidsplass for en hel familie, til å bli et sted hvor vi først og fremst sover og tilbringer fritid vekk fra arbeidsplass og skole.

Dersom vi ser på tallene i tabell 2.1, ser vi likevel enkelte endringer: Mest tydelig er nedgangen i andelen som har gjort noe *sammen* med mor eller far, en nedgang som er helt identisk for gutter og jenter. Samtidig har andelen som har vært hjemme, alene eller samtidig med mor/far uten å *gjøre* noe konkret sammen med dem, økt. Når vi finner de endringene vi finner, må vi kanskje tolke det som et resultat av hvilken tilgang de unge har på sine foreldre, og i hvilken grad ønskede aktiviteter er knyttet til hjemmet eller andre steder. Kanskje ser vi her et resultat av at andelen med fulltidsarbeidende mor har økt fra 49 prosent til 54 prosent? Eller kan det tenkes at timer foran TV og dataspill/TVspill har tatt tid fra samværet med foreldrene? I tillegg må vi ta høyde for at årstiden i seg selv kan ha hatt innvirkning på

tendensen til å være hjemme. Noe av økningen *kan* skyldes at flere av ungdommene som besvarte spørreskjemaet om høsten eller våren 1991/1992 var ute på kvelden, enn ungdommene som besvarte spørreskjemaet i februar 2002.

En aktivitet som har gått klart ned – og som kan tenkes å ha tapt i økt konkurranse fra digitale medier – er boklesing. I 1992 oppga nesten halvparten av guttene og nesten 2/3 av jentene at de hadde lest i en bok (ikke skolebok) i løpet av uken som hadde gått. Ti år senere var dette redusert til litt over 1/3 av guttene og til halvparten av jentene. Riktignok ser det ut til at de guttene som fortsatt leser bøker, leser oftere enn tidligere. I denne undersøkelsen får vi også dokumentert at det ikke er slik at jenter leser bøker uansett, og at det særlig er i forhold til gutter man må gjøre et holdningsendrende arbeid i forhold til boklesing. Det er faktisk blant jenter vi ser den sterkeste reduksjonen, slik at jentenes forsprang på guttene er redusert fra 24 prosentpoeng i 1992 til 14 poeng i 2002.

Kanskje det mest interessante fra et «likestillingssynspunkt» er spørsmålet om å hjelpe til i huset. Tradisjonelt ble husarbeid forventet av jenter i langt større grad enn gutter, og det var – og er – knyttet til kjønnsrollen som jente i langt sterkere grad enn gutt. Siden 70-tallet har det vært fokusert sterkt på lik deltagelse av begge kjønn i arbeidet i hjemmet. Mange av disse tenåringene vil være barn av kvinner som var unge på 70-tallet og som er påvirket av dette tiårets sterke feminisme. Ser vi frukter av dette holdningsarbeidet i praksis? I 1992 var det en stor andel gutter (72 prosent) og en noe større andel jenter (84 prosent) som minst én gang i løpet av uken som gikk hadde hjulpet til hjemme. I 2002 hadde dette sunket med ett prosentpoeng for gutter (til 71 prosent) og vært uforandret for jenter. Er det likevel endringer når vi analyserer hvor *ofte* i løpet av uken ungdommene har hjulpet til?

Tabell 2.3. Andelen som hjelper til hjemme henholdsvis en gang og mer enn 3 ganger i uken, blant dem som har hjulpet til hjemme. N=13991

	1992	2002	Test av samspill
Hjulpet til hjemme 1 gang siste uke ^{ab}			
Gutt	37	36	
Jente	27	32 ***	
Hjulpet til hjemme 4-7 ganger siste uke ^{ab}			
Gutt	19	21	ΔF= 9.63, p<.01
Jente	26	24 ***	

a Signifikant kjønnsforskjell i 1992 på 0.001-nivå b Signifikant kjønnsforskjell i 2002 på 0.001-nivå
*** Signifikant forskjell 1992-2002 på 0.001-nivå for jenter

I tabell 2.1 så vi at det var like mange som hjelper til hjemme i 2002 som det var i 1992, både blant gutter og jenter. Det tabell 2.3 viser er imidlertid at mens det har skjedd en uhyre svak økning i andelen gutter som hjelper til hjemme regelmessig (her minst 4 ganger i uken), finner vi at endringen først og fremst har skjedd blant jenter. Jenter som hjelper til hjemme gjør det i mindre grad enn tidligere. Gruppen som bare hjelper til en gang i uken har økt med 5 prosentpoeng, mens gruppen som hjelper til regelmessig har gått ned med to prosentpoeng.

Kjønnsforskjellene har med andre ord blitt mindre når det gjelder deltagelse i husarbeid. Forbruksforsker Ragnhild Brusdal fant i en undersøkelse fra 1998 at det særlig var to forhold som påvirket i hvilken grad det ble forventet av barn i ungdomsskolealder å hjelpe til hjemme. Der hvor det var en universitetsutdannet mor var det flere som hadde arbeidsoppgaver hjemme, mens enebarna slapp noe lettere unna enn andre (Brusdal 1998). Krav om å hjelpe til hjemme handler med andre ord både om foreldrenes holdninger til innsats for fellesskapet, og aspekter ved familiesammensetningen. Brusdal undersøkte også hva slags type arbeid ungdommene måtte bidra med. Det vanligste var å rydde rommet, deretter kom annet husarbeid. En større andel av jentene måtte ta husarbeid og «dyrestell», mens guttene måtte ta snømåking, hagearbeid, bilvask og vedbæring for eksempel. Der som ulikhetene i *hva slags* arbeid gutter og jenter gjør ikke har endret seg, kan nedgangen i hjelp fra jenter skyldes en generell nedgang i antall timer brukt på husarbeid (Kitterød 2002). Kitterøds analyser viste at den sterkeste nedgangen i kvinners bruk av tid til husarbeid kom på 70-tallet, men at utviklingen har fortsatt på 80- og 90-tallet. En større likhet i fordeling av husarbeidet mellom kvinner og menn skyldes ikke at menn bidrar så mye mer, men at kvinner har redusert sin tid til husarbeid, skriver Kitterød (2002). En supplerende tolkning av funnene i tabell 2.3 kan derfor være at dette ikke skyldes endrede forventninger til gutter, men at jenter i mindre grad forventes å stille opp og bidra hjemme i tråd med endrede forventninger til «husmoren» i hjemmet.

2.4 Venneorientert fritid

Kan man forvente at det over en tiårsperiode vil skje endringer i ungdoms fritidsmønster når det gjelder det å være sammen med venner? Å være sammen med venner er ofte det viktigste for ungdom – enten de bare er sammen uten å gjøre noe spesielt, eller når det er en aktivitet i fokus (se f.eks

Vaage 2004). Det vil kanskje ikke endre seg, men *rammen* rundt samværet kan tenkes å endre seg.

Ser vi på tabell 2.1 ser vi at nærmere 80 prosent av ungdommene har vært ute med venner og 85 prosent av dem har vært hjemme med venner. En nærmere titt på tallene bak, viser at det bare er 8 prosent av ungdommene, både i 1992 og i 2002, som verken har vært sammen med venner hjemme eller ute i løpet av en uke. Det har altså ikke skjedd en endring i hvor mange som er sammen med venner minst en gang.

Ser vi derimot nærmere på hyppigheten av vennsamvær, finner vi at de guttene som har vært sammen med venner hjemme hos seg eller hos dem, treffer dem oftere nå enn de gjorde for 10 år siden. Andelen gutter som har vært sammen med vennene sine hjemme hos seg selv eller hos dem fem kvelder eller mer foregående uke, har økt fra 19 prosent til 26 prosent. Samtidig oppgir de som har vært sammen med vennene sine i 2002 at dette gjelder for flere kvelder i uken enn det gjorde i 1992. For jenter har det ikke skjedd en endring. Det som ikke var en forskjell mellom kjønnene i 1992, er nå blitt en forskjell, og det er særlig blant de eldste guttene i utvalget vi ser denne endringen. Guttene er oftere sammen med vennene sine enn jentene er, både ute og hjemme.

Hva gjør de hjemme hos hverandre? En mulig endring siden 1992 kan ligge i at TV-spill og dataspill er blitt mer utbredt. Blant gutter i Ung i Norge 2002, bruker 60 prosent mer enn én time på TV-spill og 70 prosent mer enn én time på PC-spill *når de spiller*. Og dette er ikke en aktivitet som bare foregår alene på gutterommet: over halvparten svarer at de vanligvis spiller sammen med andre, særlig når det gjelder TV-spill (Torgersen 2004). Bare om lag 15 prosent av dem som har TV-spill hjemme, spiller oftest eller alltid alene.

2.5 Vennskap og samvær med venner

Så mange som 85 prosent av ungdommene har altså vært på besøk hos venner eller hatt besøk av venner i løpet av uken forut for undersøkelsen, og i gjennomsnitt var disse ungdommene sammen med venner 3–4 ganger i løpet av uken. Men hva betyr vennskap for ungdommene? Vi skal nedenfor ta for oss ulike aspekter av vennskapet. For det første, er det løse eller tette bånd mellom ungdommene og deres venner? Man tenker seg ofte at det er i dyaden – vennskapet mellom to – at man finner de sterkeste båndene, mens ungdomsgjenger består av mer løse nettverk og kontakter som kanskje ikke er til å stole på i en vanskelig situasjon. Dette er det andre vi skal undersøke:

Er de unge helst sammen med en eller to faste venner, eller er det sosiabilitet i gjengform som er det vanligste?

I første omgang skal vi imidlertid se nærmere på den følelsesmessige siden av det å ha venner. Ensomhet kan være – men må ikke være – et resultat av mangel på gode venner eller kontakt med jevnaldrende. På den annen side vil en slik kontakt bety mye for hvordan man oppfatter sitt «sosiale selv»: om man har vanskelig for å få kontakt med folk, eller om man er populær blant jevnaldrende.

I Ung i Norge 1992 og 2002 inngår et spørsmålsbatteri som måler ungdommenes selvoppfatning gjennom 25 ulike utsagn som ungdommene skal ta stilling til (Harter's Self-Perception Profile for Adolescents, Harter 1988). En av dimensjonene i dette spørsmålsbatteriet er ungdommenes sosiale selvforståelse eller selvbilde (generelt selvbilde vil vi komme tilbake til i kapittelet om mental helse). I tabellen nedenfor viser vi prosentandelene som svarer henholdsvis «stemmer svært godt» og «stemmer svært dårlig» på de fem utsagnene som inngår i dette målet på sosialt selvbilde.

Tabell 2.4: Andel «stemmer svært godt» og «stemmer svært dårlig» på fem ulike mål på sosialt selvbilde, etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=18120

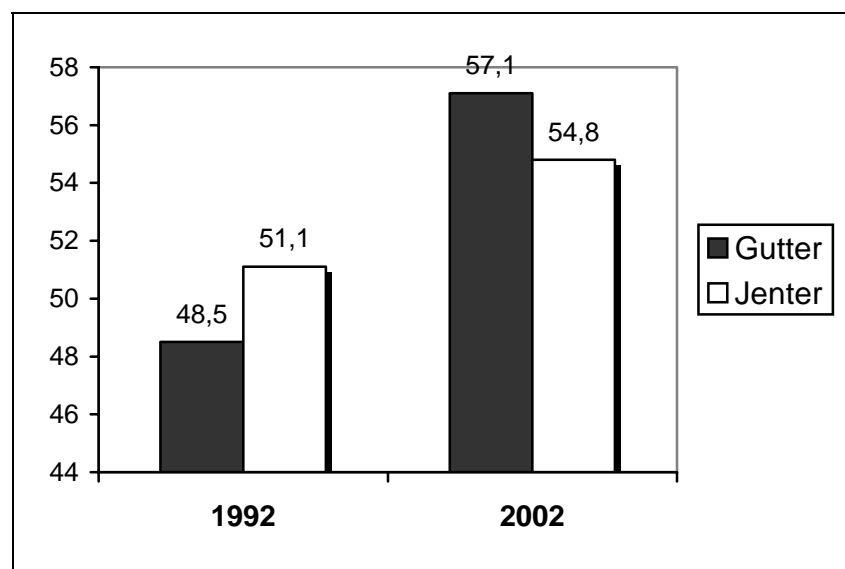
	Stemmer svært godt		Stemmer svært dårlig		Test av samspill
	1992	2002	1992	2002	
<i>Jeg synes det er ganske vanskelig å få venner</i>					
Gutt ***	4	4	38	44	
Jente ***	4	4	39	44	
<i>Jeg har mange venner^a</i>					
Gutt ***	40	51	2	2	ΔF=8.20
Jente ***	47	53	2	2	p<.01
<i>Andre ungdommer har vanskelig for å like meg</i>					
Gutt ***	3	3	28	36	
Jente ***	2	2	27	35	
<i>Jeg er populær blant jevnaldrende^{ab}</i>					
Gutt ***	9	13	5	6	ΔF=6.52
Jente ***	5	9	7	9	P<.05
<i>Jeg føler at jevnaldrende godtar meg^b</i>					
Gutt ***	26	35	2	2	ΔF=4.60
Jente ***	25	30	2	2	p<.05

a Signifikant kjønnsforskjell i 1992 på 0.001-nivå b Signifikant kjønnsforskjell i 2002 på 0.001-nivå
 *** Endringene fra 1992 til 2002 er signifikant på p<.001-nivå

Sett under ett er det tydelig at det har skjedd endringer i ungdommenes oppfatning av sitt «sosiale selv», når vi sammenligner 1992 med 2002. Det er

flere som sier at de har mange venner og det er flere som føler at deres jevnaldrende godtar dem. Samtidig er det flere som er sterkt uenige i at de synes det er vanskelig å få venner eller at andre ungdommer har vanskelig for å like dem. Mange føler seg nok for tynget av sin beskjedenhet til å våge å påstå at de er svært populære blant jevnaldrende, men også i denne lille gruppa ser vi en svak økning. Totalt sett går alle endringene både blant gutter og jenter i retning av at deres sosiale selvbilde er mer positivt enn ti år tidligere

Vi kan lage en skala for egen vurdering av sosial aksept blant jevnaldrende ved hjelp av disse fem utsagnene. På denne nye skalaen vil verdien 1 stå for lav egenvurdert sosial aksept og 4 stå for høy slik aksept. Jo høyere verdi man har på denne skalaen, jo mer fornøyd er man med seg selv og sitt forhold til jevnaldrende venner. Vi skal sammenligne gutter og jenter på de to tidspunktene, og se hvor mange som er fornøyd, det vil si har en verdi over 3 på denne skalaen.

Figur 2.1: Andel gutter og jenter som er svært fornøyd med seg selv og sitt forhold til jevnaldrende. Prosent.

Som vi ser av figuren ovenfor finner vi en positiv utvikling i ungdomsmiljøene, men særlig når det gjelder gutters vurdering. Også når vi ser på de signifikante samspillseffektene i tabell 2.4 ser vi at endringene som har funnet sted er mer positive for gutters vedkommende enn for jenters. Nå er det like mange gutter som svarer at de har mange venner som jenter gjør, og flere gutter som føler seg godtatt av vennene sine enn jenter.

Hvordan skal disse endringene tolkes? En slik endring vil kunne skyldes både forandringer i den reelle situasjonen – vennemønster, nærhet til venner, omgangsform mellom venner – men det kan også skyldes en endring i hvordan unge oppfatter den situasjonen de er i – uten at situasjonen reelt sett er forandret. Vi skal gå nærmere inn på om det har vært tydelige endringer i hva slags vennekonstellasjoner de unge inngår i, og om man har noen som man regner som sin bestevenn. Deretter skal vi se på om følelser av ensomhet også kan være utbredt blant unge – til tross for den positive vurderingen av sitt «sosiale selv» som vi ser i figuren ovenfor.

2.6 Vennemønster og ensomhet

Ungdoms vennemønster tar mange former. Noen unge har en bestevenn som er den ene de som regel er sammen med. Andre har et nettverk av noen få eller mange venner som de veksler på å være sammen med. Enkelte er sammen med venner både når de er på skolen og på ettermiddagen. For andre er det å være sammen med en venn noe som skjer en sjelden gang, en og annen helg eller mer tilfeldig. Noen ungdommer har ingen bestemte venner som de har faste bånd til, men streifer mer rundt og treffer jevnaldrende tilfeldig. Atter andre har ikke jevnaldrende venner. I undersøkelsene i 1992 og i 2002 spurte vi elevene: Når du er sammen med dine venner, er du da oftest sammen med noen få om gangen eller mange? De samme hver gang eller tilfeldige venner?

Tabell 2.5: Når du er sammen med jevnaldrende, hvem er du da oftest sammen med? Vennemønster etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=18262.

	1992 Gutter	2002 Gutter	1992 Jenter	2002 Jenter
En eller to faste	40	34	36	36
En eller to faste i en gjeng	13	14	20	17
En gjeng som holder sammen	26	30	32	33
Nokså tilfeldig hvem jeg treffer på	17	16	7	8
Er ikke så ofte sammen med jevnaldrende/annet	5	6	6	6
Totalt	100	100	100	100

Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på minst $p < .001$ -nivå for både gutter og jenter.

Kjønnsforskjellen er signifikant på minst $p < .001$ -nivå i 1992 og 2002. Samspill er ikke signifikant.

Hovedbildet er at de aller fleste unge har venner de ofte er sammen med, enten det er få, men faste, eller et større nettverk av venner. Som vi ser av tabellen over har det vært svært små endringer i vennemønster fra 1992 til

2002, særlig blant jenter. I 1992 var jentene tydelig mer sosiale enn guttene – de var oftere med venner i en gjeng og sjeldnere involvert i et tilfeldig vennemønster enn guttene. Dette mønsteret blant jentene er temmelig likt i 2002, men forskjellene til guttene er blitt mindre tydelig. Blant gutter er andelen som var sammen med en eller to faste venner gått ned med 6 prosentpoeng, mens andelen som er i en gjeng som holder sammen har økt med 4 prosentpoeng. Er dette en endring som går i retning av at vennerelasjoner i 2002 er blitt mer tilfeldige og overfladiske enn de var i 1992 for gutters vedkommende?

Et annet spørsmål i undersøkelsen kan belyse dette, ved at vi har spurt om den enkelte har noen som de regner som sin bestevenn.

Tabell 2.6: Har du noen du regner som din bestevenn? Vennetilknytning etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=17053

	1992 Gutter	2002 Gutter	1992 Jenter	2002 Jenter
Har ingen jeg regner som min bestevenn	3	11	2	6
Ja, jeg har en spesiell bestevenn	34	24	38	38
Ja, jeg har flere svært gode venner	64	65	60	56
Totalt	100	100	100	100

Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på minst $p < .001$ -nivå for både gutter og jenter. Kjønnsforskjellen er signifikant på minst $p < .001$ -nivå i 1992 og 2002. Samspill er ikke signifikant.

Tabellen viser at mønsteret for gutter og jenter var ganske likt i 1992: Om lag 60 prosent hadde flere svært gode venner, litt under 40 prosent hadde én spesiell bestevenn, og bare 2–3 prosent hadde ingen. I 2002 har særlig den siste kategorien økt, og forskjellen mellom gutter og jenter er blitt noe større. Mange gutter har fremdeles flere svært gode venner, men bare en fjerdedel har nå bare én spesiell.

Dette står i motsetning til resultatene fra SSBs undersøkelser som viser at en økende andel av befolkningen oppga at de hadde en bestevenn utenfor familien som de kunne snakke fortrolig med (SSB, gjengitt i Frønes & Brusdal 2000). Frønes og Brusdal forklarer dette med en økt betydning av venner ettersom slekt har mistet den betydningen den hadde som utvidet sosialt nettverk tidligere. En ny «Friends»-generasjon av unge voksne er på vei, hevder de. Dersom vi skal kunne forklare nedgangen i «bestevenner» blant gutter i Ung i Norge-materialet, handler dette neppe om en motsatt tendens: At vennskap er blitt mindre viktig blant ungdom. Kanskje må vi heller spekulere på om det kan tenkes at fortolkningen av begrepet «bestevenn» har endret seg noe med den sterkere vekten som er lagt på

betydningen av nære vennskap. Kanskje omfattet denne kategorien i 1992 alle jevnaldrende som man hadde hyppig samvær med og som man var oftere sammen med enn andre? I 2002 kan betydningen av «bestevenn» ha dreiet til å handle sterkere om *innholdet* i vennskapet; om fortrolighet, støtte og tillit. Slik spørsmålet er stilt, defineres ingen krav om fortrolighet til en bestevenn, slik det gjøres i SSBs undersøkelse. Muligheten er derfor i større grad tilstede for at vi måler noe ulike fenomener i 1992 og 2002, og at nedgangen i andel med bestevenn dreier seg om at kriteriene for hva ungdommene selv betegner som en bestevenn er blitt strengere. Likevel, dersom det skulle være slik at målingene gjenspeiler en reell nedgang i andelen som har minst en bestevenn, står dette som et paradoks i relasjon til den klare økningen i andelen som var fornøyd med sitt forhold til venner og sitt sosiale selv, og økningen i andelen som var sammen med en gjeng av venner.

Dersom vi ser på endringene i vennemønster i sammenheng med endringene i vennetilknytning, finner vi likevel en støtte i at endringene forsterker hverandre i retning av et mer tilfeldig og flytende vennemønster.

Tabell 2.7: Andelen som ikke har noen de regner som sin bestevenn i ulike kategorier etter vennemønster. Prosent.

	1992	2002
<i>Er med en eller to faste venner^b</i>		
Gutt ***	1	9
Jente ***	1	4,5
<i>Er i gjeng eller med 1-2 faste venner i gjeng^b</i>		
Gutt ***	1	8
Jente ***	1	3,5
<i>Tilfeldig hvem jeg støter på^{ab}</i>		
Gutt ***	6	19
Jente ***	2	12
<i>Ikke så ofte med jevnaldrende</i>		
Gutt	21	32
Jente	17	36

*** Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på 0.001-nivå.

a Kjønnforskjellen er signifikant på 0.001-nivå i 1992.

b Kjønnforskjellen er signifikant på 0.001-nivå i 2002.

Som vi ser av tabellen ovenfor er det en sterk økning av andelen som *ikke har en bestevenn* i alle fire kategorier. Samtidig som flere av guttene har fått et noe mer «gjengbasert» vennemønster (tabell 2.5) har det både for guttenes og jentenes vedkommende skjedd en oppløsning av dyaden og de tette bånd.

Samtidig kan vi ikke tolke det som noe annet enn at også innholdet i det å ha en bestevenn kan tenkes å ha endret seg når vi ser at så mange som 4,5 prosent av jentene og 9 prosent av guttene ikke regner den 1–2 av sine faste venner som sin beste venn. Kan det tenkes at kravene til hva som skal karakteriseres som «bestevenn» er blitt sterkere og at det ikke bare er *kvantitet*, men også *kvalitet* som er viktig i venns­kaps­relasjoner, også blant gutter? Vi ser også at over en tredjedel av dem som ikke så ofte er sammen med jevnaldrende heller ikke har noen bestevenn, i motsetning til at dette gjaldt bare ca. 1/5 for ti år siden. Også blant dem som har et mer tilfeldig vennemønster er det altså en sterk økning i andelen uten bestevenn.

Vi finner altså at guttene i større grad enn tidligere har sine venner i en større gjeng og at de samtidig knytter seg i mindre grad til én spesiell, samtidig som flere oppgir å ikke ha bestevenner selv om de har flere gode venner. Kan dette tolkes som en utvikling i retning av løsere bånd og mer tilfeldige vennerelasjoner, for gutter spesielt? Vil ikke dette da kunne ha konsekvenser for graden av ensomhet i ungdomsmiljøene, særlig blant gutter? Som kjent kan man jo av og til være sammen med mange mennesker, men likevel føle at man ikke er på bølgelengde med dem eller føle seg alene i mengden. Spørsmålet er dermed om ungdom med et mer løst tilknytnings­mønster enn tidligere dermed er mer ensomme også?

Vi stilte fem ulike spørsmål om ensomhet som på ulike måter dekker det å *føle* seg ensom. Spørsmålene om ensomhet dekker med andre ord den følelsesmessige siden og opplevelsen av å være ensom, mer enn den objektive eller faktiske situasjonen når det gjelder hyppighet av sosialt samvær og sosialt nettverk. De fem spørsmålene er slått sammen til en skala for ensomhet med verdier fra 1 til 4, der lave verdier betegner de som ikke er ensomme og høye verdier betegner dem som er det. Siden selve måleskalaen på denne indeksen over ensomhet er relativt tilfeldig, er det vanskelig å kunne påstå at alle som har verdier over for eksempel 3 er «de ensomme». Snarere gir det mening i å undersøke den tiendedelen av ungdomsbefolkningen som oppgir å være mest ensomme og som ligger på toppen av skalaen. Ser vi hele ungdomskullet under ett, har én av ti høyere verdi enn 2.4, noe som indikerer at de aller fleste ungdommene svarer at de i svært liten grad opplever følelsen av ensomhet i hverdagen siden skalaen går opp til verdien 4. Vi skal se om det er forskjeller i hvor mange som har verdier høyere enn 2.4 på ensomhetsskalaen i de ulike kategoriene basert på vennemønster.

Tabell 2.8: Andelen som har mer enn verdi 2.4 på skalaen for ensomhet etter vennemønster. Prosent.

	1992	2002
<i>Andel >2.4 totalt – svært ensom^{ab}</i>		
Gutt **	11	9
Jente ***	15	12
<i>Har flere svært gode venner^a</i>		
Gutt	8	7
Jente ***	12	8
<i>Er i gjeng eller med en–to faste i gjeng^a</i>		
Gutt	7	5
Jente	10	7
<i>Er med en eller to faste venner^{ab}</i>		
Gutt	12	12
Jente	18	17
<i>Tilfeldig hvem jeg støter på^{ab}</i>		
Gutt ***	15	9
Jente	22	15
<i>Ikke så ofte med jevnaldrende^a</i>		
Gutt	34	43
Jente	52	47
<i>Har ingen å regne som bestevenn^{ab}</i>		
Gutt ***	43	19
Jente ***	72	43

*** Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på 0.001-nivå.

a Kjønnforskjellen er signifikant på 0.001-nivå i 1992.

b Kjønnforskjellen er signifikant på 0.001-nivå i 2002.

Ser vi først på totalsummen for indeksen i øverste rad, ser vi at det var 11 prosent av guttene og 15 prosent av jentene som skårte over 2.4 i 1992. Ti år senere var dette sunket til henholdsvis 9 prosent og 12 prosent. Også når vi sorterer ungdommene i ulike grupper avhengig av vennemønster, ser vi at det i hver gruppe har vært en viss nedgang i andelen som er ensomme – og i enkelte kategorier en markant nedgang. Blant dem som sier at de ikke har noen de regner som sin bestevenn er andelen ensomme halvert blant gutter og redusert med mer enn en tredjedel blant jentene! Det er med andre ord slik at selv om gruppa av gutter som ikke har minst én bestevenn har økt, betyr ikke det at de i samme grad som tidligere føler seg ensomme. Blant jentene uten bestevenn er det fremdeles 43 prosent som føler seg ensom, og det er rimelig å tolke dette i retning av at det er sterkere sammenheng mellom mangelen på bestevenn og en følelse av ensomhet blant jenter, og at en bestevenn altså betyr mer for jenter enn for gutter. Det som ser ut til å ha

størst betydning for følelsen av ensomhet både blant jenter og gutter er imidlertid det å ikke være så ofte sammen med jevnaldrende.

2.7 Hva kan påvirke ungdoms sosiabilitet så sterkt i løpet av bare ti år?

Endringene vi fant peker sterkt i retning av at unges omgangsform er blitt mer sosial i større grupper, og at denne mer løst sammensatte sosialiteten har virket reduserende på ensomhetsfølelsen. Denne utviklingen er langt mer tydelig hos guttene i undersøkelsen, enn hos jentene. Dessuten fant vi at guttene i større grad enn tidligere treffer kameratene sine hjemme eller hos dem. Hva er det som har skjedd i løpet av de ti siste årene som kan tenkes å påvirke vennemønsteret blant ungdom så tydelig?

Svaret kan være så enkelt som *mobiltelefonen*. I 1987 kunne en mobiltelefon koste 20 000 kroner og veie 4,4 kilo. Det er ikke utenkelig at det ikke var én eneste av deltagerne i Ung i Norge i 1992 som eide sin egen mobiltelefon. Kanskje var det noen få som hadde tilgang til en som var eid av familien. I følge en undersøkelse gjort av Telenor i 2004 har nå så mange som 89 prosent i aldersgruppen 12–13 år, 96 prosent av 14–15-åringene og 100 prosent av 16–21-åringene egen mobiltelefon (Teleavisen 26.8.04). Mobiltelefonbruk har med andre ord gått fra 0–100 i løpet av tiåret. I Ung i Norge-undersøkelsen 2002 finner vi at 86 prosent av guttene og 91 prosent av jentene i 8.klasse har egen mobiltelefon, og at dette øker med økende alder. Er det utenkelig at en slik teknologi- og kommunikasjonsrevolusjon kan ha bidratt til å påvirke samhandlingsmønsteret mellom unge i løpet av den gjeldende ti-årsperioden?

Det er særlig bruken av tekstmeldinger som har vært et av de store fortrinnene med mobil telefoni. Tekstmeldinger har mindre «tyngde» enn en vanlig telefonsamtale – man kan sende en kort beskjed, en humoristisk melding, fortelle om noe som har skjedd, formidle avtaler – uten at det nødvendigvis krever at man setter seg ned og snakker lenge – faktisk uten at man egentlig har noe å si eller krever noe svar. I tillegg har datamaskinens utbredelse i hjemmene og oppkobling til internett, også ført til at PC'en er blitt et kommunikasjonsverktøy. E-post, diskusjonsfora, chatting og direkte-meldingsprogrammer som MSN og AOL åpner for å holde kontakt med venner, bekjente og ukjente fra hjemmet. En slik kommunikasjonsform bidrar positivt til å opprettholde kontakt med venner som ikke er bestevennen eller klassekamerater som du ser daglig, og det kan fint brukes til å koordinere større nettverk av personer, for eksempel for å spre kunnskap om

en fest i helgen, avtale et kinobesøk eller bli kjent med jevnaldrende i andre deler av landet som deler samme interesse. Samtidig bidrar mobiltelefonen også til at ungdom i større grad enn tidligere kan kontakte hverandre og treffes når de også er andre steder enn hjemme.

Er det da noen grunn til at spredningen av mobiltelefonen skulle påvirke gutters samhandlingsmønster i større grad enn jenters? En rapport basert på Ung i Norge 2002 beskriver «ungdoms digitale hverdag» (Torgersen 2004). Forfatteren viser at det er litt flere av jentene enn av guttene som har ringt med mobil og mottatt og sendt tekstmeldinger med mobilen sin i løpet av dagen før undersøkelsen ble gjennomført. Sammenligner vi storbrukerne av mobiltelefon – de som sender mer enn 20 tekstmeldinger per dag – er det imidlertid like mange gutter som jenter som faller i denne gruppen. Mer enn 70 prosent av ungdommene har kontakt med 1–5 personer i løpet av en dag – jentene noe flere enn guttene. Bare 8 prosent av begge kjønn hadde kontakt med mer enn fem personer ved hjelp av mobilen i løpet av dagen før (Torgersen 2004). Også når det gjelder e-post og chatting er det lite kjønnsforskjeller, kanskje en liten overvekt av jenter som bruker e-post, og en overvekt av gutter som bruker chat (inkluderer diskusjonsforum og direktemeldinger) (Torgersen 2004).

Resultatene er så like at det er vanskelig å finne forklaringen her. Kan det da tenkes at det var forskjeller i hvordan gutter og jenter kommuniserte for ti år siden, og at endringene i mobil- og PC-vaner dermed har ført til at gutters kommunikasjon har endret seg mer enn jentenes? For det første kan det tenkes at gutters bruk av vanlig fasttelefon var mer begrenset i 1992 enn jenters – ved at de ringte mindre og snakket kortere enn jentene gjorde. Telefonen blir da brukt mer konkret til å gjøre avtaler enn til å kommunisere og bekrefte vennskap slik jenters «skravling» kan gjøre. Med bare fasttelefon vil det være umulig å nå venner som ikke rent fysisk er hjemme, mens når du holder en mobiltelefon i hånden holder du i realiteten i et stort nett av kontakter og relasjoner som kan aktiveres når som helst og hvor som helst, uavhengig av hvor dine venner er og hva de gjør (Ling 2004). Kanskje mobiltelefonen og PC-basert kommunikasjon i større grad har fylt et «hull» når det gjelder gutters sosiale kontakt enn når det gjelder jenters? En hypotese kan være at jentene også i 1992 hadde gode sosiale bånd til sine venner, og at mobiltelefonens og internetts inntreden i deres verden bidro til å styrke disse båndene ytterligere. Gutters sosiale bånd var mer tilfeldige enn jentenes og oftere basert på en eller to venner, men mobiltelefon og internett har bidratt til å utvide deres sosiale nettverk til å ligne mer på jentenes – om enn til et nettverk med løsere sosiale bånd.

2.8 Oppsummering

Gjennomgangen av disse hovedtrekkene i ungdoms fritidsvaner viste at det har skjedd små endringer fra 1992 til 2002, og små endringer i kjønnsforskjellene. Når det gjaldt idrett og trening fant vi ikke at det hadde vært en nedgang i andelen som trener fra 1992 til 2002. Frafallet fra 13- til 18-årsalderen er sterk (fra rundt 70 prosent til ca. 40 prosent som hadde trent siste uke), men denne tendensen er blitt noe svakere siden 1992. En større andel av ungdommene i 16–19-årsalderen trener i 2002 enn i 1992, og dette gjelder for både gutter og jenter.

Samtidig ser vi en annen motsatt tendens i materialet ved at ungdommene i større grad oppgir at de har vært hjemme alene, og også sammen med venner som vi skal komme tilbake til. Det er rimelig å anta at hjemmebaserte aktiviteter er mer stillesittende enn uteaktiviteter og organiserte aktiviteter. Mens boklesing og aktiviteter sammen med foreldrene er klart redusert, finner vi at TV-titting, dataspill og TV-spill er vanlige aktiviteter i 2002. Fallet i andelen unge som har lest en bok utenom skolebøker siste uke, har falt dramatisk og reduksjonen er faktisk noe tydeligere blant jenter enn blant gutter slik at forskjellen er blitt noe mindre. Også i andelen som har hjulpet til hjemme er kjønnsforskjellene blitt noe redusert. Like mange gutter som jenter oppgir å ha hjulpet til hjemme siste uke, men jentene hjelper til oftere. Siden 1992 har andelen jenter som regelmessig hjelper til hjemme gått litt ned mens guttenes innsats er stabil. Vi vet ikke om aktivitetene er knyttet til tradisjonelt husarbeid, eller om det fremdeles er jentene som tar oppvasken og guttene som måker snø.

De mest interessante endringene fant vi når vi undersøkte ungdommenes fritid knyttet til vennskap og sosiale nettverk. Ungdommene er mer fornøyd med sine sosiale evner og evner til å få venner og færre opplever en sterk følelse av ensomhet enn før. Både blant gutter og jenter er det en økning i andelen som ikke har noen de vil kalle en bestevenn, samtidig som særlig guttene i større grad enn tidligere har et gjengbasert vennemønster og er oftere sammen med venner i 2002 enn i 1992. Denne utvidete og løsere sosiabiliteten kan se ut til å fungere positivt og gir kanskje ungdommene et bedre *sosialt selvbilde* enn tidligere. Kan det også tenkes at det er dette som har bidratt til å redusere følelsen av ensomhet? Trolig har spredningen av mobiltelefon og IKT-baserte nettverk (chatting, e-mail) bidratt til denne utviklingen.

3 Ukelønn og arbeid

Fokuset på ungdom som konsumenter har blitt stadig sterkere de siste tyve år, noe som kan spores i den økende strømmen av reklame rettet mot ungdom og markedsførernes stadig mer intensive arbeid for å finne ut hva ungdom er opptatt av. Ungdom har penger å rutte med til egne behov, og de ønsker å bruke sine penger. Kildene til inntekt for skoleungdom er i hovedsak to: foreldrene og egen jobb utenom skolen. I dette avsnittet skal vi særlig konsentrere oss om den inntekten som ungdommene får fra sine egne foreldre i form av ukelønn, og som i større eller mindre grad er knyttet til innsats og arbeid for fellesskapets beste hjemme.

I utgangspunktet er ukelønn å oppfatte som en sum penger foreldrene gir til sine unge for at de skal kunne ha penger til å kjøpe ting de trenger. Ukelønn har imidlertid en mer symbolsk og oppdragelsesrelevant side som også er verdt å reflektere over. For det første vil det i varierende grad fra foreldrenes side ligge forventninger om hva ukelønnen skal kunne brukes til eller forventninger om at den unge skal lære seg bestemte ting gjennom å forvalte sine egne penger. Normer og verdier knyttet til hva som er «fornuftig» bruk eller hva som defineres som «sløsing» knyttes til de unges pengebruk fra noen foreldres side, men kanskje ikke i det hele tatt fra andre foreldres side. Noen forventer kanskje at de unge bruker ukelønn til å kjøpe egne klær, andre at de får bruke sine egne penger til å kjøpe klær som er spesielt dyre eller «ufornuftige», mens andre tenker at klær er noe som ligger utenfor rammen av ukepengenes bruksområde. Diskusjoner om lomme-penger og ekstrapenger til særlige aktiviteter kan av og til utarte til veritable kranter. Ragnhild Brusdal ved SIFO fant at disse kampene mellom foreldre og barn på noen områder var kjønnsespesifikke (Brusdal 1998). Hos jente-foreldre dreide kampene seg hovedsakelig om klær, mens det hos gutteforeldrene dreier seg om sports- og hobbyutstyr. Den summen ungdommen mottar vil dermed kunne variere stort etter hvilket behov eller hva slags bruk ukelønnen er ment å dekke, og følgelig gjenspeile seg i nivået av ukelønn i kroner og øre.

Tilsvarende vil det i ulik grad være en holdning hos foreldrene at ukelønn skal være knyttet til utførelse av arbeid i hjemmet. I den grad foreldre har en tanke om at ukelønnen utgjør en del av et oppdragende prosjekt, vil man kanskje i større grad også være opptatt av at den ukelønnen man får skal være knyttet til det arbeidet man utfører i hjemmet. I andre tilfeller er summen vilkårlig i forhold til arbeidet som gjøres, eller man får

penger uten at det kalles ukelønn i det hele tatt. Som vi viste tidligere er det en tydelig kjønnsforskjell i det å hjelpe til hjemme, og jenter hjelper til langt oftere enn gutter gjør. I dette avsnittet skal vi se på kjønnsforskjeller i ukelønn og i forholdet mellom arbeid i hjemmet og ukelønn. Er det slik at jenter som hjelper til hjemme mer enn gutter dermed også får mer lønn av sine foreldre? Får gutter og jenter som hjelper like mye til i hjemmet, lik belønning for sitt arbeid? Er lønn og arbeid i det hele tatt knyttet til hverandre på en måte som er lik for gutter og jenter. Vi skal også se på endring fra 1992 til 2002.

3.1 Ukelønn

Når det gjelder spørsmålet om inntekt og penger til eget forbruk er spørsmålet tredelt i spørreskjemaet i Ung i Norge. Vi har vært opptatt av å kartlegge både hvor mye penger ungdommene får fra arbeid utenom skoletiden, hva de får i ukelønn og hvor mye de får fra foreldrene i «ekstrapenger» (penger til en bukse eller kinobillett når du trenger det). I denne sammenhengen er vi imidlertid bare opptatt av den «inntekten» som kalles ukelønn, og som dermed ofte inngår i et regulert regime av innsats og faste avtaler som den unge har med sine foreldre. Senere i kapittelet skal vi se på oversikter over hva ungdommen oppgir å *bruke* på ulike kategorier av ting eller aktiviteter.

Tabell 3.1: Ukelønn etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=14 861.

	1992		2002		Signifikanstest av endring i kjønnsforskjell
	Gutt	Jente	Gutt	Jente	
<i>Får du ukelønn?</i>					
Får ikke ukepenger	15	14	13	14	
Får, men ikke fast beløp	36	34	33	36	
Får fast beløp i ukelønn	49	50	54	51	
Total	100	100	100	100	$\Delta F=6.55, p<.01$

Kjønnsforskjellen er signifikant på 0.001-nivå i 2002

Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på 0.001-nivå for gutter.

Tabellen ovenfor viser at det ikke er kjønnsforskjeller mellom tendensen til å ha avtale om fast ukelønn i 1992. Ser vi på endringen fra 1992 til 2002 er den signifikant for gutter, men ikke for jenter – forskjellene er svært små. Ser vi imidlertid på aldersforskjeller er de langt større enn kjønnsforskjellene. Blant 13-åring er det bare 9 prosent som ikke får ukepenger, og 61–62 prosent som får et fast beløp, og dette gjaldt både i 1992 og i 2002.

Blant 18-åringene er det hele 35 prosent som ikke fikk ukelønn i 1992 og bare 23 prosent som fikk et fast beløp. I 2002 hadde dette endret seg til at det var 32 prosent som fikk et fast beløp. En nærmere undersøkelse viser at det i hovedsak er de 17 og 18 år gamle guttene som står bak denne økningen. De eldre guttene får i større grad enn før et fast beløp i ukelønn.

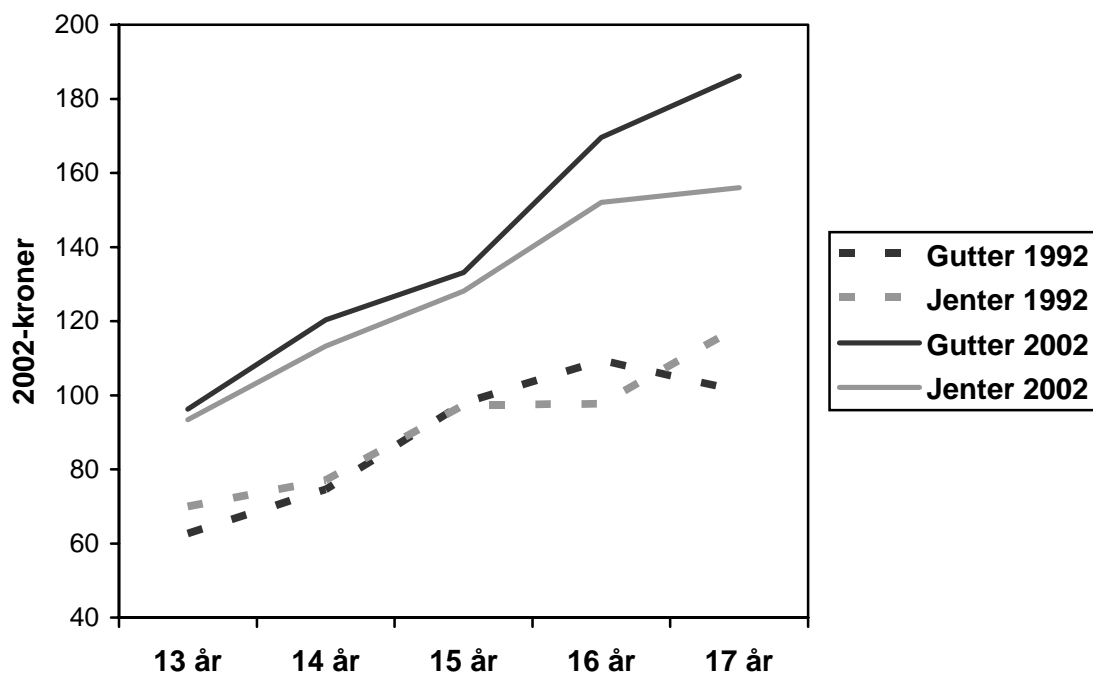
Sammenhengen mellom det å få et fast beløp i ukelønn og det å ha hjulpet til hjemme er ikke veldig sterk, verken når vi ser på om de har hjulpet til minst en gang siste uke, eller når vi ser på hvor mange ganger de hjalp til. I 2002 var det 42 prosent av jentene som ikke hadde hjulpet til noe siste uke som likevel hadde fast ukelønn, og bare 12 prosentpoeng flere (54 prosent) som hadde fast ukelønn blant dem som hadde hjulpet til hjemme fire ganger eller mer siste uke. Blant guttene var det henholdsvis 51 prosent og 61 prosent. Endringen fra 1992 til 2002 tyder på at det til en viss grad er noe sterkere sammenheng mellom arbeid og ukelønn i 2002 enn det var i 1992. Dette kan skyldes at det å ha en avtale om et fast beløp i ukelønn enten for noen ikke er knyttet til noen gjenytelser overhodet, eller at det er andre oppgaver som forventes av ungdommene. Slike alternative oppgaver kan for eksempel være forventninger knyttet til lekselesing og skolearbeid, trening eller annen deltagelse i virksomheter som foreldrene ønsker å belønne eller ikke ønsker at deltagelse i husarbeid skal gå på bekostning av.

Vi skal gå videre ved å se om det er ulikheter mellom kjønnene i *hvor mange kroner* gutter og jenter får i ukelønn, og sammenhengen med hvor ofte de hjelper til hjemme. Som nevnt var det hele 30 prosent i undersøkelsen som oppga at de fikk ukelønn, men at summen de fikk ikke var fast fra gang til gang. For å kunne regne ut gjennomsnittsukelønnen for gutter og jenter i ulike aldersgrupper må vi på en eller annen måte kunne tilskrive dem en lønn som virker rimelig, eller som ligger nær opp til gjennomsnittet. På bakgrunn av det vi vet om ukelønnen i kroner fra dem som får en fast sum i uken, har vi beregnet gjennomsnittet på hvert tidspunkt for gutter og jenter i hver aldersgruppe. En gutt på 13 år som ikke får et fast beløp i ukelønn er deretter gitt den gjennomsnittsverdien som andre gutter på 13 år oppgir som sin faste ukelønn, og tilsvarende for andre aldersgrupper.

Dersom vi fant en økning i ukelønn fra 1992 til 2002 i sammenligningen av Ung i Norge-tallene, ville vi måtte tilskrive deler av denne økningen til den generelle prisveksten i samfunnet. Det er rimelig å anta at når priser og lønninger stiger ellers i samfunnet, påvirker dette også «lønnsnivået» i ungdommenes ukelønn. Vi har derfor ved hjelp av Statistisk sentralbyrås *konsumprisindeks* beregnet hva ukelønnen i 1992 ville ha vært i 2002-kroner. Konsumprisindeksen fra 1992 til 2002 er 1242, det vil si at

1000 kroner i 1992 er verdt 1242 kroner i 2002. Ukelønnen for 1992 er dermed ganget med 1,242 for å fjerne den delen av «lønnsøkningen» som skyldes den generelle prisveksten. På grunn av disse ulike beregningene som er gjort i forkant – prisjusteringen og ukelønneberegning for dem som ikke har fast ukelønn – kan det hefte usikkerhet knyttet til det konkrete kronebeløpet vi er kommet fram til i figur 3.1. Det er imidlertid ikke grunn til å tro at *forholdet* mellom ukelønnbeløpene skulle ha blitt påvirket av disse beregningene, fordi det er de samme beregninger som er gjort for både gutter og jenter i ulike aldersgrupper, for dem som hjelper til mye og dem som hjelper til lite hjemme. De generelle funnene i denne analysen er det derfor grunn til å feste lit til.

Figur 3.1: Ukelønn i 2002-kroner blant dem som får ukelønn (fast eller varierende beløp) etter kjønn og alder. 1992 og 2002. 13–17 år. Konsumprisindeksjustert. Gjennomsnitt.

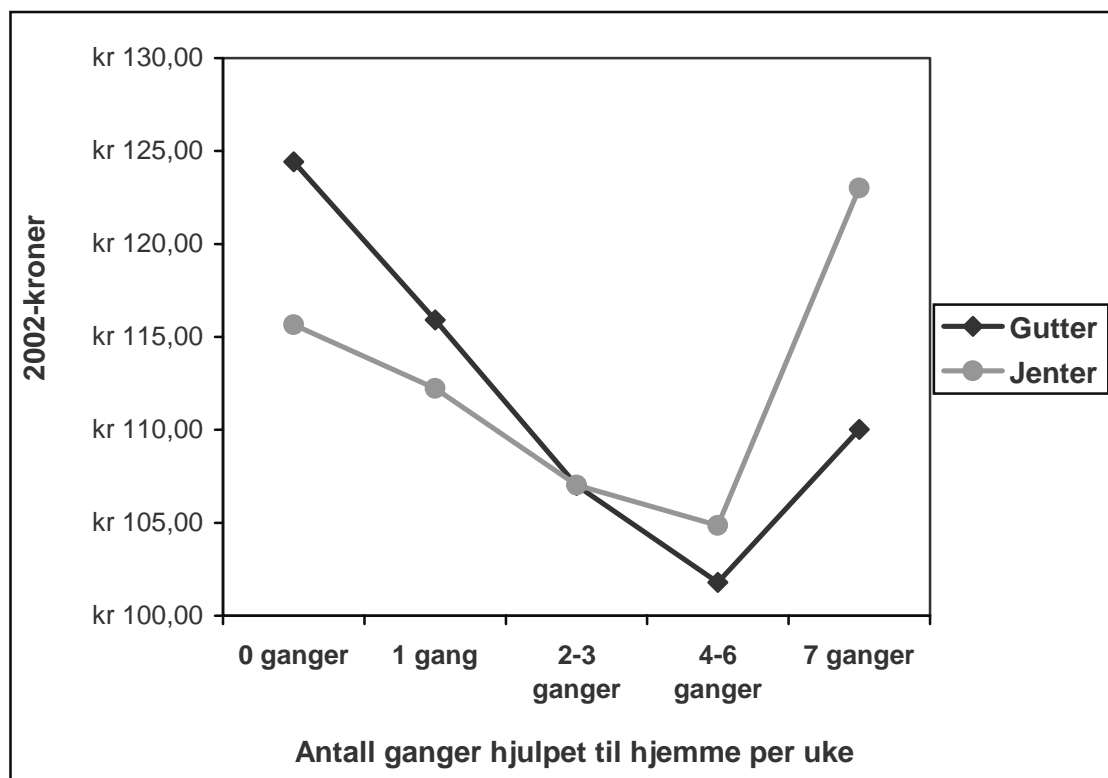

Som figuren viser er det en sammenheng mellom alder og ukelønn, der gjennomsnittsbeløpet stiger etter som den unge blir eldre. I 1992 var gjennomsnittslønnen ca. 70 kroner i uken blant 13-åringene og ca. 110 for 17-åringene. Når kurvene for gutter og jenter i 2002 ligger et godt hakk over den konsumprisindeksjusterte kurven for 1992, viser dette at den reelle kjøpekraften for ungdommene har økt. Ungdommene i 2002 fikk mer i ukelønn sammenlignet med 1992-ungdommene, enn det prisveksten skulle tilsi alene.

Det mest interessante er likevel at det blant de eldste ungdommene her er en tydelig kjønnsforskjell i ukelønn som ikke var der i 1992. Mens gjennomsnittet for 17 år gamle jenter var ca. 156 kroner i uken i 2002, var gjennomsnittet for gutter faktisk 30 kroner mer. Som vi husker var endringen i arbeidsinnsats hjemme slik at guttene ikke hadde begynt å bidra mer i hjemmet fra 1992 til 2002, men at jentene hjalp til noe mindre i 2002 enn de gjorde ti år tidligere. Guttenes lønnsvekst kan med andre ord neppe skyldes at de yter en større innsats nå enn tidligere, men at jentene ikke har opplevd den samme «lønnsutviklingen» som guttene.

Henger beløpet ungdommene får sammen med hvor mye de hjelper til hjemme? For å kontrollere for andre faktorer som kan tenkes å spille en rolle her, som for eksempel om man har jobb utenom skolen eller hvor mange voksne med inntekt det er i husholdningen, har vi her valgt å vise sammenhengen mellom ukelønn og antall ganger man har hjulpet til hjemme bare når det gjelder ungdomsskoleelever som bor sammen med både mor og far.

Figur 3.2: Ukelønn i kroner blant ungdomsskoleelever som bor sammen med både mor og far, etter kjønn og antall ganger hjulpet til hjemme siste uke. 2002. Gjennomsnitt. N=8222.

Sammenhengen mellom lønn og innsats er tilnærmet lik for gutter og jenter og i høyeste grad overraskende: det er de som hjelper til minst og de som hjelper til mest som får mest utbetalt i kroner og øre. Vi finner altså ikke at

det er en klar sammenheng mellom hvor mye ungdommene hjelper til og hvor mye de får i lommepenger. Påfallende er det også at det er de helt motsatte kategoriene blant guttene og jentene som er «lønnsvinnerne» i 2002. Guttene som ikke hjelper til hjemme får faktisk like mye i ukelønn som de jentene som hjelper til hver dag i hjemmet. Det er ikke kjønnsforskjeller i gjennomsnittlig ukelønnsbeløp blant ungdommene som hjelper til fra 1 til 6 ganger per uke, men bare i ytterpunktene av skalaen. Påfallende er det også hvordan det regelrett ikke lønner seg å hjelpe til hjemme. Jo mer ungdommene hjelper til, jo mindre får de i ukelønn, bortsett fra hvis de bidrar hver dag.

I alle samfunnsklassene er kjønnsforskjellene store². Forskjellen etter samfunnsklasse når det gjelder sammenhengen mellom ukelønn og det å hjelpe til hjemme ligger i at både i arbeiderklassen, blant funksjonærer og i klassen av administrative lederyrker finner vi at guttene får mest. I mellomlagene er det jentene som får mest, og hvor det kanskje er mest samsvar mellom hvem som bidrar mest hjemme og hvem som får mest betalt.

Vi har også undersøkt om det er slik at det å hjelpe til hjemme og hvor mye man får i ukelønn er avhengig av hvor god råd familien har. Statistisk sentralbyrå har gjentatte ganger vist at enslige mødre med barn er en av de gruppene i det norske samfunnet med lavest inntekt. I Ung i Norge 1992 og 2002 er det likevel slik at ungdommene som bare bor sammen med mor i gjennomsnitt har høyere ukelønn enn andre ungdommer, uten at dette er fulgt av en tilsvarende høyere innsats i hjemmet.

Ragnhild Brusdal ved Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) har på bakgrunn av Ung i Norge-undersøkelsen 2002, sett nærmere på forbruk og hva ungdommer bruker pengene sine på (ukelønn og lønnet arbeid) (Brusdal 2004). I hennes oversikt er det ikke endring fra 1992 til 2002 som er i fokus, men det er likevel på sin plass å nevne noen av hennes resultater i denne sammenheng. Rangert etter størrelsen på beløpet som er brukt, fant hun at utgifter brukt på klær er på toppen, mens mobiltelefon og sjokolade/snacks delte andreplassen, deretter fulgte alkohol, sigaretter, moped/scooter, sport og fritid samt cafébesøk. Det var imidlertid ikke slik at alle ungdommer hadde brukt penger på dette. En rangering av utgiftskategoriene etter *hvor mange* som har brukt penger på aktiviteten, viste at sjokolade/snacks

² I denne sammenheng er klassebakgrunn beregnet ved å klassifisere fars yrkesplassering i fem ulike grupper: Arbeiderklasseyrker, funksjonær/tjenesteytende yrker, yrker i humanistiske/sosiale yrker som krever høyere utdanning, yrker i tekniske/økonomiske yrker som krever høyere utdanning og til sist ledende/ administrative yrker.

var i teten (88 prosent), deretter cafébesøk (77 prosent), mobiltelefon (72 prosent), klær (60 prosent), kino (56 prosent) og video (48 prosent). Brusdal fant også ved å summere den enkeltes forbruk, at ¼ av pengene gikk til det hun kaller nytelse (alkohol, sigaretter, sjokolade, snacks) og ¼ av pengene ble brukt på utseende (klær, sminke), deretter fulgte sosiale aktiviteter (18 prosent) og underholdning (16 prosent). Gutter hadde jevnt over et høyere forbruk enn jenter, med et månedlig gjennomsnittlig forbruk som lå ca. 550 kroner over jentenes per måned. Det var bare ett område der jentene brukte mer penger enn guttene, og det var kategorien *utseende*. Dette mønsteret er i overensstemmelse med andre undersøkelser (Brusdal 1995, Lynne 2000, Storm-Mathisen 1998). Når guttene har et relativt større forbruk på både nytelsesorientert, underholdnings- og aktivitetstilknyttet forbruk, kan dette tolkes som at gutter har et mer variert forbruk og dermed mer variert fritid. Det kan imidlertid også tenkes at jentenes underholdning og sosiale liv i større grad finner sted på ikke-kommersielle arenaer som for eksempel hjemme, kommenterer Brusdal (2004).

3.2 Hvor mange har jobb utenfor skolen?

Tidligere i kapittelet fant vi at den gjennomsnittlige ukelønnen for ungdommene i Ung i Norge 2002 var omtrent 150 kroner, eller 600 kroner i måneden. *Forbruket* av egne penger ligger imidlertid langt over dette, som Ragnhild Brusdal viste (Brusdal 2004). I tillegg til å få ekstrapenger fra foreldrene, noe som gjelder om lag 55 prosent av ungdommene, er det også en del unge som har en jobb ved siden av skolen. Vi har spurt både om de unge har jobb utenfor skole, og hva som er begrunnelsen for at de ønsker å ha en slik jobb.

Tabell 3.2: Andel som har jobb utenom skoletid etter skoletype og kjønn. Tall for videregående trinn gjelder bare elever i GK og VKI. 1992 og 2002. Prosent

	1992		2002	
	Gutt	Jente	Gutt	Jente
Ungdomsskole ^a	25	24	32	31
Videregående skole (GK & VKI) ^{ab}	29	39	38	48
Allmennfaglige studieretninger (2002)			38	52
Yrkesfaglige studieretninger (2002)			38	44

a Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant for både gutter og jenter på 0.001-nivå.

b Kjønnforskjellen er signifikant i 1992 og i 2002 på 0.001-nivå

Det er flere elever både i ungdomsskolen og videregående skole som har arbeid ved siden av nå sammenlignet med 1992. På ungdomsskoletrinnet er det imidlertid ikke forskjell mellom guttenes og jentenes involvering i arbeidslivet, mens forskjellene er åpenbare når det gjelder elevene på videregående. Analyser av årsaker til denne kjønnsforskjellen kan vi delvis søke etter i 2002-materialet. En forklaring kunne være at ungdommer i yrkesfaglige studieretninger hadde en skolegang tettere opp mot arbeidslivet enn allmennfag, og derfor hadde oftere jobb utenom skolen. En slik forskjell ville imidlertid ha kunnet slå ut i den motsatte forskjellen i forhold til den vi finner. Ser vi på allmennfag og yrkesfag hver for seg, ser vi imidlertid at jenter både på allmennfag og på yrkesfag oftere har jobb utenom skolen, sammenlignet med guttene (tall for 2002).

Når vi ser på hva de unge oppgir som grunner for å jobbe utenom skolen, finner vi at tendensen går i retning av at jenter oftere argumenterer for nytten av å ha en jobb for å dekke nødvendige utgifter i forbindelse med skolen eller familiens økonomi, men også for å dekke mer livsstilspreget forbruk knyttet til festing, merkeklær og fritidsaktiviteter. Guttene på sin side argumenterer noe oftere med argumenter av typen «nyttig for det jeg skal drive med senere» eller med at de helt enkelt er skolelei. De med ekstrajobb har et høyere forbruk enn sine jevnaldrende uten ekstrajobb, og det er særlig forbruket på områdene *nyttelse* (alkohol/sigaretter/sjokolade/snacks) og *sosialt* (kafe, mobiltelefon, uteliv) som øker mest, i tillegg til at det å finansiere et motorkjøretøy ser ut til å være helt avhengig av at man har en jobb ved siden av. Oversikten over elevenes forbruk viste at guttene hadde et høyere forbruk enn jentene hadde, men at de delvis brukte penger til ulike ting. Det er mulig at jentene i større grad føler behov for å ha en jobb utenom skolen, fordi det de trenger penger til kulturelt sett er definert som «luksus» og noe de får finansiere selv. Guttenes forbruk var knyttet mer til fritidsaktiviteter, noe som kan ha større legitimitet som forbruksformål enn «sminke og kafebesøk».

3.3 Oppsummering

Vi fant at jentene i undersøkelsen oftere hadde jobb utenom skolen når de gikk i videregående skole, men at guttene så ut til å ha et høyere forbruk enn jenter. Mens guttene i større grad enn jenter brukte penger på aktiviteter, var jentene mer opptatt av å bruke pengene på klær og utseende. Tidligere undersøkelser har også funnet at gutters forbruk i større grad er knyttet til aktiviteter eller hva de kan gjøre med kroppen, mens jenters forbruk er

knyttet til en være-dimensjon og til det å bruke kroppen som et display for mote og sminke, være søt og pen og se godt ut (Brusdal 1997, Drotner 1991). Forskjellene er imidlertid ikke fundamentale: Selv om jenter bruker mer penger på klær og sminke (ca. 650 kr/mnd), følger guttene opp med et betydelig beløp (ca. 430 kr/mnd). Våre tall kan ikke dokumentere om kjønnsforskjellene når det gjelder pengebruk på klær har minsket i løpet av perioden fra 1992 til 2002, men det ville ikke vært overraskende.

Vi fant også at gutter får noe mer i ukelønn enn jenter gjør, særlig i de eldste aldersklassene. Endringen fra 1992 til 2002 går i retning av større forskjeller, både ved at flere gutter får ukelønn og at guttene får et større beløp enn jentene. Faktisk kan en sammenligning av de 17 år gamle guttene i 1992 og i 2002 vise at denne gruppen har hatt en «lønnsvekst» på over 50 prosent, mens jentene i samme aldersgruppe har hatt en «lønnsvekst» på ca. 25 prosent. Samtidig er det ikke slik at dette henger sammen med at guttene gjør en sterkere innsats i hjemmet – som utbetalingen av ukelønn ofte tenkes knyttet til. Det er guttene som ikke har hjulpet til hjemme siste uke som får mest i ukelønn i gjennomsnitt, mens jentene som har hjulpet til hver dag siste uke får nest mest. Minst ukelønn får de som har hjulpet til 4–6 ganger siste uke.

Dette kan tyde på at det er en ulikhet i hvordan vi oppfatter sammenhengen mellom lønn og arbeid i hjemmet som ligger bak dette. Blant ungdommene som ikke blir avkrevd innsats i hjemmet, fører kanskje mangelen på å oppfatte det som viktig at det er en sammenheng mellom lønn og innsats, til at ungdommene får mer penger. Foreldre som krever at barna gjør en innsats, oppfatter at det bør være samsvar mellom det de gjør og økonomisk uttelling. Jo strengere de er med sine krav, jo strengere ser de også ut til å være med hensyn til hvor mye ungdommene skal få for strevet.

4 Skolegang og skoleopposisjon

Utdanning har gått fra å ha vært et privilegium til å bli en rettighet for norske skolebarn. Med Reform 94 fikk også avgangselevne fra ungdomsskolen *rett* til videre skolegang. I mellomtiden har utdanning endret seg fra å ha karakter av rettighet til å bli en nødvendighet (Egge 2004). Muligheten for en karriere gjennom praksis i arbeidslivet er så å si forsvunnet, og en svært stor andel av ungdomskullene i Norge befinner seg til enhver tid i skoleverket.

Skolen er et med andre ord et system det kan være vanskelig å komme seg unna. Ved siden av det å formidle kunnskap, har skolen også som målsetting å lære elevene å arbeide disiplinert og som forutsetning at den enkelte innordner seg systemet. Det er derfor ikke rart om enkelte elever ikke finner seg til rette i systemet, er i opposisjon til det eller regelrett dropper ut. Skolens innhold – eller snarere mangel på meningsfylt innhold – har også vært tema for deler av den kritiske ungdoms- og skoleforskningen. Nils Christies bok *Hvis skolen ikke fantes* skapte kraftig debatt på 70-tallet (Christie 1971). Christie mente at den lange ungdomstiden oppstod fordi ungdom ikke lenger var etterspurt som arbeidskraft, verken i samfunnet eller i hjemmet. Skolen ble alternativet, men skolens innhold ga ikke ungdommene mulighet til å oppleve seg som hele individer. Elevene var verdifulle bare i den grad de var flinke og mestret de oppgavene skolen påla dem. Dette skapte tapere, mente Nils Christie. Men effekten slo også ut på normaleleven og skapte generell mistriivsel. Skolen fikk mer og mer preg av å være en oppbevaringsinstitusjon, og ble karakterisert som det venteværelset ungdom befant seg i før de kunne tre over dørstokken til voksenverdenen, hevdet Christie.

Siden denne debatten på 70-tallet er skoletiden ytterligere forlenget, og skolen er i større grad også blitt et sted å være, ikke bare et sted å lære. Elevrollen er endret og skolen som en arena for oppvekst er blitt tydeligere. I dette kapitlet kan vi naturlig nok ikke si noe om dem som har droppet ut av skolen, fordi de ikke deltar i spørreundersøkelsen. Vi skal fokusere på holdningene til skolen blant dem som går i skolen. Trives ungdommene? Er man enig i at skole og utdanning har en allmenn verdi? Er det noen tegn på at man ikke aksepterer eller ønsker å innordne seg skolesystemet?

I 1993 kom boken «Er skolen for Kari eller Ronny?». Forfatteren Jorun Gulbrandsen beskriver her hvordan kjønnsblandede klasser fungerer under-

trykkende for jentene. Ytterpunktene i den elevmassen Gulbrandsen beskriver, er den stille, forsiktige, pliktoppfyllende Kari som sjelden får lærerens oppmerksomhet og den utagerende og udisiplinerte Ronny som alltid lager trøbbel og av den grunn alltid får mest både av faglig hjelp og personlig engasjement fra læreren. Skolehverdagen reproducerer forskjellene mellom kjønnene, guttene blir favorisert, jentene blir oversett, påstår hun (Gulbrandsen 1993).

Resultatene av dette er at jentene aldri får hevet sin selvtillit noe som viser seg i at de systematisk undervurderer sine egne evner og muligheter når det gjelder videreutdanning, jobb, osv. Er det slik? Finner vi spor av dette i Ung i Norge-undersøkelsene? Finner vi at guttene trives mens jentene er dominert og skjøvet bort i en krok? Hvem bråker mest på skolen? Hvem lykkes best i skolefagene?

4.1 Holdninger til skolen

Elevenes holdninger til skolen kan gå langs ulike dimensjoner. For det første kan det dreie seg om ungdommenes egen opplevelse av det å være elev og klassekamerat på en skole – trives man godt på skolen, kjeder man seg eller er det slik at man regelrett gruer seg til å gå på skolen? Den andre dimensjonen kan være hvilken holdning man har til skolen generelt – om man er opptatt av at skolen har en misjon og kan komme godt med uansett hva man skal drive med senere, og hvor viktig karakterer er, er eksempler på slike generelle skoleholdninger. Den tredje dimensjonen er holdninger direkte knyttet til skolens innhold – til hvor spennende fagene er, hvor dyktige lærerne er osv. Alle disse tre dimensjonene er dekket i spørreskjemaene både i 1992 og i 2002.

Skolehverdagen på en ungdomsskole og på en videregående skole kan arte seg svært forskjellig. Ikke minst er det stor forskjell på skolegang på en allmennfaglig linje, i forhold til en yrkesfaglig linje på videregående. Det er derfor grunn til å holde ungdomsskolen og videregående og de to hovedkategoriene av studieretninger hver for seg, i sammenligningen av ungdoms holdninger til skolen. Ungdommene ble bedt om å krysse av i en av fire ruter som utgjorde en skala fra helt uenig til helt enig. Bare den siste kategorien er gjengitt i tabellen nedenfor.

Tabell 4.1: Ungdomsskoletrinnet. Holdninger til skolen, etter kjønn. Andel helt enig i utsagnet. N=7782-8118. (11048)

	1992	2002	Signifikanstest av endring i kjønnsforskjell
<i>Jeg trives på skolen^a</i>			
Gutt	31	44***	
Jente	41	52***	
<i>Det er kjedelig på skolen^a</i>			
Gutt	33	33***	
Jente	24	22***	
<i>Jeg gruer meg ofte til å gå på skolen^d</i>			
Gutt	11	5***	$\Delta F=5.33, p<0.05$
Jente	7	4***	
<i>Skolen kommer godt med uansett^c</i>			
Gutt	65	57***	
Jente	71	61***	
<i>Å få gode karakterer er viktig^b</i>			
Gutt	83	77***	$\Delta F=8.11, p<0.001$
Jente	84	70***	
<i>Vi lærer mye spennende på skolen^b</i>			
Gutt	25	18***	
Jente	21	15***	
<i>Det er for mye teori/for lite praktisk oppl^a</i>			
Gutt	40	49***	
Jente	32	41***	
<i>Lærerne er flinke til å lære bort^c</i>			
Gutt	24	26*	
Jente	21	21	
<i>Lærerne burde være strengere mot elever som bråker^a</i>			
Gutt	21	25***	
Jente	25	27**	
<i>Elevene har ingen innflytelse i skolen^a</i>			
Gutt	26	20***	$\Delta F=7.39, p<0.01$
Jente	15	14	

*/**/*** Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på hhv 0.05-, 0.01- og 0.001-nivå

a Kjønnforskjellen er signifikant både i 1992 og 2002 på 0.001-nivå.

b kjønnforskjell i 2002 på minst 0.001 nivå.

c Kjønnforskjellen er signifikant både i 1992 og 2002 på 0.01-nivå.

d Kjønnforskjell i 1992 er signifikant på minst 0.001-nivå

Tabell 4.1 viser en oversikt over hvor mange ungdomsskoleelever (i prosent) som sier seg «helt enig» hvert av utsagnene om skolen som inngår i Ung i Norge-undersøkelsene. De tre første utsagnene dekker den opplevelsesmessige dimensjonen av det å gå på skolen. Som vi ser er det jentene som trives best på skolen og som i minst grad kjeder seg på skolen. Det er svært

få som regelrett gruer seg til å gå på skolen, bare 4–5 prosent av guttene og jentene. Sett under ett ser det altså ut til at trivselen på skolen er noe høyere nå enn den var i 1992. Det er flere som trives og færre som gruer seg til å gå på skolen. Likevel er andelen som synes det er kjedelig på skolen uendret. Disse endringene er tilnærmet like for både gutter og jenter, men kjønnsforskjellen som var der i 1992 når det gjaldt å grue seg til skolen, er borte i 2002.

Ser vi på de generelle holdningene til skolen, har det også der vært endringer. Sammenlignet med 1992, er det færre som mener at skolen kommer godt med uansett og færre som synes at gode karakterer er svært viktig. Det kan synes som om det generelle trykket på viktigheten av utdanning og karakterer som nøkkelen til en god fremtid er tonet noe ned siden 1992. Nedgangen er relativt lik blant gutter og jenter, bortsett fra at det er sterkere nedgang når det gjelder jenter og viktigheten av karakterer. Det er ikke sikkert vi bør tolke dette som en fortsettelse av en generell trend. I 1992 var det svært høy ungdomsledighet i Norge og store ungdomskull var på vei fra grunnskolen til videregående og videre til høyere utdanning. Konkurransen for å få seg en skoleplass, framfor å havne i ledighetskøen, var stor og ble stadig omtalt i avisene det året. Denne konteksten må tas med i fortolkningen av resultatene. Kravet om å ha gode karakterer kan ha vært på topp i 1992, mens det i 2002 har gått ned på et mer «normalt» nivå. Kanskje kan vi være glad for at det er en liten nedgang å spore i karakterpresset?

Når det gjelder det faglige innholdet i skolen er ikke trenden like oppløftende. Både blant gutter og blant jenter er det færre som synes at skolefagene er spennende og flere som synes det er for mye teori på skolen i 2002, sammenlignet med 1992. Om det skyldes fagplanen eller lærerne er vanskelig å si, men ungdomsskoleelevene synes ikke at lærerne er flinkere til å lære bort i 2002 enn i 1992. Når det gjelder elevenes innflytelse på skolen, er det svært få som mener at de ikke har noen innflytelse i skolen, og blant guttene er det også blitt færre som mener dette siden 1992.

Om lag en fjerdedel av elevene i ungdomsskolen synes det er for mye bråk i timen og at lærerne burde ha gjort noe med dette. Det er en tendens til at det er jentene som er mest misfornøyd med bråket, og særlig guttene synes at dette har blitt noe verre siden 1992. I seg selv er det kanskje overraskende at såpass mange av elevene ønsker seg strengere lærere. Kommer dette av at det er for mye bråk og mangel på disiplin blant elevene i skolen i dag? Undervisningsminister Kristin Clemet fokuserte i sin ministerperiode sterkt på krav om klarere styring av skolens faglige innhold og strengere disiplinering i skolen. Samtidig legger skolens læreplan sterkere vekt på

prosjektarbeid og ansvar for egen læring på begynnelsen av 2000-tallet enn den gjorde på begynnelsen av 90-tallet. Kanskje er mangelen på disiplin og stillhet i klasserommet en konsekvens av kravet om større egen deltagelse fra elevene? Likevel ønsker en økende andel av elevene lærere som klarer å beholde roen i klasserommet.

Et spørsmål som melder seg er om elevene på videregående har andre holdninger til skolen enn elevene i ungdomsskolen? Hva med forskjellen på allmennfag og yrkesfag? I videregående skole er jo elevene delt inn etter studieretning. I norsk skole er valg av studieretning ekstremt kjønnsdelt. Riktignok er kjønnsfordelingen nokså lik på allmennfaglige studieretninger, men på byggfag og andre tekniske fag er det så å si 100 prosent gutter, mens det er stor overvekt av jenter på for eksempel helse- og sosialfag (Markussen 2003). For å kunne sammenligne elevene på allmennfag og yrkesfags holdninger til skolen, må vi derfor skille mellom gutter og jenter fordi det i realiteten er svært ulike fag jentene og guttene på yrkesfag gir uttrykk for sine holdninger til.

I tabell 4.2 vises andelen av elevene i videregående skoles grunnkurs og VKI som har sagt seg helt enig i de ulike utsagnene om skolen. I denne tabellen har vi valgt ut 6 av de 10 utsagnene, fordi det var her det var interessante forskjeller å vise til. Hva som inngår i allmennfaglige studieretninger i 1992 og i 2002 er litt forskjellig, fordi hele studieretningsstrukturen ble endret med Reform94. I kategorien *allmennfag* i 1992 inngår det som den gang kaltes for allmenne studieretninger, samt handels og kontorlag. I kategorien *allmennfag* i 2002 inngår allmenne, økonomiske og administrative fag, samt studieretningene idrettsfag og musikk, dans og drama.

I en slik tabell med tre uavhengige variable (kjønn, studieretning og årstall) og 6 avhengige variable (holdningsvariablene) blir det mange ulike resultater som er mulig å kommentere. Her skal vi nøye oss med å vise til de mest interessante. For det første er det påfallende at det er liten forskjell mellom allmennfag og yrkesfag når det gjelder de grunnleggende holdningene til skolen. Elevene trives godt på skolen, og de færreste synes det er svært kjedelig på skolen – uavhengig av studieretning. Til tross for at elevene på allmennfaglige studieretninger i større grad er enig at skolen har en generell nytteverdi, er det elevene på yrkesfag som i størst grad mener at de lærer mye spennende på skolen og at lærerne er flinke.

Tabell 4.2: Videregående skole. Holdninger til skolen, etter kjønn og studieretning. Andelen helt enig i utsagnet. 1992 og 2002. Grunnkurs og VKI. N(1992)=1951, N(2002)=4003

	Gutter		Jenter	
	Allmenn- fag	Yrkes- fag	Allmenn- fag	Yrkes- fag
<i>Jeg trives på skolen</i>				
1992	46	45	55	63
2002	54	52	60	59
<i>Det er kjedelig på skolen</i>				
1992	19	23 *	13	8 ***
2002	22	20 ***	13	12 **
<i>Skolen kommer godt med uansett</i>				
1992	74	59 ***	83	75 *
2002	67	55 ***	74	63 ***
<i>Vi lærer mye spennende på skolen</i>				
1992	26	43 ***	25	59 ***
2002	16	34 ***	17	35 ***
<i>Det er for mye teori/for lite praktisk opplæring</i>				
1992	29	36 **	32	28 ***
2002	41	47 ***	42	35 ***
<i>Lærerne er flinke til å lære bort</i>				
1992	14	32 ***	16	39 ***
2002	11	27 ***	8	24 ***

*/**/** Forskjellen mellom studieretningene er signifikant på hhv 0.05-, 0.01- og 0.001-nivå. Forskjellene i fordelingen kan være signifikant forskjellig til tross for at dette ikke kommer frem i denne tabellen, fordi vi her bare viser andelen som har svart «helt enig». Allmennfag i 2002 inkluderer idrettsfag samt musikk, dans og drama.

Med Reform94 ble alle studieretninger gitt muligheten til å gi elevene generell studiekompetanse, og det faglige innholdet i basisfagene som norsk og matematikk ble styrket i grunnkurset på yrkesfag. Påfallende er det derfor at det ikke bare er på yrkesfaglige studieretninger at elevene i større grad mener at det er for mye teori i skolen. Også på allmennfaglige studieretninger har andelen helt enige i utsagnet økt med 10 prosentpoeng. En annen interessant forskjell er kjønnsforskjellen på yrkesfag i 2002. Mens jentene på yrkesfag er de som i *minst* grad synes det er for mye teori i skolen, finner vi den største andelen blant guttene på yrkesfag. Til tross for dette er det bare blant jentene på yrkesfag at trivselen ser ut til å ha gått noe ned. Mellom gutter og jenter på allmennfag er det ingen forskjell.

Dersom vi kaster et blikk på gjengivelsen av holdningene til skolen blant ungdomsskoleelever i tabell 4.1, finner vi også en del interessante

forskjeller når vi sammenligner med holdningene i videregående skole. Sett under ett kan resultatene tyde på at elevene i videregående skole har det bedre på skolen, både sosialt og faglig. Det er flere i videregående som trives godt på skolen, og færre som kjeder seg. Det er også flere i videregående som mener at skolen kommer godt med uansett. Det ene unntaket her er gutter i yrkesfaglige studieretninger, som har den laveste prosentandelen helt enig av alle (55 prosent i 2002). Det er mulig at dette i tillegg til å være knyttet til en kritisk holdning til skolens allmenne nytteverdi, også rent faktisk har en årsak i at mindre av de praktiske ferdighetene guttene på yrkesfag tilegner seg på skolen har overføringsverdi til andre områder i livet. De samme forskjellene ser vi når det gjelder påstanden om at det er for mye teori i skolen. Guttene i yrkesfaglige studieretninger står i en særstilling, med gutter i ungdomsskolen som en god nummer to. Når det gjelder interessen for fagene og det faglige innholdet, må vi også ta et forbehold. Det er først og fremst elevene på yrkesfag som synes de lærer mye spennende. Elevene på ungdomsskolen og på allmennfaglige studieretninger er mer tilbakeholdne med rosen. Dette gjelder også for hvilken holdning de har til lærernes dyktighet. Mest fornøyd med lærernes evne til å lære bort er elevene på yrkesfag, både gutter og jenter. Elevene på ungdomsskolen kommer i midten, mens hovedtyngden av elevene på allmennfag faktisk er direkte kritisk til lærernes pedagogiske evner.

Noe av forskjellene mellom ungdomsskolen og videregående kan tenkes å komme av at elevene i videregående opplever en større valgfrihet når det gjelder valg av fag og studieretning. Det er lite av det faglige innholdet i ungdomsskolen som er fritt, og tilsvarende lite som er praktisk opplæring. På videregående kan man i større grad velge fag man liker, og ved å velge yrkesfag, også mer praktiske fag. Det er *svært* store forskjeller mellom yrkesfag og allmennfag i hvilken vurdering de gjør av det faglige og pedagogiske tilbudet fra skolen; om lag dobbelt så mange elever i yrkesfaglige studieretninger synes fagene er spennende og lærerne er flinke, sammenlignet med allmennfag. Samtidig er det også en markant nedgang i yrkesfaglige elevers fornøydhet med fag og lærere fra 1992 til 2002. Når forskjellene er så markante som her, synes det viktig å se nærmere på det pedagogiske og faglige innholdet i allmennfaglige studieretninger. Hvorfor er elevene så misfornøyd? Er boklig lærdom generelt mindre populært – og kanskje mer krevende – enn praktisk lærdom? Eller er det utdaterte lærebøker, undervisningsmetoder og fagplaner som ikke lenger treffer ungdommene? Er det introduksjonen av sterkere teoretisk innhold i yrkesfag som har bidratt til mer misnøye i årene fra 1992 til 2002?

4.2 Skoleopposisjon

Når elevene er kritiske til læreren, synes det er kjedelig på skolen og synes undervisningen er kjedelig, gir det seg utslag i opposisjonelle handlinger i skolen? Vi har stilt spørsmål som omhandler tre ulike aspekter ved en slik opposisjon. For det første om man har konflikter med læreren som resulterer i voldsomme krangler eller banning. For det andre om man trekker seg unna skolen og skulker undervisningen. Og for det tredje om man oppfører seg så ille at skolen ser seg nødt til å reagere med disiplinærstraffer av typen «å bli sendt på gangen» eller «sendt til rektor».

Tabell 4.3 Frekvens av ulike former for skoleopposisjon etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=17865

	1–5 ganger siste år		Mer enn 5 ganger siste år		Test av samspill
	1992	2002	1992	2002	
<i>Voldsom krangel med lærer</i>					
Gutt	28	25 **	6	4**	
Jente	26	22 ***	3	3	
<i>Bannet til en lærer</i>					
Gutt	34	33	20	22*	ΔF=8,32, p<.001
Jente	32	29 ***	10	11	
<i>Skulket skolen</i>					
Gutt	33	33	15	15	
Jente	38	38	12	14	
<i>Sendt ut av klasserommet</i>					
Gutt	28	28	6	7	
Jente	15	16	2	2	
<i>Innkalt til rektor pga noe galt man har gjort</i>					
Gutt	24	21 **	4	4	
Jente	8	8	0,5	1**	

Alle kjønnsforskjellene er signifikant på 0.001-nivå

*/**/*** Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på hhv 0.05-, 0.01- eller 0.001-nivå.

Som vi ser av tabellen er det kun små endringer fra 1992 til 2002 i disse indikatorene på skoleopposisjon. Det er en viss nedgang i krangling med læreren blant både gutter og jenter, mens endringene i banning til læreren bare er signifikant for jenter i gruppen som ikke er «gjengangere». Det er en svak tendens her i retning av en polarisering, ved at det er færre som har bannet 1–5 ganger, men flere som har bannet til en lærer mer enn 5 ganger siste år.

Dersom vi ser på forholdet mellom handlingene – banning, krangling og skulking – og de disiplinære reaksjonene – å bli sendt på gangen og til rektor – er det relativt sett samsvar mellom handling og straff når det gjelder *gjengangerne* i tabellen. Det er omtrent dobbelt så mange gutter som jenter som har bannet til læreren eller hatt en voldsom krangel med en lærer når vi ser på dem som har gjort dette mer enn fem ganger. I den tilsvarende kategorien finner vi også at det er dobbelt så mange gutter som jenter som ofte er blitt sendt til rektor og på gangen. I kategorien som ikke har gjort disse tingene mer enn 4 ganger, er det imidlertid like mange gutter som jenter, men dobbelt så mange gutter enn jenter har fått en form for «straff». Gjenspeiler dette en forskjellsbehandling mellom gutter og jenter når det gjelder reaksjoner på problematferd i skolen?

For å undersøke dette må vi se handlinger og straff i sammenheng mer direkte. Er det slik at de guttene som har bannet til læreren eller kranglet med læreren ofte er de samme som har opplevd disiplinærstraff (sendt på gangen/sendt til rektor) ofte? Opplever jenter som er like «opposisjonelle» som guttene, den samme straffen fra skolens side? Elevene selv oppgir at lærerne burde vært strengere med de elevene som bråker. Dersom lærerne ikke reagerer med denne type straff, ville vi kunne se det i tabell 4.4 ved at en lav andel av dem som for eksempel har kranglet voldsomt med læreren er blitt sendt til rektor. Generelt har det vært ytret bekymring om at lærerne ikke er strenge nok i skolen, og at dette er blitt verre de siste år. Har det det?

Tabell 4.4: Andel som har opplevd disiplinære tiltak (sendt på gangen/sendt til rektor) henholdsvis minst en gang og mer enn 4 ganger siste år etter selvrapporterte tilfeller av banning og krangel med lærer. Prosent. N=17845

	Ett tilfelle		Gjengangere (6+)	
	1992	2002	1992	2002
Disiplinære tiltak mer enn én gang:				
<i>Banning til lærer</i>				
Gutt	49	46	72	72
Jente	25	27	51	56
<i>Krangel med lærer</i>				
Gutt	60	63	85	90
Jente	33	35	66	77
Disiplinære tiltak mer enn 4 ganger:				
<i>Banning til lærer</i>				
Gutt	14	10	42	42
Jente	3	3	18	26
<i>Krangel med lærer</i>				
Gutt	21	24	66	74
Jente	5	6	37	49

Alle kjønnsforskjeller er signifikante på minst 0.001-nivå. Det er ikke signifikante endringer fra 1992 til 2002.

Som vi ser av tabell 4.4. er det en sammenheng mellom hvor ofte elevene har opponert mot læreren og hvor ofte de har opplevd disiplinære tiltak. Imidlertid er forskjellen mellom gutter og jenter mer interessant: det er en langt større andel gutter – selv blant dem som bare har bannet eller kranget med læreren én gang – som er blitt sendt på gangen blant guttene enn det er blant jentene. Denne forskjellen er systematisk og gjelder både for enkelttilfellene og for gjengangerne, enten vi ser på dem som har opplevd disiplinære tiltak en gang eller 5+ ganger.

Samtidig er det interessant å legge merke til at dette mønsteret er helt likt i 1992 som i 2002. Lærerne ser ikke ut til å reagere sjeldnere overfor elevenes opposisjon i 2002 enn de gjorde i 1992.

Vi har på bakgrunn av opplysningene vi har, også undersøkt om det er forskjeller mellom elevene i ungdomsskolen og i videregående skole når det gjelder skoleopposisjon. Disse forskjellene går i retning av at det er mindre disiplinærproblemer, men flere som skulker i videregående enn i ungdomsskolen. Tilsvarende er det på videregående flere jenter som skulker enn gutter, men guttene er mer involvert i konflikter med læreren og opplever i større grad å få straff for det. Av de formene for skoleopposisjon som vi har målt her finner vi også at det er mer konflikter, skulk og disiplinære reaksjoner blant elever i yrkesfag enn i allmennfag. Det ser altså ut til at elevene etter som de blir eldre i større grad innordner seg skolens disiplin og orden. Samtidig skal vi ikke se bort fra at det også kan tenkes at en del av de elevene i ungdomsskolen som i størst grad representerer ordensproblemer i klasserommet, ikke lenger befinner seg i det ordinære skoleverket på videregående. Sannsynligheten er også tilstede for at disse ungdommene i større grad velger yrkesfaglige studieretninger enn allmennfaglige.

4.3 Lekselesing

Hvor mye tid elevene bruker på lekselesing avhenger ikke bare av hvilken innsats elevene gjør i forhold til skolearbeid. Særlig i videregående skole er det stor forskjell på hvor mye lekser som blir gitt til elevene. I yrkesfaglige studieretninger, særlig etter det første året på videregående, legges det mindre vekt på boklig lærdom og følgelig blir det gitt mindre lekser. På allmennfaglige studieretninger med språkfag, samfunnsfag eller naturfag, er lekser en viktig del av undervisningen for å støtte opp om det som formidles i skolen, eller for å gi elevene erfaring i å arbeide teoretisk og skriftlig på egenhånd. Vi vet også at tid brukt på lekser varierer med skolekarakterer. Jon Lauglo (se f.eks Lauglo 1996) har vist at barn av innvandrere i Norge

ofte bruker mer tid på lekselesing enn norske elever. For en del av disse elevene krevdes det mer innsats for å «kompensere» for dårligere prestasjoner. Mange av de flinke elevene bruker altså mye tid på skolearbeid, men også en del spesielt flittige, men mer vanskelig stilte elever, brukte mye tid på lekser for å bli bedre.

Når vi skal se på eventuelle endringer i kjønnsforskjeller i lekselesing må vi ta hensyn til disse forholdene. Det gir liten mening i å sammenligne gutter og jenter på videregående trinn, fordi gutter og jenter er så ulikt fordelt i forhold til leksekrevende og mindre leksekrevende fag (yrkesfag/allmennfag). På ungdomsskoletrinnet derimot, skulle teoretisk sett, leksebyrden være den samme for alle.

Tabell 4.5: Tid brukt på lekselesing etter kjønn. Elever i ungdomsskolen. 1992 og 2002. Prosent. N=10740

	1992		2002	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
Gjør ikke lekser	6	4	11	6
Mindre enn 1/2 time	20	12	17	12
1/2 til 1 time	33	28	39	36
1–2 timer	29	36	24	30
2–3 timer	8	15	6	11
3–4 timer	2	4	1	3
Mer enn 4 timer	1	1	1	1
Gjennomsnitt	1 t 5 min	1 t 22 min	56 min	1 t 13 min

Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant for både gutter og jenter på 0.001-nivå. Kjønnsforskjellen er signifikant både i 1992 og i 2002 på 0.001-nivå. Det er ingen endring i kjønnsforskjell fra 1992 til 2002 (samspill)

Som vi ser av tabell 4.5 er mønsteret relativt likt for gutter og jenter. De fleste gjør lekser i ½–2 timer hver dag. Grovt regnet viser gjennomsnittsberegninger at jentene leste om lag et kvarter mer lekser per dag enn gutter, både i 1992 og i 2002. Elever av begge kjønn leser imidlertid i gjennomsnitt mindre lekser i 2002 enn de gjorde i 1992. Også på videregående skole leser jenter mer lekser enn gutter, når vi sammenligner elever på samme studieretning. Jenter på allmenne, økonomiske og administrative fag leser i gjennomsnitt 1 time og 10 minutter lekser per dag, mens guttene på samme linje bruker om lag 45 minutter. Den samme differansen finner vi på yrkesfagene. Jentene viser med andre ord en noe sterkere innsats i skolen enn guttene, noe som gjerne kan tolkes som en sterkere tilslutning til skolens målsettinger og verdier.

4.4 Oppsummering

Generelt sett er det jentene som trives best på skolen og som har en mer positiv innstilling til skolens generelle nytteverdi. Det er imidlertid ikke store forskjeller å peke på. Unntaket er muligens gutter i videregående skoles yrkesfaglige linjer som mener at det er for mye teori i skolen, men samtidig er mest fornøyd med lærerne og innholdet i undervisningen. Oppsummert kan vi si at elevene har det bedre på skolen i 2002 enn de hadde da vi spurte dem i 1992, men at de er mindre motiverte og mer misfornøyd med det faglige innholdet i skolen i 2002 enn i 1992. Det er mulig at det høye trykket som var på elevenes hverdag – karakterpress og krav om høyere utdanning – medførte at ungdomsskoleelevene trivdes dårligere da enn nå. Høy arbeidsledighet og store ungdomskull som presset på for å sikre seg en studieplass, førte kanskje til at stressnivået blant elevene økte. Hvis dette trykket har lettet i løpet av tiåret – små ungdomskull, men likevel langt flere studieplasser – øker kanskje også trivselen som en følge av dette.

Det er verdt å merke seg at mens diskusjonen i offentligheten går høyt (2001–2005), særlig om de økende disiplinærproblemene i skolen, ser vi bare tegn på svake endringer i perioden fra 1992 til 2002, og disse endringene viser en *nedgang* i konflikter med læreren og det å bli sendt til rektor for noe galt man har gjort. Det er mer konflikter mellom elever og lærere i ungdomsskolen enn i videregående, og mer på yrkesfag enn på allmennfag. Til gjengjeld er det mest skulking i videregående skole, og det er jentene som skulker mest.

5 Ønsker om utdanning og flytteønsker inn til byene

For elever i videregående skole som velger allmennfaglige studieretninger, er de tre årene på videregående sjelden tenkt som avslutningen på utdanningsløpet. Allmennfag er først og fremst studieforbereende fag, og vitnemålet herfra gir muligheter til videre studier. Med retten til videregående utdanning til alle, blir også adgangen til høyere utdanning gitt som en mulighet til alle – dersom karakterene er gode nok. Parallelt med økningen i søkningen til videregående utdanning, har vi i Norge også hatt en jevn økning i studenter i høyere utdanning i løpet av de siste fire tiår. Utdanningsrevolusjonen i Norge har vært betegnet som en «stille revolusjon» (Heggen 2003) eller «en revolusjon uten opprør» (Frønes, 1996). Som vi var inne på i innledningen, dreier det seg først og fremst om en sterk økning i andel kvinner som tar høyere utdanning.

I dette kapittelet skal vi blant annet se nærmere på kjønnsforskjeller i videre utdanningsplaner og se dette i sammenheng med hvilken studieretning elevene går på og om det er forskjeller mellom by og bygd. Er det mange som benytter seg av muligheten til å kunne gå videre i høyere utdanning selv med en yrkesfaglig utdanning på videregående? Er det forskjell mellom gutter og jenter i storbyer og i spredtbygde strøk når det gjelder planer om å ta høyskole eller universitetsutdanning senere? Dessverre har vi ikke sammenlignbare tall for 1992 og 2002 når det gjelder akkurat dette spørsmålet, men vi vil likevel vise en oversikt over elevenes planer etter videregående for dem som var elever i 2002. Avslutningsvis skal vi se på sammenhengen mellom ønsker om videre utdanning og hvilke andre ønsker ungdommene har for fremtiden sin. For mange ungdommer i spredtbygde strøk representerer kanskje høyere utdanning også en mulighet til å bosette seg et annet sted. Finner vi en sammenheng mellom det å gå på allmennfag og det å ønske å bosette seg et annet sted? Finner vi sterkere spor etter en slik strategi blant jenter enn blant gutter i Norges utkantstrøk?

5.1 Valg i videregående utdanning – allmennfag eller yrkesfag?

I første omgang skal vi imidlertid se nærmere på hvilke ønsker ungdomsskoleelevene har for årene etter grunnskolen. Vil de velge yrkesfag eller

allmennfag? Vil noen velge bort videre skolegang? Dersom andelen av kvinner blant studenter i høyere utdanning vil fortsette å øke, bør vi kanskje kunne finne spor av dette allerede i ungdomsskoletrinnet ved at flere jenter ønsker allmennfaglig studieretning i 2002 enn i 1992?

Tabell 5.1 Planer om videre utdanning blant ungdomsskoleelever etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=10791

	1992		2002	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
<i>Andel som ønsker videregående utdanning i alt</i>	85	87	82	85
Ønsker videregående skole, allmennfag	31	37	28	33
Ønsker videregående skole, yrkesfag	18	12	28	19
Ønsker videregående skole, vet ikke linje	36	38	27	33
Vil gå på folkehøgskole	1,6	2,4	1,3	1,7
Vil jobbe	5	3	2	1
Annet, vet ikke	9	8	13	12
Totalt	100,6	100,4	99,3	99,7

Forskjellen mellom kjønnene er signifikant både i 1992 og 2002, og endringen 1992–2002 er signifikant både for gutter og jenter

Vi ser at kjønnsforskjellene er til stede både i 1992 og i 2002: Jentene er mer rettet inn mot videregående utdanning, og ønsker å velge allmennfaglige studieretninger noe oftere enn gutter, mens gutter ser noe oftere for seg at de vil begynne å jobbe etter grunnskolen eller de er mer usikre på hva de vil velge. Å gå over i jobb etter ungdomsskolen har imidlertid så godt som forsvunnet helt som et alternativ blant elevene i 2002, til tross for at arbeidsledigheten var større blant ungdom i 1992 enn i 2002. Når elevene ikke lenger ser for seg arbeid etter ungdomsskolen som et alternativ, har det sannsynligvis ikke så mye med sysselsettingen å gjøre, men snarere at arbeidsmarkedet i enda større grad enn tidligere etterspør kompetanse og utdanning. Ungdomsarbeidsmarkedet har forvitret, ble det sagt allerede i 1993 (Grøgaard 1993). Retten til videregående utdanning har også medført at videregående skole sees som en naturlig forlengelse av grunnskolen. Likevel er det en noe lavere andel som svarer at videregående skole er planen etter ungdomsskolen i 1992 sammenlignet med 2002.

Andelen som svarer «annet» er blitt større, men vi vet lite om hva som skjuler seg bak denne kategorien. I en undersøkelse av elevene som gikk i 10. klasse i 2001/2002 og deres vei inn i videregående utdanning, fant forsker ved NIFU Einfrid Markussen at bare 2 prosent ikke søkte opptak til videregående skole. Nærmere undersøkelser av denne gruppen viste at dette

ikke var en «skoletapergruppe», men at de tvert imot bar en rekke kjennetegn som tydet på at dette var en ressurssterk gruppe. I andre semester av det året hvor de fleste av disse hadde begynt på grunnkurs i videregående skole, gikk over halvparten av disse på privat videregående opplæring, på folkehøyskole, var i utlandet eller hadde flyttet til et annet fylke.

Tabell 5.1 viser også at interessen for yrkesfagene har økt markant siden 1992. Det samme finner forskere ved NIFU-STEP gjennom undersøkelsen av 10.klassingene skoleåret 2001/2002. Der sammenlignes andelen som søkte seg til studieforbereende kurs (allmennfag, handels- og administrative fag, musikk, dans og drama, og idrettsfag) med den tilsvarende andelen i 1994, det første året etter reformen. Andelen som søkte allmennfag og andre studieforbereende linjer sank med 9 prosentpoeng i Oslo, og med rundt 20 prosentpoeng i fylker som Østfold, Hedmark og Vestfold (Markussen 2003). Når yrkesfagenes popularitet har økt, finner vi i Ung i Norge-undersøkelsen at dette først og fremst er en endring som har skjedd blant gutter. I 1992 var det blant guttene en relativt stor gruppe som ikke visste hva de ville gjøre etter ungdomskolen. Fra 1992 til 2002 har denne gruppen gått ned med om lag 10 prosentpoeng, mens andelen gutter som ønsker å velge yrkesfaglige studieretninger har økt tilsvarende. Einfrid Markussen forklarer økningen til yrkesfagene på denne måten:

Reduksjonen i søkningen til de studieforbereende studieretningene kan også være en langsiktig effekt av Reform 94. Før Reform 94 var det mange elever som vandret på kryss og tvers (Markussen 1991) i videregående opplæring, de kom seg ikke inn på vkI eller vkII og fortsatte derfor med grunnkurs etter grunnkurs. Et av hovedsiktemålene med Reform 94 var nettopp å fjerne denne kapasitetstrappa (Grøgaard 1993), slik at også de yrkesfaglige studieretningene skulle kunne tilby ett rettlinjet løp gjennom videregående opplæring frem mot en yrkeskompetanse. Når reformen sørget for at det ble slik, visste søkerne til videregående opplæring etter hvert at uansett hvor de begynte så kunne de fullføre et rettlinjet løp gjennom videregående opplæring. Yrkesfaglige studieretninger hadde blitt et like reelt alternativ som de studieforbereende retningene. Dette økt også spekteret av muligheter ved søkning til videregående opplæring, og kan ha vært med å dreie søkningen bort fra studieforbereende retninger og over til yrkesfaglige. (Markussen 2003)

Det kan se ut til at reformen dermed har gjort det lettere for gutter å velge yrkesfag, kanskje fordi de vet at de har en slags «angrefrist» ved at de likevel kan velge høyere utdanning senere, uten å ta hele videregående om igjen. Blant jenter ser vi noe av det samme, men ikke med samme tydelighet.

Tabell 5.2 Fordeling av jenter og gutter på de ulike studieretningene i videregående skole i 2002. Studieretningene er rangert etter andelen jenter. Prosent og antall elever. N=5486

	Gutt	Jente	Antall elever ved studieretningen i Ung i Norge
Helse- og sosialfag	7	93	332
Formgivingsfag	20	80	628
Musikk, dans og drama	23	77	77
Media og kommunikasjon	38	63	40
Allmenne, økonomiske og adm.fag	44	56	2757
Salg og service	47	53	144
Hotell- og næringsmiddelfag	50	50	157
Annen studieretning	52	48	122
Idrettsfag	58	42	341
Tekniske byggfag	69	31	16
Kjemi- og prosessfag	77	23	43
Trearbeidsfag	89	11	9
Elektrofag	96	4	340
Mekaniske fag	98	2	253
Byggfag	99	1	227
Totalt i videregående skole	48	52	5486

Tabell 5.2 viser en oversikt over hvordan informantene i Ung i Norge 2002 som gikk på videregående skole fordeler seg på de ulike studieretningene i videregående skole. I de fem øverste studieretningene på listen er jentene i klart flertall, og av disse gir både musikk, dans og drama og allmenne, økonomiske og administrative fag, studiekompetanse til høyere utdanning. Som vi ser er altså jentene i flertall på to av de studieretningene som gir mulighet for videre studier, mens guttene i større grad velger yrkesfaglige studieretninger som ikke gir rett til opptak ved høyere utdanning uten et eventuelt påbygningsår.

Markussen (2003) undersøkte hva som påvirket ungdommenes valg av allmennfag i sin studie. Hun fant at dersom man sammenlignet gutter og jenter som bar en rekke av de samme kjennetegnene for eksempel når det gjaldt karakternivå fra grunnskolen, praksisorientering og innstilling til utdanning hos foreldrene, så var det guttene som i størst grad valgte studieforberedende linjer. Når det er flere jenter på disse fagene skyldes det altså at de har bedre karakterer og er mer motivert for skolegang og videre studier allerede i ungdomsskolen (Markussen 2003).

5.2 Etter videregående – høyere utdanningsambisjoner blant jenter?

Vi skal sammenligne jenter og gutter i videregående skole og undersøke om vi ser noe til denne forskjellen mellom gutter og jenter når det gjelder utdanningsambisjoner. Her har vi ikke muligheten til å sammenligne med elevene i 1992. Derimot skal vi se om gutter og jenters utdanningsplaner etter videregående skole er påvirket av om de går på allmennfag (studieforberedende kurs) eller yrkesfaglige retninger. Vi skal også se på hvordan ungdommenes ambisjoner eventuelt påvirkes av om de bor i en stor by eller mer spredtbygde strøk. Hvor mange ønsker seg en høyskole eller universitetsutdanning? Hvor mange har planer om å nøye seg med en yrkesfaglig utdanning på videregående skole? I tabell 4.5 viser vi bare svarene til de som har bestemt seg for at de vil velge henholdsvis høyskole/universitetsutdanning eller å avslutte utdanningen etter sin yrkesfaglige utdanning på videregående.

Tabell 5.3: Utdanningsplaner etter fullført videregående skole etter kjønn og henholdsvis studieretning og urbanitetsgrad. Elever i videregående skole grunnkurs og VKI. 16–18 år. 2002. Prosent. N=5459

	Gutter	Jenter
Andel som ønsker utdanning på universitet eller høyskole		
<i>Studieretning</i>		
Allmennfag	79	81
Yrkesfag	19	31
<i>Urbanitetsgrad</i>		
Bygd/grend	39	64
Større/mindre tettsted	46	59
Mellomstor/liten by (15–100 000 innb)	58	61
Stor by (Oslo, Bergen, Trondh. Stav.)	43	57
Andel som ønsker yrkesfaglig utdanning på videregående skole som høyeste fullførte utdanning		
<i>Studieretning</i>		
Allmennfag	0,6	0,5
Yrkesfag	58	34
<i>Urbanitetsgrad</i>		
Bygd/grend	36	14
Større/mindre tettsted	33	16
Mellomstor/liten by (15–100 000 innb)	22	14
Stor by (Oslo, Bergen, Trondh. Stav.)	35	14

Sammenhengen mellom utdanningsønske og studieretning er signifikant for både gutter og jenter. Sammenhengen mellom utdanningsønske og urbanitetsgrad er bare signifikant for gutter. Kjønnsforskjellene er signifikante for de ulike gradene av urbanitet og for elever i yrkesfaglige studieretninger.

Med reform 94 fikk som nevnt tidligere, elevene i videregående skole også mulighet for studiekompetanse i yrkesfaglige studieretninger med et påbygningsår. Tabell 5.3 ovenfor avspeiler denne nye muligheten som reformelevene har fått. Også blant elevene i yrkesfaglige studieretninger er det 19 prosent av guttene og 31 prosent av jentene som tar sikte på høyere utdanning, selv om andelen selvsagt er langt lavere enn blant elevene på allmennfaglige studieretninger. Åtti prosent av elevene på allmennfag tar sikte på universitets- eller høgskoleutdanning, og det er ingen kjønnsforskjeller. Også blant elevene som går på yrkesfaglig studieretning er det ikke bare flere jenter som bevisst tar sikte på en høyere utdanning, men også en lavere andel som vil nøye seg med den yrkesutdanningen de får i videregående skole. Vi fant også at 26 prosent av jentene, mot 13 prosent av guttene, er usikker på hva som kommer til å bli deres høyeste fullførte utdanning. Dette peker også i retning av at jentene er mer ambisiøse med hensyn på utdanning enn guttene.

Tendensen til å ønske seg høyere utdanning er altså sterkere blant jentene i videregående skole enn blant guttene. Spesielt sterk er sammenhengen med kjønn blant elever som bor i spredtbygde strøk. To av tre jenter bosatt i spredtbygde strøk stiler mot en universitets- eller høyskoleutdanning, mens det tilsvarende tallet for gutter nærmer seg én av tre. Også når det gjelder elevene i yrkesfaglig utdanning kan det se ut til at jentene på yrkesfaglige studieretninger i større grad ser for seg andre yrkesveier enn guttene. Flere jenter enn gutter i yrkesfag vil ha en høyere utdanning, og det er langt færre av jentene som ser for seg at de skal avslutte utdanningen etter videregående med den yrkesutdanningen de tar.

5.3 Bosettingsplaner etter videregående – jentene til byen?

Hva er grunnen til at jenter ønsker seg videregående utdanning? Kan det være relatert til de bosettingsplaner de legger for dagen? For mange ungdommer på mindre steder innebærer det å ta høyere utdanning, at de også må flytte over lengre avstander for å gå på skole. Bøynen for å ta en høyere utdanning kan dermed være høyere å komme over for ungdom i utkanten enn for ungdom i sentrale strøk. Samtidig er mulighetene for arbeid langt større i sentrale strøk enn i utkanten. Ungdom som ønsker å flytte fra hjemstedet vil dermed kunne se på høyere utdanning som en mulighet til å komme seg ut av bygda og en mulighet for jobb i større byer. Vi har spurt om ungdommene ser for seg en framtid på hjemstedet eller om de kommer

til å flytte for å ta utdanning. I første omgang ser vi på en oversikt over hvordan ungdommene tenker om flytting generelt sett. I neste omgang skal vi se om ønskene om å henholdsvis bli boende på hjemstedet eller å flytte til et annet sted, er påvirket av om man bor i sentrale eller perifere strøk, og om det er påvirket av om man går på allmennfaglige eller yrkesfaglige studieretninger.

Tabell 5.4: Bosettingsplaner blant ungdomsskoleelever etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent.

	1992		2002	
	Gutt	Jente	Gutt	Jente
<i>Vil du bo på hjemstedet etter utdanningen?</i>				
Ja, svært gjerne	22	18	21	13
Ja, dersom det faller seg slik	28	26	27	25
Usikker	35	36	34	38
Nei, jeg ønsker å bosette meg et annet sted	15	20	17	25
	100	100	99	101

Forskjellen mellom kjønnene er signifikant både i 1992 og 2002, og endringen 1992–2002 er signifikant både for gutter og jenter. Signifikant endring av kjønnsforskjell 1992–2002: $\Delta F=12.04$, $p<.01$

I 1992 var det en viss forskjell mellom gutter og jenter når det gjelder det å bli boende på hjemstedet, og i løpet av tiårsperioden har denne forskjellen økt. Jentene ser ut til å ha beveget seg sterkere i retning av usikkerhet eller klare flytteplaner enn guttene har, dersom vi behandler svarene på dette spørsmålet som en skala fra sterke ønsker om å bli på hjemstedet, til sterke ønsker om å flytte.

Det norske samfunnet har vært, og er, preget av sentraliserings-tendenser med tilstrømning til de store byene og fraflytting av utkantstrøk, om enn i en svakere grad enn i for eksempel Sverige. Ved å sammenligne ungdom som er bosatt i henholdsvis sentrale og perifere strøk, kan vi få et blick for om denne tendensen har nedfelt seg i ungdomskullene i videregående skole og om den fortsetter å gjøre seg gjeldende blant elevene i 2002.

Av tabell 5.5 ser vi at det særlig er i spredtbygde strøk og på mindre tettsteder at det var en tydelig forskjell mellom kjønnene i 1992: Blant guttene var det mer enn ti prosentpoeng mer som ønsket å bli boende på hjemstedet, sammenlignet med jentene. I byene var det mindre forskjell. I 2002 er denne forskjellen tydelig i alle fire kategorier. Jentene vil flytte og bosette seg et annet sted. Også blant guttene er det et mindretall som uten forbehold vil bosette seg på hjemstedet, men likevel er det langt flere gutter enn jenter som vil bo der de er.

Tabell 5.5: Bosettingsplaner etter fullført utdanning blant elever i videregående skoles grunnkurs og VKI, etter urbanitetsgrad* og kjønn^a. 1992 og 2002. 16–18 år. Prosent. N(1992)=3247, N(2002)=3907.

Ordlyd i 1992	1992		2002		Ordlyd i 2002
	Gutt	Jente	Gutt	Jente	
<i>Andel som svært gjerne vil bosette seg på hjemstedet</i>					
Lite tettsted/spredtbygd strøk	35	23	23	14	Bygd/grend
Mindre tettsted	23	13	14	8	Større/mindre tettsted
Mindre by	24	21	20	10	Mellomstor/liten by (15–100 000 innb)
Stor by	23	20	22	14	Stor by (Oslo, Bergen, Trondh. Stav.)
<i>Andel som ønsker å bosette seg et annet sted</i>					
Lite tettsted/spredtbygd strøk	10	15	19	31	Bygd/grend
Mindre tettsted	19	28	27	35	Større/mindre tettsted
Mindre by	13	19	18	29	Mellomstor/liten by (15–100 000 innb)
Stor by	18	19	14	21	Stor by (Oslo, Bergen, Trondh. Stav.)

*Ordlyden i 1992 og 2002 var noe ulik, og mer detaljert i 2002. Kategoriene i 2002 er derfor slått sammen for å ligne 1992-inndelingen.

^a Kjønnforskjellene er signifikante i 2002. I 1992 var kjønnforskjellen bare signifikant for mindre tettsted.

I tabell 5.6 viser vi tilsvarende andelen som vil bosette seg på hjemstedet, og andelen som vil bosette seg et annet sted etter endt utdanning, etter om går på allmennfaglig eller yrkesfaglig studieretning. Generelt ser vi at det er en sterkere tendens til å ønske å bosette seg på hjemstedet blant de som har valgt yrkesfaglig studieretning på videregående, sammenlignet med dem som har valgt allmennfag. Dette gjenspeiler trolig mulighetene for arbeid etter endt utdanning for mange som bor utenfor de store byene.

Tabell 5.6: Bosettingsplaner etter fullført utdanning blant elever i videregående skoles grunnkurs og VKI, etter nåværende studieretning og kjønn. 1992 og 2002. 16–18 år. Prosent. N(1992)=3247, N(2002)=3907.

	1992		2002	
	Gutt	Jente	Gutt	Jente
<i>Andel som svært gjerne vil bosette seg på hjemstedet</i>				
Allmennfag	21	16	13	9
Yrkesfag	30	20	23	13
<i>Andel som ønsker å bosette seg et annet sted</i>				
Allmennfag	19	23	25	33
Yrkesfag	14	21	17	27

Igjen ser vi imidlertid at det har vært en endring fra 1992 til 2002. De relative kjønnsforskjellene er noe større i 2002 enn i 1992, og noe større blant elevene på yrkesfaglige studieretninger enn på allmennfag. Det er fremdeles gutter på yrkesfag som i størst grad ønsker å bosette seg på hjemstedet, men andelen har sunket fra 30 prosent i 1992 til 23 prosent i 2002. Blant jentene på allmennfag er det bare 9 prosent som svært gjerne vil bosette seg på hjemstedet. Motsatt er det 33 prosent av jentene på allmennfag som vil bosette seg et annet sted etter endt utdanning. Driven i retning av å velge allmennfag og å ønske seg vekk fra hjemstedet er med andre ord sterkere blant jentene.

Samtidig kan vi se av de innhentede opplysningene fra Ung i Norge 2002, at jentene bosatt på mindre steder i sterkere grad enn guttene ønsker å bosette seg et annet sted enn på hjemstedet *uansett hvor lange utdanningsplaner de har etter videregående* (tabell 4.11). For guttenes vedkommende er det sterkere sammenheng mellom utdanningsplaner og bosettingsønsker enn det er for jentene.

Tabell 5.7: Bosettingsplaner etter fullført utdanning blant elever i videregående skoles grunnkurs og VKI som er bosatt på lite tettsted eller i spredtbygde strøk, etter planlagt utdanning og kjønn. 2002. 16–18 år. Prosent. N(2002)=2845.

	Gutt	Jente
<i>Andel som svært gjerne vil bosette seg på hjemstedet</i>		
Planlegger utdanning på universitet/høyskole	10	9
Planlegger å slutte etter yrkesfag videregående	26	18
<i>Andel som ønsker å bosette seg et annet sted</i>		
Planlegger utdanning på universitet/høyskole	30	34
Planlegger å slutte etter yrkesfag videregående	16	30

Kjønnsforskjellene er signifikante på minst 0.001-nivå

Kanskje gjenspeiler denne forskjellen ulikhetene som ligger i det lokale arbeidsmarkedet på hjemstedet? For guttene kan det å velge en yrkesfaglig studieretning være en strategi for å muliggjøre å bli boende på hjemstedet. For jentene kan det lokale arbeidsmarkedet være begrenset, eller i stor grad være rettet mot mannsdominerte yrker. Både en yrkesfaglig utdanning og høyere utdanning vil kunne gi muligheter for arbeid som voksen kvinne, men da helst i mer urbane strøk.

5.4 Hva motiverer elevene i valg av yrke?

Ulike typer og grader av utdanning leder fram til ulike typer yrker senere i livet. Kort utdanning og yrkesfaglig utdanning leder ofte fram til typiske håndverkeryrker eller tradisjonelle arbeiderklasseyrker. Utdanning på høyskole eller universitet kan lede fram til yrker som gir mer status og prestisje, kanskje med mer lederansvar og høyere lønn. Vi skal se hva ungdommene i videregående skole synes er viktig i valg av fremtidig yrke.

I spørreskjemaet ble 11 ulike aspekter som kunne være viktig ved valg av yrke nevnt, og elevene ble bedt om å krysse av for om de syntes det enkelte aspektet betød veldig mye, betød litt eller ikke betød noe for hva de så for seg for fremtidige yrkesvalg.

Tabell 5.8 Andel som har krysset av for «betyr veldig mye» på spørsmål om hva som er viktig i valg av fremtidig yrke, etter kjønn. 1992 og 2002. Elever i videregående skole. Prosent. N=5435

Videregående elever	1992		2002	
	Gutt	Jente	Gutt	Jente
<i>Materialisme</i>				
Høy status og prestisje	11 ^{ac}	3 ^b	14 ^b	7
Må være godt betalt	38 ^a	24	36 ^b	19
Gode muligheter til å bli leder	13 ^{ac}	6	14 ^b	9
Gjennomsnitt materialisme (skala fra 4–20)	13.4 ^{ac}	11.8 ^b	14.0 ^b	12.4
<i>Idealisme</i>				
Samfunnsnyttig ^d	10 ^{ac}	15 ^b	9 ^b	12
Skapende og ideriktig	24 ^{ac}	29 ^b	18 ^b	24
Bruke mine spesielle evner ^e	36	37	32 ^b	39
Arbeide med mennesker	19 ^a	39	18 ^b	38
Gjennomsnitt idealisme (fra 4–20)	14.4 ^{ac}	15.7 ^b	13.9 ^b	15.2
<i>Tradisjonisme</i>				
Ikke for stressende	15 ^c	13	17 ^b	14
Ikke for vanskelig å lære	5	4 ^b	6 ^b	4
Ikke risiko for arbeidsledighet	54 ^c	56 ^b	43	45
Arbeidskameratene holder sammen	38 ^a	48 ^b	36 ^b	43
Gjennomsnitt tradisjonisme (fra 4–20)	14.5	14.6	14.3	14.4

a Signifikant forskjellig fra jenter 1992 på minst 0.01 nivå.

b Signifikant forskjellig fra jenter 2002 på minst 0.01 nivå.

c Signifikant forskjellig fra gutter 2002 på minst 0.01 nivå.

d Signifikant samspill: $\Delta F=5.9$, $p<.05$

e Signifikant samspill: $\Delta F=4.4$, $p<.05$

Ser vi først på fordelingen på enkelt spørsmålene er det særlig to som peker seg ut når det gjelder tydelig kjønnsforskjell. Det er markant flere gutter som

mener at deres fremtidige yrke *må være godt betalt*. Jentene på sin side peker seg ut ved at de nesten dobbelt så ofte oppgir et sterkt ønske om å arbeide med mennesker. Symptomatisk er det da at nettopp disse enkelt-utsagnene inngår i hver sin hoveddimensjon i materialet. Det er særlig når det gjelder det vi har kalt *materialistiske* vurderinger og det vi har kalt *idealisme* at vi ser kjønnsforskjeller. Guttene ønsker i større grad enn jentene å få en jobb med prestisje, lønn og makt, mens jentene ønsker i større grad en jobb som er samfunnsnyttig, skapende, humanistisk og individuelt tilpasset. Vurderinger som best passer til arbeiderklasseyrker som krever lav utdanning, lite ansvar og som er knyttet til tradisjonelle verdier som solidaritet og trygghet, treffer både gutter og jenter omtrent like godt sett under ett. Det er særlig jentene som vil ha et samhold mellom kollegaene på jobben.

Forskjellene er ikke store, men ser ut til å følge tradisjonelle kjønnsrolleforventninger: «Typiske» kvinneyrker handler om omsorg for andre, underordning og lav lønn, mens «typiske» mannsyrker handler om teknikk, ledelse og økonomi. Det påfallende da er at de samme elevene signaliserer at de vil gjøre valg av videre skolegang og utdanning som snarere kan komme til å føre flere av de unge guttene inn i underordede posisjoner i tradisjonelle arbeiderklasseyrker, mens jentene vil velge høyere utdanning som lett kan føre dem inn i prestisjefylte jobber med ansvar og god lønn.

Både blant gutter og blant jenter har de samme endringene skjedd i løpet av tiåret fra 1992 til 2002 når vi ser på dimensjonene under ett: generelt har det blitt mer materialisme og mindre idealisme i ungdommenes vurderinger av hva de ønsker seg av en jobb i fremtiden. Denne bevegelsen er stort sett lik, uansett kjønn. Denne holdningsendringen speiler en mer generell bevegelse fra idealisme mot materialisme som samfunnsforskeren Ottar Hellevik beskrev i boken *Nordmenn og det gode liv* på midten av 90-tallet (Hellevik 1996). Økt levestandard i Norge i løpet av 80-tallet så ut til å ha stimulert interessen for det materielle, og Hellevik finner at de mest materialistiske holdningene finner vi blant ungdom, spesielt menn. Han hevder at disse endringene kanskje kan være knyttet til endringer i sosialiseringen og overføringen av holdninger fra foreldre til barn. Motstanden mot sløsing var kanskje mer fraværende i dagens foreldregenerasjon enn hos besteforeldregenerasjonen som vokste opp før 2. verdenskrig, og ting framstår nå som nøkkelen til det lykkelige liv. Det er imidlertid verdt å legge merke til at dimensjonen *materialisme* i Ung i Norge egentlig dekker to typer utsagn: De to som handler om å få en jobb med stor prestisje og ledermuligheter har økt i betydning, men utsagnet om å få en jobb som er godt betalt faktisk har gått ned. Som sagt er det en «parallellforskyvning» av

kjønnsforskjellene fra 1992 til 2002. Kjønnsforskjellene opprettholdes, med ett unntak. Bare når det gjelder det å ønske seg en jobb tilpasset «mine spesielle evner» ser vi at dette er blitt viktigere blant jentene og mindre viktig blant guttene i løpet av tiåret.

Vi har undersøkt om disse yrkesønskene henger sammen med hverandre på ulike måter blant jentene og blant guttene. Blant gutter ser vi at det å ønske å bruke sine spesielle evner særlig henger sammen med å ha et ønske om samhold på arbeidsplassen og kunne være skapende og idérik. Kanskje dette for gutter handler først og fremst om å ha et håndverk? For jenter henger dette ikke sammen med noen andre ønsker enn å få være skapende og idérik. Kan dette tyde på at vi i jentenes tilfelle må tolke dette mer i retning av en individualiseringstendens, der arbeidslivet sees som en arena for selvrealisering?

Sammenlignet med andre gutter i videregående, ønsker gutter som vil avslutte utdanningen etter yrkesfag noe sterkere at de gjennom sitt framtidige yrke skal kunne *gjøre noe for andre, være samfunnsnyttig* og ha *lav risiko for å bli arbeidsledig*, mens de ikke er opptatt av *fantasi og kreativitet* eller *status og prestisje*. Dersom vi sammenligner jentene som ønsker seg høyskole-/universitetsutdanning med de andre jentene, finner vi at disse i større grad ønsker å kunne *bruke sine spesielle evner* og at arbeidet skal være *skapende og idérikt* og *samfunnsnyttig*. Det er derimot mindre viktig for dem om arbeidet er *stressende*, om de får *mye fritid, status og prestisje*, er *vanskelig å lære* eller om de får *godt betalt*. Jentene som vil slutte etter yrkesfaglig utdanning er også opptatt av å kunne bruke sin fantasi og å være kreativ, men i motsetning til jentene som stiler mot en høyere utdanning, er de opptatt av at arbeidskameratene skal holde sammen, og de er ikke opptatt av å bli leder.

5.5 Oppsummering

Når det gjelder tanker om videre skolegang etter ungdomsskole og videregående ser det ut til at jentene er hakket mer ambisiøse enn guttene. På ungdomsskoletrinnene er det flere jenter enn gutter som sikter mot allmennfag på videregående. Det er ingen kjønnsforskjeller i ønsket om å ta høyere utdanning på allmennfag, men jentene er mest ambisiøse blant elever i yrkesfag og blant elever bosatt i utkantstrøk. Totalt sett sikter med andre ord jenter høyere når det gjelder utdanning, både ved at de oftere velger allmennfaglige studieretninger som gir mulighet til videre studier, og ved at de planlegger videre studieretninger i høyere grad enn gutter når de har valgt

yrkesfaglig studieretning. Blant jentene i utkantstrøkene er det en minoritet som svært gjerne ønsker å bosette seg på hjemstedet etter endt utdanning, og det kan synes som om hangen til å velge allmennfaglige studieretninger og ønske seg en høyere utdanning er et ledd i et strategisk prosjekt for å muliggjøre en flytting til større steder. Disse prosessene ser ut til å gjelde enda sterkere for jentene i utkantstrøk i 2002 enn i 1992.

6 Atferdsproblemer, rusmiddelbruk og -misbruk

Inntrykket fra aviser og diskusjoner knyttet til kriminalstatistikken er at kriminalitet og atferdsproblemer blant ungdom er i stadig økning, samtidig som også bruken av rusmidler øker. Kriminalstatistikken for de senere år viser at andelen ungdom som ble siktet for forbrytelser, ganske riktig økte fra 1990 til 2000 (Falck 2003). Mørketall og manglende oppklaring medfører imidlertid at kriminalstatistikkene bare registrerer en del av kriminaliteten som er begått (Falck 2003). Ung i Norge-undersøkelsene viser et bilde av selvrapportert kriminalitet og normbrudd og gir derfor et bilde av kriminalitet blant ungdom som går utover det som politiet registrerer. Samtidig kan selvsagt slike selvrapporteringsstudier også inneholde feilkilder og underrapportering. Ved å se nærmere på handlinger som kan karakteriseres som mer eller mindre alvorlige fra normbrudd til forseelser og mindre lovbrudd til alvorlige lovbrudd, kan vi få et inntrykk av om en eventuell økning har funnet sted i alle typer hendelser.

I dette kapittelet skal vi også se på endringer i bruk og kanskje også misbruk av rusmidler blant ungdom. En stor sammenligning av rusmiddelbruk blant ungdom i 35 europeiske land, viste at norske ungdommer ligger i det nederste sjiktet når det gjelder bruk av tobakk, alkohol og narkotika (Hibell m.fl. 2004). Undersøkelsen inkluderer mer enn 100 000 ungdommer med en gjennomsnittsalder på 15,8 år, og ble gjennomført av ESPAD (the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs). Når det gjelder bruk av alkohol, oppgir i overkant av 10 prosent av norske 15–16-åringer å ha drukket 20 ganger eller mer i løpet av de siste 12 måneder, mens dette gjelder omkring 40 prosent i land som Danmark, Østerrike og Nederland. I de fleste europeiske landene ligger guttene over jentene når det gjelder andelen som drikker og hvor ofte de drikker. I enkelte land er det imidlertid ganske liten forskjell mellom gutter og jenter, og dette gjelder de britiske øyer og de fleste nordiske land, som Norge. Til tross for at det er lavere andeler i de nordiske landene som drikker enn i mange andre europeiske land, skårer de nordiske elevene høyt når det gjelder det som i rapporten kalles «binge drinking» – det å drikke for eksempel en hel flaske vin eller mer enn fem øl i løpet av en kveld. I Norge har mer enn én av fire drukket en tilsvarende mengde mer enn tre ganger siste måned mens

forekomsten av det samme i Frankrike er på under 10 prosent. I de nordiske landene er det med andre ord ikke så mange unge som drikker, de drikker ikke så ofte, men når de drikker, da drikker de til gangs.

Også andelen som oppgir å ha brukt illegale rusmidler ligger lavt sammenlignet med andre land. Blant norske 15–16-åringer oppgir i underkant av 10 prosent at de noen gang har brukt cannabis, mens dette gjelder omkring 40 prosent i land som Tsjekkia, Sveits, Island, Frankrike og Storbritannia (Hibell m.fl. 2004).

I dette kapitlet vil vi først gå gjennom resultatene fra ung i Norge 1992 og 2002 på selvrapporterte alvorlige normbrudd og milde/alvorlige lovbrudd. For å få et klarere bilde av endringene har vi sortert hendelser i to hovedgrupper: Normbrudd og mindre alvorlige lovbrudd i en kategori og alvorlige lovbrudd i den andre. Et formål er å vise en oversikt for å se om det generelt har skjedd en endring i nivået av slike norm- og lovbrudd fra 1992 til 2002 både når det gjelder lite alvorlige hendelser og alvorlige hendelser. Vi skal også undersøke om det har skjedd endringer både blant dem som bare har gjort ting en enkelt eller noen få ganger, og dem vi kan kalle gjengangere.

Når det gjelder rusmiddelbruk vil vi på tilsvarende vis sammenligne de eksperimenterende og de erfarne brukerne av ulike typer rusmidler. Særlig setter vi fokus på alkoholberuselse, som en indikator på det vi innledningsvis kalte «binge drinking» – å drikke store kvanta alkohol i løpet av en drikkeanledning. Vi skal også se nærmere på ungdommenes venner og deres rusvaner.

6.1 Atferdsproblemer og lovbrudd

Sturla Falck har analysert kriminalstatistikken med tanke på å beskrive utviklingen av registrerte lovbrudd og anmeldelser blant ungdom på 1990-tallet (Falck 2003). Som nevnt ovenfor finner han at ungdom utgjør en større andel av dem som ble siktet for en forbrytelse i løpet av denne perioden. Disse tallene viser at det er aldersgruppen 18–19 år som har den høyeste kriminalitetsfrekvensen, og at det er i denne aldersgruppen kriminaliteten har økt mest i løpet av tiåret, særlig fra årene 1998–2000. Blant 15–17-åringene er vinningskriminalitet mer utbredt enn narkotikaforbrytelser, skadeverk og vold, mens det for 18–19-åringene i kriminalstatistikken er langt mer narkotikaforbrytelser og vinningskriminalitet enn skadeverk og vold som fører til siktelsene. Ser vi på utviklingen over tid i politiets statistikk over siktede unge, finner vi at vinningskriminalitet har gått ned i løpet av 10-årsperioden 1990–2000, mens både vold og skadeverk, og særlig narkotikaforbrytelser,

har gått opp. Fra slutten av 1990-tallet tok narkotikaforbrytelser over som den forbrytelsen 18–20-åringer hyppigst siktes for (12,7 siktede pr. 1000 innb. (Falck 2003)), men dette skyldes nok samtidig at oppklaringsprosenten for vinningsforbrytelser er såpass lav (11 prosent oppklaring) at det blir relativt færre siktede for denne typen forbrytelser sammenlignet med narkotika (90 prosent oppklaring). Når det gjelder økningen i siktelser for vold, finner Falck at den hovedsakelig har funnet sted i mindre alvorlige legemsfornærmelser, framfor grov vold, noe som kan skyldes en økning i anmeldeshyppighet framfor en reell økning i tilfeller (Falck 2003).

I Ung i Norge 1992 og 2002 har vi stilt spørsmål om til sammen 19 ulike typer handlinger som kan sies å representere brudd på regler i skole og samfunn. *Skoleopposisjon* har vi behandlet i kapittelet om skolen. Her skal vi ta for oss de handlingene som kan sies å eksemplifisere bredden i normbrudd fra det relativt uskyldige som å snike på bussen eller være borte en hel natt uten at foreldrene vet hvor man er, til mer alvorlige lovbrudd som innbrudd og biltyveri.

Vi har valgt å vise normbrudd, forseelser og lovbrudd i tabell 6.1 ved tre ulike kolonner: I den første kolonnen viser vi hvor mange som oppgir å ha gjort den gjeldende handlingen *minst én gang*. En slik inndeling skiller imidlertid ikke mellom dem som mer tilfeldig eller unntaksvis har stått for et slikt normbrudd eller lovbrudd, og andre hvor slike handlinger inngår i et mer etablert handlingsmønster. Vi deler derfor den store uddifferensierte gruppa i to og viser i den andre kolonnen forekomsten når det gjelder det å ha gjort den gjeldende handlingen én til fem ganger i løpet av de siste 12 måneder, og i den andre kolonnen forekomsten av det vi kan kalle «gjengangere»: Andelen som oppgir å ha gjort den gjeldende handlingen mer enn 5 ganger siste 12 måneder. Fordi variasjonsbredden i alvorlighetsgrad er så stor mellom de ulike handlingene, gir dette, i tillegg til inndelingen i lav forekomst og «gjengangere», en mulighet til å se om en eventuell økning i normbrudd og kriminalitet har skjedd på alle nivåer av alvorlighetsgrad: Har det skjedd en eventuell økning både når det gjelder utbredte, mindre alvorlige normbrudd og forseelser og de mer alvorlige lovbruddene som vold og innbrudd? Eller fortsetter hovedtyngden av norsk ungdom å være som før, mens en mindre gruppe av ungdomskriminelle vokser? Når vi har etablert en oversikt over totalbildet, er det lettere å gå videre i neste omgang med å se på kjønnsforskjeller og eventuelle endringer i disse fra 1992 til 2002.

I første omgang skal vi se på den første kolonnen over forekomst av de ulike handlingene, og diskutere mindre alvorlige normbrudd/lovbrudd

(tabell 6.1a) og alvorlige lovbrudd (tabell 6.1b) hver for seg. Hovedlinjene er at mindre alvorlige normbrudd og lovbrudd har gått *ned* blant ungdom, mens de mer alvorlige lovbruddene har gått noe *opp*.

Tabell 6.1a Forekomst av 6 ulike typer normbrudd eller mindre alvorlige lovbrudd blant ungdom etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=17792

	Minst én gang siste år		1–5 ganger siste år		Mer enn 5 ganger siste år		Test av samspill
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	
<i>Normbrudd eller mindre alvorlige lovbrudd samlet</i>							
Gutt	76	64***					
Jente	66	55***					
<i>Stjålet penger eller ting fra familien^a</i>							
Gutt	31	22***	23	17***	8	5***	
Jente	31	22***	24	18***	7	4***	
<i>Borte en hel natt uten at foreldrene^a visste hvor man var</i>							
Gutt	26	24**	21	18***	6	6	
Jente	24	24	20	20	4	4*	
<i>Sneket på buss/trikk/T-bane, kino^a el.lign</i>							
Gutt	42	38***	27	26	15	12**	
Jente	36	31***	27	24*	9	6***	
<i>Tatt saker til en verdi av mindre enn^b 500 kroner</i>							
Gutt	24	16***	16	11***	8	5***	ΔF=32.12
Jente	12	9***	9	7***	3	2	, p< .001
<i>Med vilje gjort hæververk på^b vindu/busseter/osv</i>							
Gutt	19	22***	16	17	3	5***	ΔF=11.00
Jente	5	7***	5	6**	0,5	1*	, p< .001
<i>Slått eller truet med å slå noen^b</i>							
Gutt	45	33***	34	24***	11	9**	ΔF=3.94,
Jente	23	14***	20	12***	3	3*	p< .05

a kjønnsforskjellen er signifikant bare blant gjengangerne p<.001

b Kjønnforskjellene er signifikant både blant de lavfrekvente og gjengangerne p<.001

*/**/** Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på hhv 0.05-, 0.01- og 0.001-nivå.

I tabell 6.1a ser vi at den totale forekomsten av disse formene for mindre alvorlige normbrudd/lovbrudd har sunket når vi ser på andelen unge som i løpet av det siste året har gjort minst én av de tingene som er nevnt sett under ett. For både gutter og jenter var nedgangen tilnærmet lik, på 11–12

prosentpoeng. Forskjellen mellom gutter og jenter er dermed uendret, og guttene har fremdeles en, i denne sammenheng, liten overvekt.

Analysere vi hver handling for seg, ser vi at nivået er uforandret når det gjelder det å ha vært borte om natten, og at nedgangen er tydeligst når det gjelder «vinningsnormbrudd» som å stjele fra familien eller nasking. I likhet med kriminalstatistikken som vi refererte ovenfor, er det en svak økning i mindre hærverk, men altså en klar nedgang i småtyveri og nasking. Mest overraskende i forhold til den oppmerksomheten som vold vies i media, er det at vi finner en vel så klar nedgang i slag og trusler.

Tabell 6.1b Forekomst av 5 ulike typer alvorlige lovbrudd blant ungdom etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=17911

	Minst én gang siste år		1–5 ganger siste år		Mer enn 5 ganger siste år		Test av samspill
	1992	2002	1992	2002	1992	2002	
<i>Alvorlige lovbrudd samlet</i>							
Gutt	16,5	18,4*					ΔF=7.09, p< .01
Jente	3,3	4,2*					
<i>Stjålet noe til en verdi av mer enn 1000 kroner</i>							
Gutt	6	7	5	6	1	1	
Jente	1	1,5	0,7	1*	0,2	0,2	
<i>Gjort hærverk eller skade for mer enn 1000 kr</i>							
Gutt	9	13***	7	10***	1	3***	ΔF=22.37 , p< .001
Jente	1,5	2,5***	1	2**	0,1	0,3	
<i>Stjålet bil eller motorsykkkel/moped</i>							
Gutt	3	6***	3	5***	0,6	1**	ΔF=21.67 , p< .001
Jente	0,5	1	0,6	0,7	0,1	0,1	
<i>Brutt seg inn for å stjele noe</i>							
Gutt	8	6	6	5**	1	1	
Jente	1	1	1	1	0	0,1	
<i>Slåsskamp med våpen</i>							
Gutt	5	7**	4	5	1	2**	ΔF=7.36, p< .01
Jente	1	1	0,6	1	0,1	0,2	
<i>Kontakt med politiet pga noe ulovlig man har gjort</i>							
Gutt **	14	16	13	13	1	2***	
Jente **	4	6***	4	5**	0,2	0,3	

Alle kjønnsforskjeller er signifikant på minst 0.001-nivå

* Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på 0.05-nivå

** Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på 0.01-nivå

*** Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant på 0.001-nivå

Ser vi på totalbildet for mer alvorlige lovbrudd er det her snarere stabilitet og svak økning som er å spore. Totalt sett har forekomsten av mer alvorlige lovbrudd *økt* fra 16,5 prosent blant gutter i 1992 til 18,4 prosent i 2002, når vi legger sammen de fem handlingene som er nevnt i spørreskjemaet. Jenter ligger langt under gutter i nivå, men også her har det vært en svak økning fra 3,3 prosent i 1992 til 4,2 prosent i 2002. Økningen er imidlertid totalt sett svært liten, 1–2 prosentpoeng. Økningen var signifikant på 0.05-nivå for begge kjønn, men fordi økningen var kraftigere blant gutter har vi fått en økende kjønnsforskjell i 2002 sammenlignet med 1992 ($t=-2,7$, $p<.01$). På enkeltmålene er det bare en signifikant økning når det gjelder alvorlig hærverk, og for guttenes vedkommende, tyveri av bil/motorsykkel/moped samt slåsskamp. Når det gjelder hærverk ser vi med andre ord en økning både i mindre alvorlig (tabell 6.1a) og alvorlig hærverk (tabell 6.1b). Vold, trusler og slåssing ser derimot til å ha økt i den alvorlige enden av skalaen (slåsskamp med våpen) mens mindre alvorlige hendelser (slått eller truet med å slå) har gått ned.

Sammenligner vi samlemålet for alvorlige lovbrudd med samlemålet for mindre alvorlige normbrudd og lovbrudd, er det stor forskjell i forekomst i ungdomsbefolkningen. Over halvparten av ungdommene rapporterer at de har vært involvert i minst en av de mindre alvorlige handlingene. Sånn sett kan det være plausibelt å snakke om at ungdomskriminalitet dreier seg om nyanser i grått, slik som Stangeland & Hauge hevdet i 1974. De hevdet at normbrudd og kriminalitet utgjorde fenomener på samme skala, og at det for ungdom ikke dreide seg om å være «lovlydig» eller «kriminell», men at de aller fleste ungdommer ville kunne plasseres et sted langs en slik skala fra lyst til mørkere grått. Det ville imidlertid være å dra det litt langt når hovedtyngden av handlingene er «lys grå» slik som å snike på trikken og være ute til langt på natt. Når det gjelder mer alvorlig kriminalitet blir bildet enda tydeligere. Mer enn 80 prosent av guttene og 95 prosent av jentene har holdt seg helt unna denne typen kriminalitet siste år. I motsetning til hva som ble hevdet for 30 år siden når det gjelder selvrappotering av kriminalitet blant ungdom, gir det altså ikke noen mening å snakke om «nyanser i grått» (Stangeland & Hauge 1974), om realiteten noen gang har vært slik (for diskusjon, se Pedersen 1992).

I tillegg til å se på andelen unge som har gjort den gjeldende handlingen minst én gang i løpet av året, ønsker vi også å se på om det er forskjeller mellom dem som har gjort en handling bare et fåtall ganger, og dem vi kan karakterisere som «gjengangere». I tabellene rapporteres derfor

forekomsten av ungdom som har gjort den gjeldende handling 1–5 ganger, og andelen med mer enn 5 slike handlinger i løpet av siste år.

Dersom vi ser nærmere på endringer på de to gruppene hver for seg, ser vi et noe ulikt mønster for de ulike handlingene. Når det gjelder tyveri fra familien og nasking har begge gruppene blitt redusert med tilnærmet lik andel. Det å slå eller truet noen er blitt mindre vanlig i den lavfrekvente gruppa, mens gjengangergruppa er tilnærmet like stor som i 1992. For både alvorlig og mindre alvorlig hærverk er det en jevn økning på hele skalaen, mens det for de alvorlige lovbruddene som biltyveri og slåsskamp med våpen representerer, bare er en økning blant guttene.

Gjengangere i alvorlige lovbrudd

Vi ønsker å se nærmere gjengangerne når det gjelder de *alvorlige lovbruddene* (tabell 6.1b) slik det er målt i denne undersøkelsen, det vil si slåsskamp med våpen, biltyveri, grovt tyveri, innbrudd og grovt skadeverk. Dersom vi legger sammen opplysningene vi har om de 5 typene alvorlige lovbrudd, vil vi kunne konstruere en skala der de aller fleste av ungdommene har 0 poeng (har ikke gjort noen av handlingene). Jo flere av handlingene ungdommene har begått, eller jo flere ganger ungdommene har gjort det gjeldende, jo flere poeng på skalaen vil man få. Ved en slik skala kan man dermed også dele ungdomsgruppa inn i tre grupper. På dette samlemålet for kriminalitet definerer vi gjengangere i kriminalitet som de som rapporterer om *gjentatt* utøvelse av minst ett av lovbruddene (mer enn 5 ganger siste år) *eller* å ha utøvd minst 3 *ulike typer* lovbrudd minst én gang siste år. Dette innebærer at vi også klarer å skille ut en annen gruppe som nok har en viss erfaring med kriminalitet, men som likevel viser mer til enkeltstående hendelser.

Som vi ser av figur 6.1 er det blant gutter med *gjentagne tilfeller* av alvorlig kriminalitet vi finner den største økningen, fra 5 prosent til 6,6 prosent ($p < .01$). Blant jenter er økningen liten og ikke signifikant. Det er særlig når det gjelder grovt skadeverk, tyveri av motorkjøretøy og slåsskamp med våpen, at forskjellen mellom kjønnene har økt ved at forekomsten har økt mer blant gutter enn blant jenter.

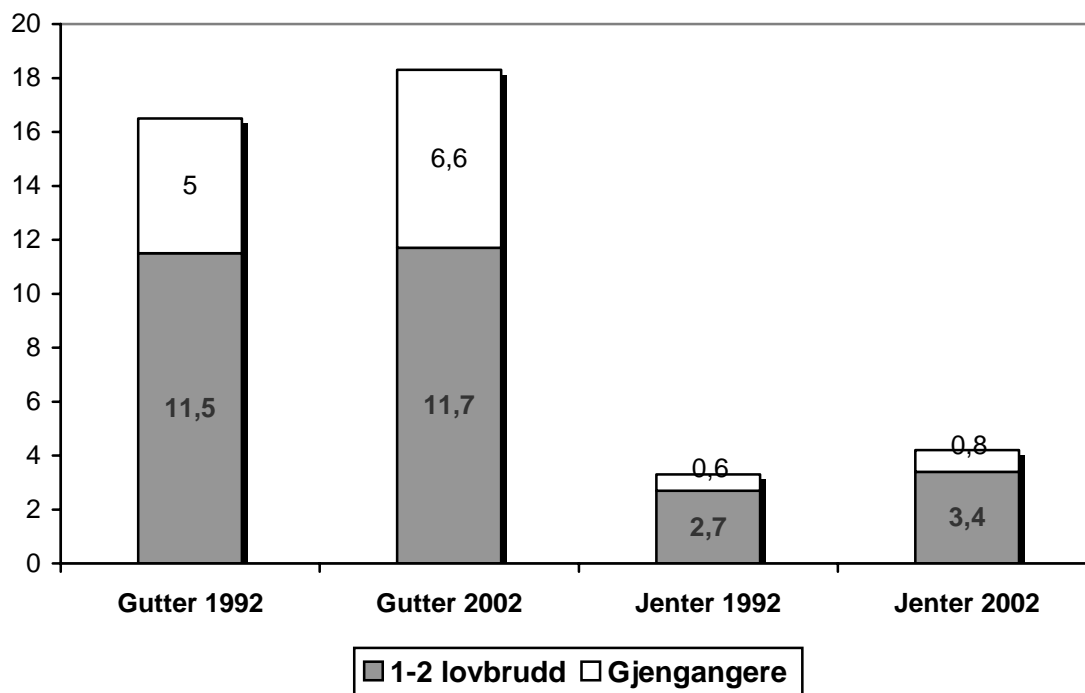

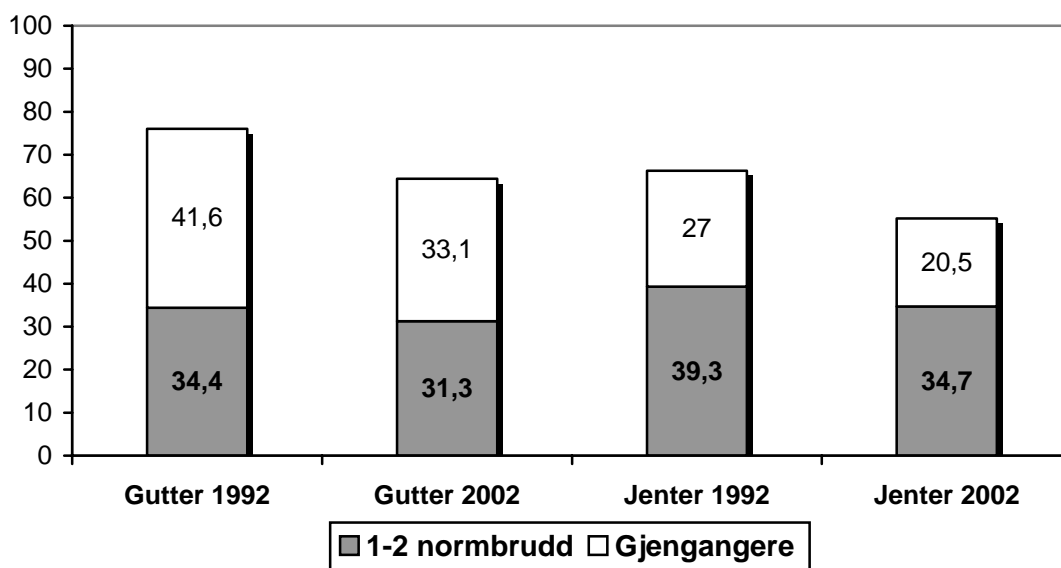
Fig 6.1 Forekomst av alvorlige lovbrudd som grovt skadeverk, tyveri av motorkjøretøy, slåsskamp med våpen, innbrudd og grovt tyveri etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent

Vi skal ta et lite forbehold om svarvaliditeten i denne gruppa som oppgir å være «gjengangere» når det gjelder alvorlig kriminalitet. Andelen personer som har begått disse typene handlinger er liten, særlig når vi ser på de ulike spørsmålene hver for seg. Det er derfor mulig at disse tallene er spesielt sårbare for useriøse svar fra ungdommene. På den annen side har forskning på ungdoms besvarelser i denne typen undersøkelser vist at det er flere ungdommer som «underdriver» enn som overdriver når det gjelder spørsmål om rusmiddelbruk og kriminalitet. I tillegg kommer det faktum at ungdom som har begått flere typer kriminalitet nok har større sannsynlighet for å ikke gå på skolen og dermed ikke delta i undersøkelsen, sammenlignet med andre ungdommer. Sannsynligheten er derfor større for at resultatene her viser et noe lavere nivå av lovbrudd enn i virkeligheten.

Normbrudd og mindre alvorlige lovbrudd

Vi skal foreta den samme inndelingen i gjengangere og en-gangs-normbrytere når det gjelder et tilsvarende samlemål for det vi har kalt normbrudd og mindre alvorlige lovbrudd. Igjen skiller vi mellom dem som har gjort bare én eller to av disse tingene, og en gjengangergruppe kjennetegnet ved at de har enten utført minst én av de gjeldende handlinger mer enn fem ganger

siste år, eller utført tre eller flere av handlingene. Finner vi den samme endringen i begge gruppene?

Figur 6.2 Forekomst av forseelser og mindre alvorlige lovbrudd som butikktveri, trusler/slått noen, hæververk, stjålet noe fra familien osv. etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent.

Mens den alvorlige kriminaliteten gikk opp, og det særlig var blant gjengangerne blant guttene vi så en økning (fig 6.1), er det imidlertid det motsatte bildet som viser seg her: Både blant gutter og blant jenter er det en *nedgang* i normbrudd og milde lovbrudd, og det er særlig blant gjengangerne vi finner nedgangen, med 8,5 prosentpoeng nedgang blant gutter og 6,5 prosentpoeng nedgang blant jenter. Tendensen går altså i retning av *mindre* kjønnsforskjeller i normbrudd/milde lovbrudd ($t=2,0$, $p<.05$). Ikke ved at jenter øker mest og nærmer seg gutter, men ved at gutter minker mest og derved kommer nærmere jentenes nivå.

En forsiktig tolkning av dette brokete bildet kan derfor være at det er en tendens til polarisering i ungdomsmiljøet: Andelen av dem som har gjort lite eller eventuelt «ufarlige» handlinger er redusert, mens andelen som har gjort mye eller alvorlige lovbrudd er stabil eller til og med har økt. Vi ser også at kjønnsforskjellene opptrer hovedsakelig når det gjelder det politiet definerer som forseelser eller lovbrudd: nasking, tyveri, hæververk, vold, innbrudd. Når det gjelder det vi kan kalle normbrudd (stjele fra familien, være borte om natten, snike på bussen) er det bare kjønnsforskjeller i gjengangergruppen. I alle tilfeller går kjønnsforskjellen i retning av at guttene gjør mest galt og mest alvorlig galt.

Kontakt med politiet

Som nevnt innledningsvis viser kriminalstatistikken for de senere år at andelen ungdom som ble siktet for forbrytelser, økte fra 1990 til 2000 (Falck 2003). Hva sa kriminalstatistikken om utviklingen i kjønnsforskjell fra 1990–2000? Falck skriver at «Andelen kvinner har økt fra 8,9 prosent av antatte gjerningspersoner i 1980 til 11,5 prosent i 1990 og videre til 15,6 prosent i 2000. Andelen er høyest for 17-åringene, der hver femte av alle siktede er jente.» Kjønnsforskjellen er med andre ord blitt mindre blant ungdom som er siktet for en forbrytelse, ved at det har vært en større økning i siktelser blant jenter enn blant gutter i disse alderskategoriene. Hvilket bilde av ungdoms kontakt med politiet får vi gjennom Ung i Norge-undersøkelsene?

Totalt sett var det en økning fra 8,9 prosent i 1992 til 10,4 prosent i 2002 som hadde vært i kontakt med politiet for noe galt de hadde gjort i følge Ung i Norge-undersøkelsene. Hilde Pape og Sturla Falck har sett nærmere på materialet fra Ung i Norge-undersøkelsene i 1992 og 2002 for å finne ut om dette er en økning som har funnet sted blant alle ungdommer, eller om det først og fremst er gjengangerne i alvorlig kriminalitet som i økende grad kommer i kontakt med politiet (Pape & Falck 2003). De viser at det først og fremst er blant gjengangerne i kriminalitet at vi finner en slik økning, og at det økte mer for jenter enn for gutter i perioden. I tabell 6.2 viser vi med bakgrunn i inndelingen av normbrudd/forseelser og lovbrudd som er benyttet tidligere i dette kapittelet, den samme sammenhengen mellom kjønn, alvorlighetsgrad og kontakt med politiet.

Tabell 6.2: Andel som har vært i kontakt med politiet minst én gang siste år etter selvrapporterte tilfeller av normbrudd/forseelser og alvorlige lovbrudd. Prosent. N=17755

	Ett-to tilfeller av normbrudd/lovbrudd		Gjengangere	
	1992	2002	1992	2002
<i>Normbrudd/forseelser</i>				
Gutt ^b	8	10	25	34
Jente ^{a,b}	3	4	10	18
<i>Alvorlige lovbrudd</i>				
Gutt ^b	37	39	64	74
Jente ^a	28	43	50	70

a signifikant endring fra 1992–2002 i gruppen for enkelttilfeller på minst 0.05-nivå

b signifikant endring fra 1992–2002 i gruppen av gjengangere på minst 0.05-nivå

Dersom vi holder oss til å se på gjengangerne i begge grupper, ser vi at forskjellen i prosentpoeng mellom andelen gutter og jenter som har vært i kontakt med politiet holdt seg relativt stabilt fra 1992 til 2002 når det gjelder normbrudd/forseelser, dvs. henholdsvis 15 prosentpoeng i 1992 og 16 prosentpoeng i 2002. Når det gjelder alvorlige lovbrudd, er det i utgangspunktet langt færre jenter som er gjengangere enn gutter (tabell 6.1b). Men sannsynligheten for å ha vært i kontakt med politiet har økt mest blant gjengangerkriminelle jenter, slik at de nå har like stor sannsynlighet for å rapportere om kontakt med politiet som de gjengangerkriminelle guttene har. Hilde Pape og Sturla Falck viser til at dette kan skyldes at jenter som er involvert i alvorlige kriminelle handlinger i tidligere undersøkelser har vist seg å være tyngre belastet enn tilsvarende gutter når det gjelder sniffing, hasjbruk og tyngre illegale stoffer (Storvoll, Wichstrøm og Pape 2002, Pape & Falck 2003). Dette ville i så fall kunne være en forklaring på at disse jentene er blitt mer synlig for politiet. I multivariate analyser viser Pape & Falck imidlertid at selv når man kontrollerer for denne typer forskjeller finner vi at forskjellen opprettholdes: I 1992 hadde de kriminelt belastede guttene en langt høyere sannsynlighet enn jentene (nesten dobbelt så stor) for å ha vært i kontakt med politiet. I 2002 derimot, var sannsynligheten for politikontakt den samme for disse guttene og jentene (Pape & Falck 2003). «Denne kjønnsforskyvningen», skriver de, «tyder på at jenter som begår lovbrudd, i større grad enn gutter som begår lovbrudd, har økt sin sannsynlighet for å [...] havne i kriminalstatistikken», men uten at det er «ensbetydende med at jenter har nærmet seg guttenes *lovbruddsnivå*, slik kriminalstatistikken kan tyde på» (Pape & Falck 2003, s. 110). Tenåringsjenter i 2002 kommer altså oftere i kontakt med politiet når de bryter loven, enn tenåringsjenter gjorde det i 1992 – men endringen skyldes snarere endringer i politiets arbeidsmåter enn i tenåringsjenters oppførsel.

6.2 Bruk av rusmidler – og misbruk

Statens Institutt for Alkohol og Rusmiddelforskning (SIRUS) gjennomfører hvert år undersøkelser i ungdomsbefolkningen for å overvåke bruken av rusmidler her til lands. Samtidig fører de statistikk over omsetning og bruk av rusmidler i befolkningen som helhet.

SIRUS' oversikter viser at totalomsetningen av alkohol nådde et toppunkt i 1980 som man senere ikke har nådd opp til. En sterk økning i alkoholomsetning de senere årene, særlig i omsetningen av vin, har imidlertid ført til at vi nærmer oss nivået i 1980 når vi ser på alkoholomsetningen

som helhet (SIRUS 2003). Når det gjelder *forbruk* av alkohol i ungdomsbefolkningen konkluderer SIRUS at «tallene viser at det beregnede gjennomsnittlige forbruk av alkohol har gått betydelig opp de siste årene fra et gjennomsnitt på 3,04 liter ren alkohol i 1994 til 5,55 liter i 2003. Økningen er oppsiktsvekkende høy, selv om også alkoholforbruket blant voksenbefolkningen har økt i denne perioden.» (SIRUS 2003, s. 162). SIRUS' tall viser imidlertid at økningen ikke har kommet jevnt og trutt i løpet av tiåret, men at det holdt seg stabilt fra 1992 til ca. 1998, da det gjorde et stort hopp. Fra 1998 til 2000 steg alkoholforbruket blant ungdom ytterligere, for så å gå noe tilbake og holde seg jevnt. SIRUS' tall over alkoholforbruket blant ungdom viser også at mens gutter tidligere (fram til slutten av 80-tallet) drakk omkring dobbelt så mye som jenter, har forbruket stabilisert seg på et høyere nivå hvor jenter drikker omkring 70–80 prosent av mengden gutter drikker i løpet av ett år (SIRUS 2005). Dette skyldes delvis at det har vært en viss nedgang i alkoholkonsum blant gutter de senere årene. Likevel er vi altså ikke enda tilbake på nivået fra 1980 i alkoholomsetningen. En tilsvarende utvikling ser vi i bruken av cannabisstoffer og andre narkotiske stoffer blant ungdom. Forekomsten var relativt stabil fram til midten av 90-tallet, og har fra ca. 2000 vært på tilbakegang (SIRUS 2005).

Fordelen med SIRUS' undersøkelser er at de gjennomføres jevnlig, og at de bruker et vidt spekter av spørsmål om rusmiddelbruk som gjør det mulig å regne ut for eksempel et gjennomsnittlig forbruk av alkohol per år. Svakheten ved undersøkelsene er at de er basert på spørreskjema i posten til et mindre utvalg ungdommer, og at svarprosenten ikke er så høy som en kunne ønske. Fra midten av 90-tallet fram til i dag har svarprosenten sunket fra rundt 70 prosent til under 50 prosent (SIRUS 2005). Vi vet ikke om deler av nedgangen i forekomsten av rusmidler i disse undersøkelsene kan skyldes at de ungdommene som for eksempel i størst grad har brukt cannabisstoffer eller andre narkotiske stoffer, er de samme ungdommene som unnlater å svare på den typen undersøkelser i posten. Ung i Norge-undersøkelsene dekker ikke samme bredde i rusmiddelspørsmål, men svarprosenten og påliteligheten er til gjengjeld svært høy. Ulempen er at vi bare har målinger ved to tidspunkter, og en økning eller en nedgang fra det ene tidspunktet til det andre avslører lite om eventuelle fluktueringer innenfor tidsrommet.

Vi har undersøkt hvordan det forholder seg med bruk av alkohol – og også andre rusmidler – i den norske ungdomsbefolkningen dersom vi ser på resultatene fra Ung i Norge-undersøkelsene. Spørsmålene er delvis stilt på samme måte som med normbrudd og lovbrudd: «Hvor mange ganger i løpet

av siste år har du...?» Vi fortsetter inndelingen i andelen som rapporterer «eksperimenterende» eller sporadisk bruk av rusmidler, og dem vi kan kalle gjengangerne.

Tabell 6.3: Andel med eksperimenterende (1–5 ggr) og regelmessig (6+ ggr) bruk av ulike rusmidler i løpet av siste år, etter kjønn og tidspunkt for undersøkelsen. Prosent. N=17924

	1–5 ganger siste år		Mer enn 5 ganger siste år		Test av samspill
	1992	2002	1992	2002	
<i>Tydelig beruset</i> ^a					
Gutt	21	21	22	32***	
Jente	23	22	20	29***	
<i>Brukt hasj</i> ^b					
Gutt	3	8***	2	5***	ΔF=26.59, p< .001
Jente	2	5***	1	3***	
<i>Sniffet lim/lightergass</i> ^b					
Gutt	3	5***	1	2***	ΔF=10.12, p< .01
Jente	2	3*	0,5	1**	
<i>Annen narkotika</i> ^b					
Gutt	0,7	3***	0,5	2***	ΔF=10.95, p< .001
Jente	0,6	2***	0,4	1**	

*/**/*** signifikant endring fra 1992 til 2002 på hhv 0.05-, 0.01- og 0.001-nivå

a Kjønnforskjellen er bare signifikant blant gjengangere i 2002, p<.01.

b Kjønnforskjellen er signifikant for både «eksperimenterende» brukere og gjengangere i 2002, p<.001.

Av tabellen ovenfor kan vi lese at *alle* former for rusbruk har økt i ungdomspopulasjonen, og at det har vært en signifikant økning blant både gutter og jenter fra 1992 til 2002. Akkurat når det gjelder regelmessig beruselse på alkohol, er det en økning bare i gruppen av regelmessige brukere. Det innebærer at det totalt sett er blitt flere ungdommer som har drukket seg full i løpet av siste år, og med denne økningen ser vi også en økning i hvor mange ganger de unge drikker seg full. Bruk av hasj, sniffing og annen narkotika har også økt, men her er økningen jevnt fordelt mellom de «eksperimenterende» og gjengangerne. I den siste kolonnen i tabellen ser vi at det også er et samspill mellom kjønn og tidspunkt for undersøkelsen når det gjelder hasj, sniffing og narkotikabruk. Det innebærer at selv om det har vært en økning både blant gutter og jenter fra 1992 til 2002, så har denne økningen vært sterkere for gutter enn for jenter for disse stoffene. Totalt sett er det likevel få ungdommer som har sniffet eller som har brukt andre stoffer enn hasj i løpet av siste år. Sett under ett er det i denne aldersgruppen 13

prosent av guttene og 8 prosent av jentene som har brukt hasj, og dette ligger langt under nivået i enkelte andre land i Europa som nevnt innledningsvis (Hibell m.fl. 2004).

Vi skal i det følgende gå nærmere inn på alkoholbruk og hasjbruk. I hvert avsnitt vil vi først se nærmere på hvordan utviklingen fra 1992 til 2002 ser ut dersom vi ser på gutter og jenter i ulike aldersgrupper hver for seg. Deretter vil vi se på sammenhengen mellom egen bruk av rusmidler, og hva ungdommene forteller om sine to beste venner og *deres* bruk av rusmidler.

6.3 Alkoholbruk

Når det gjelder alkoholberuselse som vist i tabell 6.3 utgjør endringen først og fremst en vekst i andelen som har drukket seg full mer enn 5 ganger per år. Dette innebærer at andelen som *ikke* har drukket seg tydelig beruset i løpet av året har minket tilsvarende, noe som må tolkes dit hen at ungdomsbefolkningen har beveget seg oppover forbruksskalaen i tiårs-perioden: Flere ungdommer drikker seg full, og flere drikker seg full ofte. Siden dette er en type atferd som typisk forandrer seg svært med alderen må vi undersøke om dette gjelder i alle aldersgrupper.

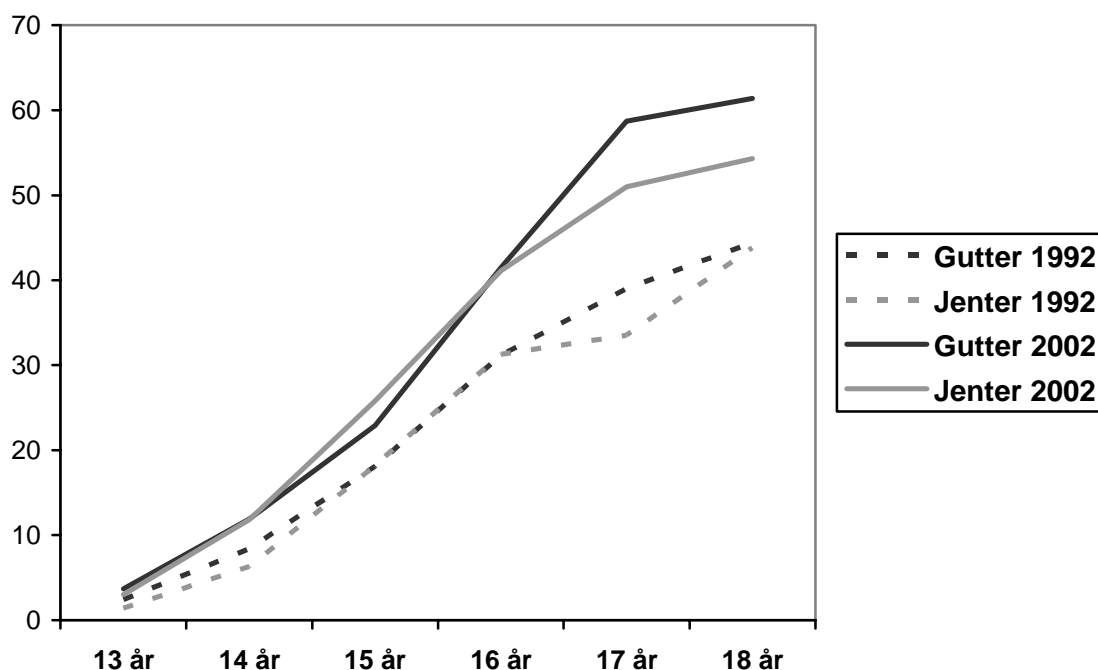

Fig 6.3: Andelen som har vært tydelig beruset 6 ganger eller mer i løpet av siste år, etter kjønn og alder. 1992 og 2002. Prosent.

Som vi ser av figuren har det vært en viss økning i andelen som har vært beruset minst 6 ganger (tilsvarende en gang annenhver måned i gjennomsnitt) i løpet av siste år, i alle aldersgrupper. Selv om antall prosentpoengs stigning har vært liten blant 14-åringene, er det likevel nesten en fordobling av andelen det er snakk om for jenters vedkommende. Det er i 17- og 18-årsgruppene økningen har vært sterkest – med 20 prosentpoeng – og særlig blant guttene. Mens det i 1992 var liten forskjell mellom kjønnene i disse aldersgruppene, er det nå en betydelig forskjell.

Som nevnt også innledningsvis nådde det totale alkoholforbruket i Norge en topp i 1980, for senere å synke. Det er mange forhold som kan tenkes å påvirke nivået av alkoholforbruket i befolkningen som helhet, men to av de viktigste er tilgjengelighet og økonomi. Alkohol er en type luksusvare som forsakes under lavkonjunktur, slik at den totalt omsetningen går ned i «dårlige tider». Samtidig vet vi at forhold som påvirker tilgjengelighet, for eksempel i form av økt antall skjenkesteder og utvidelse av Vinmonopolets åpningstider, bidrar til å øke forbruket i befolkningen. Slike forhold må også antas å kunne ha innvirkning på ungdomsbefolkningens nivå av alkoholforbruk. Ved undersøkelsen i 2002 var det generelt bedre økonomiske tider enn i 1992: lave renter, lav prisstigning, lav arbeidsledighet, høye oljeinntekter, sterk kronekurs. Også ungdom hadde det bedre økonomisk i 2002 enn i 1992 (se kapittel 3). Det var også langt flere skjenkesteder, særlig i de større byene, enn ti år tidligere. Disse forhold vil ganske sikkert kunne ligge bak den generelle stigningen av alkoholforbruket også i ungdomsbefolkningen. Det er imidlertid vanskelig å vite hvorfor gutters alkoholforbruk har økt vesentlig mer enn jenters. Samtidig er det viktig å legge merke til at økningen i andelen som har drukket seg full ikke har vært like markant i de yngste aldersgruppene. Tidlig alkoholdebut er på en annen måte forbundet med risiko for senere alkoholmisbruk, eller med overdreven bruk som kan gi økt sannsynlighet for ulykker, skader, vold og overgrep (Pedersen 1998). I motsetning til SIRUS – som fant at kjønnsforskjellen i alkoholkonsum var minkende de siste årene – finner vi altså at kjønnsforskjellen i beruselsesfrekvens tvert imot har økt blant 17–18-åringene. Det er vanskelig å finne en forklaring på denne forskjellen. En forklaring *kunne* være at jenter i 2002 kunne drikke mer uten å bli like hyppig beruset, sammenlignet med jentene i 1992. En annen forklaring kan være at den relativt lave svarprosenten i SIRUS' undersøkelser bidrar til at flere gutter med høyt alkoholkonsum ikke deltar, og dermed bidrar til å trekke ned konsumet for denne gruppa. Nå skal det også understrekes at resultatene fra Ung i Norge bare viser beruseshyppighet på to tidspunkter

– 1992 og 2002 – mens SIRUS har mulighet til å vise en tidsserie med fluktuasjoner over tid. Akkurat dette gapet i kjønnsforskjell er imidlertid vanskelig å forklare.

Går vi tilbake til tabell 6.3 ser vi at den samme utviklingen i forskjellene mellom kjønnene også gjelder for annen type rusbruk. De signifikante samspillseffektene som rapporteres i tabellen indikerer at det er en økning blant begge kjønn fra 1992 til 2002, og at denne økningen har vært kraftigere for gutter enn for jenter.

6.4 Foreldres og venners rusbruk

Alkohol- og annen rusmiddelbruk er en sosial aktivitet, og ungdoms rusmiddelvaner er ikke bare påvirket av faktorer som økonomi og tilgjengelighet, men også i aller høyeste grad av både deres foreldres rusmiddelvaner, og rusmiddelvaner i vennemiljøet. Som SIRUS peker på i sin rapport om ungdoms rusmiddelbruk har det vært en overraskende sterk økning i konsumet av alkohol i løpet av det siste tiåret – overraskende fordi det riktignok har vært en økning blant voksne også, men den har ikke vært like sterk. Har da sammenhengen mellom foreldres og ungdommers alkoholvaner endret seg? Vi skal undersøke om det ungdommene rapporterer om foreldrenes, og vennenes, alkoholvaner har endret seg fra 1992 til 2002.

Spørsmålet som er brukt i ung i Norge-undersøkelsene er formulert slik: «Tenk på to av dine beste venner...». Deretter blir man bedt om å svare på spørsmål om hvor mange av disse som drikker alkohol minst én gang i uka. Når det gjelder foreldrenes bruk av alkohol, er det vanskelig for ungdommene å vite nøyaktig hvor mye foreldrene drikker. Spørsmålet er derfor formulert slik at vi får vite om den som besvarer skjemaet noen gang har *sett* sine foreldre beruset. Svarene er gradert fra «aldri» til «flere ganger i uka». I tabell 6.4 er svarene delt i to hovedkategorier, slik at vi ser forskjell på dem som har og dem som ikke har sett sine foreldre beruset.

Tabell 6.4. Oppfatninger om venners og foreldres drikkevaner etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=3571.

	Gutter		Jenter		Test av samspill
	1992	2002	1992	2002	
<i>Antall av beste venner som drikker minst en gang i uka</i>					
Ingen	80	62	85	67	
1 venn	11	19	10	19	ns
2 venner	9	19***	6	14***	
<i>Har du sett foreldrene dine beruset?</i>					
Aldri	50	48,5	50	48	ns
Ja	50	51,5	50	52*	

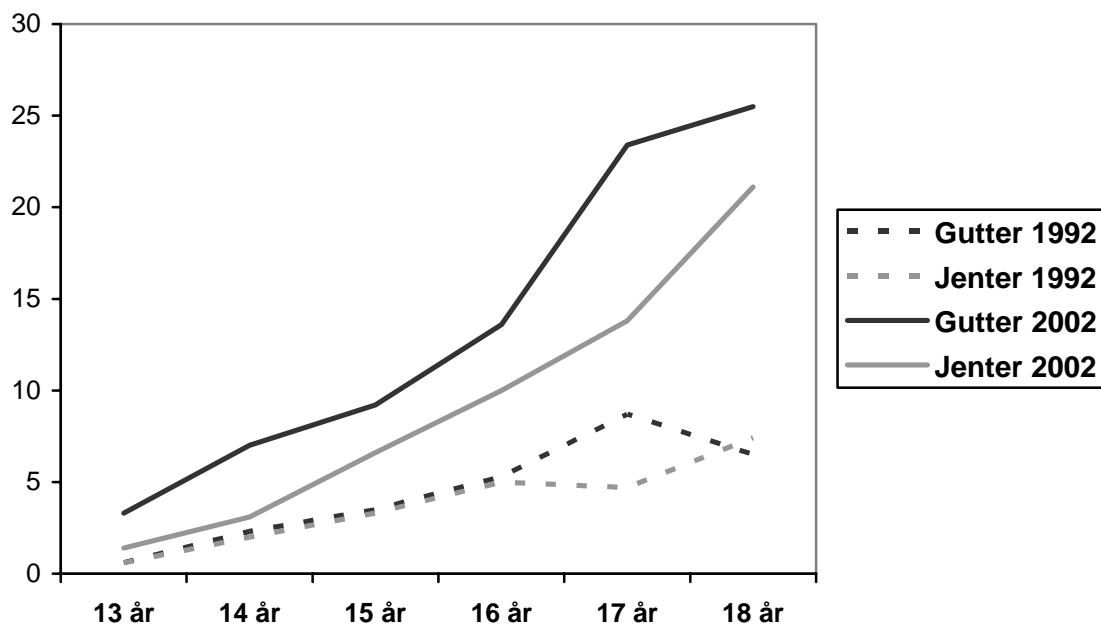
*** Endringen er signifikant på 0.01-nivå for både gutter og jenter.

Som vi ser av tabell 6.4 er det langt flere av ungdommene som rapporterer at en av eller begge deres beste venner drikker minst én gang i uka i 2002, sammenlignet med 1992. Denne økningen er den samme for gutter og jenter. Andelen som sier at ingen av deres beste venner drikker tilsvarende ofte, har gått ned med nærmere 20 prosentpoeng. Foreldrenes drikkevaner har derimot, i ungdommenes øyne, ikke forandret seg i løpet av de ti årene fra 1992 til 2002.

Vi fant at foreldres rusvaner ikke hadde endret seg – vel og merke i ungdommenes øyne – fra 1992 til 2002, men at langt flere i 2002 rapporterte at begge deres beste venner drakk alkohol ofte. Regresjonsanalysen viser også at endringen i alkoholforbruk fra 1992 til 2002 ikke kunne forklares ved foreldrenes drikkevaner. Endringen i vennenes drikkevaner hadde imidlertid stor forklaringskraft, og en stor andel av endringen i individenes drikkevaner fra 1992 til 2002 kan forklares ved at det har skjedd en økning i alkoholforbruk i det sosiale miljøet rundt den enkelte.

6.5 Bruk av hasj

Tilsvarende som ovenfor skal vi se nærmere på hvordan hasjbruken fordeler seg på de ulike aldersgruppene, og vi skal se på ungdommenes *venners* hasjvaner.

Figur 6.4, Andel som har brukt hasj i løpet av siste år etter alder og kjønn. 1992 og 2002. Prosent.

Figur 6.4 viser andelen som har brukt hasj i løpet av siste år for jenter og gutter i ulike aldersgrupper, både i 1992 og i 2002. I 1992 er kurvene for gutter og jenter så godt som sammenfallende, og det er ikke signifikante kjønnsforskjeller i 1992. Mens andelen som oppgir at de har brukt hasj siste år har økt fra 3 til 8 prosent for jenter (økning på 5 prosentpoeng) i løpet av tiåret, har det for gutter vært en økning fra 5 til 13 prosent (8 prosentpoeng). Igjen får vi bekreftet at økningen i hasjbruk har vært sterkere for gutter enn for jenter, og at dette gjelder for alle aldersgrupper. I 2002 finner vi altså at det er en kjønnsforskjell i hasjbruk, som ikke var der ti år før.

Tabell 6.5: Bruk av hasj blant respondentens venner. N=17870. Prosent.

	Gutter		Jenter		Test av samspill
	1992	2002	1992	2002	
<i>Tenk på to av dine beste venner. Har ingen, én eller begge prøvd hasj?</i>					
Ingen av dem	94	77	93	80	ΔF=20.85 , p<.001
Den ene av dem	5	14	6	14	
Begge	2	9 ***	1,5	6***	

Kjønnsforskjellen er signifikant i 2002, p<.001

*** Endringen er signifikant fra 1992 til 2002, p<.001

Tabellen ovenfor viser hvordan den økte bruken av hasj gjenspeiles i at også ungdommenes venner i større grad har brukt hasj. Også her er økningen størst blant guttene. Igjen skal vi se på sammenhengen mellom egen rusbruk og venners rusbruk: Er det slik at de som rapporterer at begge deres beste venner bruker hasj også selv i stor grad har brukt hasj regelmessig i løpet av det siste året? Hvilken betydning har venners hasjbruk for de som har brukt hasj mer sporadisk (1–5 ganger siste år)?

Tabell 6.6: Andel som har brukt hasj 1–5 ganger siste år (eksperimenterende bruk) og andelen som har brukt hasj mer enn 5 ganger siste år (regelmessig bruk) etter venners bruk av hasj. Prosent. N=17470.

	Gutter		Jenter	
	1992	2002	1992	2002
<i>Eksperimenterende bruk – andelen som har brukt hasj 1–5 ganger siste år</i>				
Antall gode venner som har brukt hasj ***				
Ingen ^c	1	2	1	1,5
1 venn	25	20	16	15
2 venner	25	32	29	28
<i>Regelmessig bruk – andelen som har brukt hasj 6+ ganger siste år</i>				
Antall gode venner som har brukt hasj ***				
Ingen ^b	0,5	1	0,2	0,3
1 venn	7	10	10	8
2 venner	47	37	42	31
<i>Totalt – andelen som har brukt hasj minst én gang siste år</i>				
Antall gode venner som har brukt hasj ***				
Ingen ^{bcd}	2	1	3	2
1 venn ^b	31	26	30	23
2 venner ^b	72	71	68	59

*** Sammenhengen mellom egen og venners hasjbruk er signifikant på 0.001-nivå for både gutter og jenter på hvert av tidspunktene.

a Kjønnforskjellen er signifikant i 1992 på minst 0.01-nivå

b Kjønnforskjellen er signifikant i 2002 på minst 0.01-nivå

c Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant for gutter på minst 0.01-nivå

d Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant for jenter på minst 0.01-nivå

Som vi ser av den første tabellen er det en meget sterk sammenheng mellom eget og venners hasjbruk. Hvis vi begynner med å se på dem som har det vi kan kalle for et eksperimenterende bruksmønster når det gjelder hasj – de som har prøvd hasj 1–5 ganger siste år – går det tydelige skillet her mellom dem som har ingen hasjbrukende venner og dem med 1–2 hasjbrukende

venner. Ser vi på oversikten over hvor mange som er regelmessige brukere av hasj, er det et tydelig skille mellom ungdommene hvor en av deres venner bruker hasj, og dem som har to venner som begge bruker hasj. Dersom ingen eller bare en av dine beste venner har prøvd hasj, er det svært usannsynlig at du har brukt hasj mer enn 5 ganger siste år. Dersom derimot to av dine beste venner har prøvd hasj, øker sannsynligheten formidabelt. De eksperimenterende brukerne finner vi med andre ord både i «hasjbruker-tette» miljøer og mer blandede miljøer, mens de regelmessige hasjbrukerne hovedsakelig er å finne i de «hasjbruker-tette» miljøene.

Fra 1992 til 2002 ser vi en nedgang i andelen regelmessige brukere blant dem med to hasjbrukende venner, og dette gjelder for både gutter og jenter i samme grad. Dette skjer på tross av at andelen som har brukt hasj har gått opp når vi ser på ungdomsbefolkningen som helhet. Dette er sannsynligvis fordi gruppene som har en eller to venner som har brukt hasj har økt sterkt i perioden og i 2002 omfatter en større variasjon av ungdommer enn tidligere. Vi vet at hasjbruk – kanskje i større grad enn andre rusmidler – har hatt en sterk ideologisk og identitetsskapende base (Pedersen 1998). Kanskje peker dette resultatet i retning av at ungdomsmiljøene er blitt mindre *polarisert* når det gjelder hvem som bruker hasj og hvem som ikke gjør det fra 1992 til 2002. Med det mener jeg at det kan ha blitt mindre klare skillelinjer mellom *de som er sånne som bruker hasj* og *de som er sånne som ikke bruker hasj*.

6.6 Oppsummering

I dette kapittelet har vi tatt for oss ulike former for atferdsproblemer for å undersøke om jenter og gutters involvering i slik atferd er blitt likere i perioden 1992 til 2002. I løpet av tiåret har det vært endringer i nivået av en del former for alvorlige kriminelle handlinger og bruk av rusmidler har økt. Samtidig fant vi at de typene mindre alvorlige normbrudd og lovbrudd som det ble spurt om i undersøkelsen, hadde gått ned eller var relativt stabilt. Mønsteret vi fant ligner på det som tidligere har vært vist gjennom kriminalstatistikkens oversikt over registrerte forbrytelser og siktelser: Vi fant en økning når det gjaldt hærverk og en nedgang/stabilitet i vinningsforbrytelser. Når det gjaldt vold fant vi bare en økning i den alvorlige volden (slåsskamp med våpen).

For alle de alvorlige lovbruddene nevnt her, ser vi at guttene ligger langt over jentene i forekomst. Jo mindre alvorlige lovbruddene er, jo likere blir stillingen mellom kjønnene. Også når vi ser på gjengangerne i mindre

alvorlige lovbrudd finner vi en stor overvekt av gutter. Den reduksjonen i milde lovbrudd vi fant, finner sted i lik grad blant både gutter og jenter. Økningen i alvorlige lovbrudd finner først og fremst sted blant guttene som er gjengangere.

Dette mønsteret peker i retning av at det når det gjelder atferdsproblemer som normbrudd og kriminalitet, ser det ut til at det har skjedd en viss polarisering i ungdomsmiljøene. De «snille» er blitt snillere og de «slemme» er blitt slemmere. Samtidig har denne forverringen skjedd i større grad blant gutter enn blant jenter. Bare på ett område ser vi en økning når det gjelder jenter, men ikke med gutter; økningen i jenters kontakt med politiet. Som vi har vist, ser det ut til at dette snarere bør knyttes til endrede politimetoder enn til en økning i jenters involvering i kriminalitet. Kanskje er det politiets mentalitet som endrer seg i takt – eller etterpåkløkskap – med en utvikling i retning av større likhet når det gjelder mindre alvorlige lovbrudd som fant sted før 1992.

Vi finner at det i 2002 er flere som drikker seg fulle og at de som drikker seg fulle, drikker seg full oftere enn ungdommene gjorde i 1992. Blant de eldste ungdommene (17–18 år) har denne økningen vært sterkere for gutter enn for jenter. For hasj, sniffing og bruk av annen narkotika har også økningen i forekomst i ungdomsbefolkningen vært sterkere blant gutter enn blant jenter. Når flere ungdommer røyker hasj enn tidligere, fører dette også til at det er flere som rapporterer at de har venner som røyker hasj i 2002 enn det var i 1992. På den ene siden fører dette til at flere unge kommer i kontakt med hasj og kan påvirkes til selv å prøve. På den annen side har det ført til at ungdomsmiljøene kanskje er mindre polarisert når det gjelder hasjbruk enn tidligere, og at flere ungdommer beveger seg i miljøer der det både er hasjbrukere og unge som ikke bruker hasj.

Sett under ett er det med andre ord ikke grunnlag for å hevde at gutter og jenter er blitt ytterligere like når det gjelder involvering i kriminalitet, utstrakt rusbruk og illegal rusbruk. I perioden fra 1992 til 2002 har gutter og jenter enten utviklet seg parallelt, eller de er blitt mer forskjellig. I den grad de er blitt mer forskjellig, er det guttenes involvering i alvorlig kriminalitet eller rusbruk som har økt. Bare på ett område går utviklingen i en annen retning, og det gjelder økningen i jenters kontakt med politiet. Som vi har vist, ser det ut til at dette snarere bør knyttes til endrede politimetoder enn til en økning i jenters involvering i kriminalitet. Kanskje er det politiets mentalitet som endrer seg i takt – eller etterpåkløkskap – med en utvikling i retning av større likhet når det gjelder mindre alvorlige lovbrudd som fant sted før 1992?

7 Mental helse og selvmordsforsøk

Statistisk sentralbyrås Helseundersøkelse fra 1995 slo fast at nivået av psykiske plager hadde økt i befolkningen siden 1985, og at andelen kvinner som var ganske eller svært mye plaget av minst tre symptomer på nedsatt psykisk helse var dobbelt så stor som blant menn. Mot slutten av 90-tallet ble det gjennomført Levekårsundersøkelser (1998 og 2002) som sammenlignet nivået av symptomer på nedsatt psykisk helse i aldersgruppen 16 til 24 år. Om utviklingen i løpet av denne fireårsperioden, skriver SSB: «Unge kvinner og menn (16–24 år) rapporterer i økende grad symptomer og plager som konsentrasjonsvansker og søvnproblemer. Det er også høye og økende andeler blant unge som føler seg nedstemt og deprimert eller som føler seg irritable og aggressive. Særlig er nivået høyt blant unge enslige kvinner» (SSB 2002b). Det kan synes utvetydig at nivået av psykiske plager stiger i befolkningen, og særlig blant unge voksne. Ung i Norge-undersøkelsene gir oss muligheten til å se om dette mønsteret også gjelder for ungdom ned til 13 år: Har det generelle nivået økt i løpet av tiåret 1992 til 2002, og gjelder økningen særlig for jentene?

Når det gjelder de ulike målene på psykiske vansker og nedsatt mental helse som vi bruker her, er det ikke å regne som mål på diagnoser som depresjon, angst eller psykiatriske tilstander. Alle mennesker kan fra tid til annen føle seg stresset, sliten, bekymret og redd. For noen blir dette plager som opptrer så hyppig eller med så stor intensitet at det virkelig påvirker muligheten til å leve et godt liv. For andre dreier det seg om situasjonsbestemte tilstander eller perioder i livet som går over. I statistiske undersøkelser som Ung i Norge, der vi måler forekomsten av psykiske plager eller symptomer på psykiske plager i *befolkningen*, er vi opptatt av å se om det er høyere eller lavere forekomst i enkelte grupper. Vi er altså ikke ute etter å diagnostisere, men å se om det er tegn som tyder på at enkelte grupper i befolkningen er særlig utsatt for stress og belastninger i tilværelsen. I dette kapittelet vil vi se nærmere på flere ulike typer av symptomer eller indikasjoner på nedsatt psykisk helse eller stress. Først skal vi se på en oversikt over psykiske vansker. Vi vil bruke psykiske plager/vansker og depressivt stemningsleie om hverandre som begreper på det fenomenet vi forestiller oss ligger bak de symptomene på nedsatt psykisk helse vi måler i denne undersøkelsen. Senere i kapittelet skal vi også se på forekomsten av selvmordsforsøk og lav selvfølelse, noe som henger sterkt sammen med nedsatt psykisk helse.

7.1 Psykiske vansker

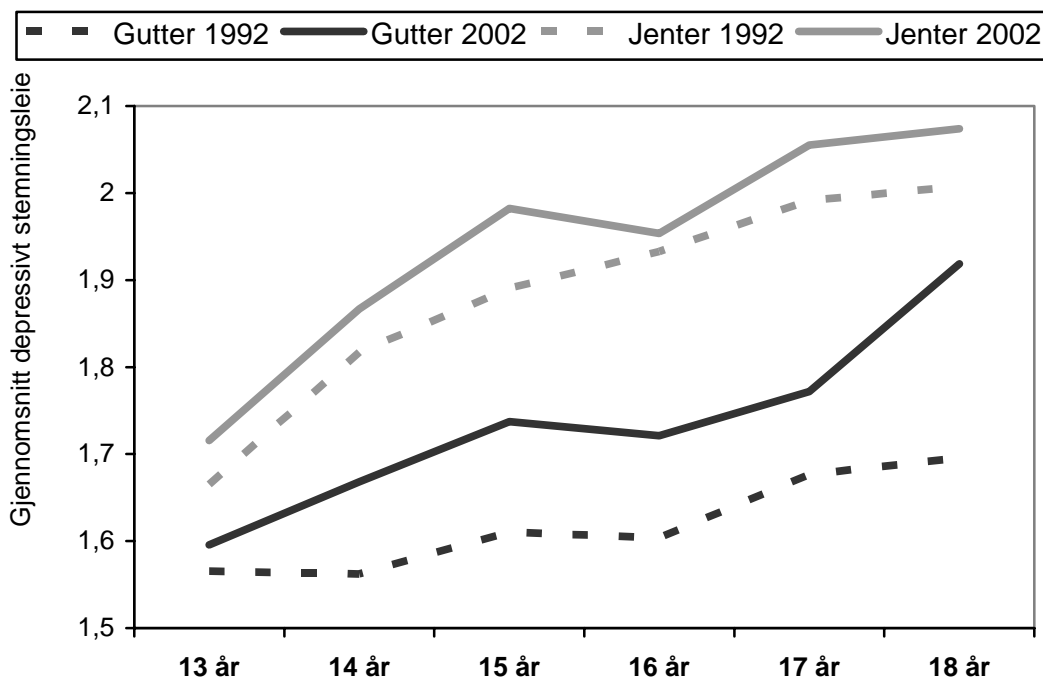
Til å måle forekomsten av psykiske vansker blant ungdom bruker vi en forkortet og forenklet utgave av *Hopkins' Symptom Check List* (HSCL), som også brukes av SSB i deres levekårs- og helseundersøkelser. I spørreskjemaet er det oppgitt 6 ulike symptomer eller indikasjoner på psykiske vansker, og deltagerne i undersøkelsen blir bedt om å oppgi om de har vært plaget av noe av dette i løpet av den siste uken. Svarene skal gis på en skala fra 1 (ikke plaget) til 4 (veldig mye plaget). I tabell 7.1 nedenfor viser vi hvor mange prosent av guttene og jentene i henholdsvis 1992 og 2002 som var veldig mye plaget av de gjeldende symptomene.

Tabell 7.1: Andel veldig mye plaget siste uke på ulike mål for psykiske vansker samt gjennomsnittlig verdi på skala for depressivt stemningsleie, etter kjønn og undersøkelsestidspunkt. Prosent. N=17877

	1992		2002		Signifikanstest av endring i kjønnsforskjell
	Gutt	Jente	Gutt	Jente	
Følt at alt er et slit	5	9	7	9	$\Delta F=20.8, p<.001$
Hatt søvnproblemer	3	5	6	6,5	
Følt deg ulykkelig, trist, deprimert	3	9	4	7,5	$\Delta F=32.5, p<.001$
Følt håpløshet med tanke på fremtida	3	6	4,5	6	$\Delta F=9.6, p<.01$
Følt deg stiv eller anspent	2	4	4,5	8	
Bekymret deg mye	3	7	7	12	
Depressivt stemningsleie totalt – andel svært mye plaget av minst ett symptom	2	5	4	7	$\Delta F=7.4, p<.01$

Alle kjønnsforskjeller og alle differanser mellom årstall er signifikant $p<.001$.

Hver for seg er disse spørsmålene enkeltstående indikatorer på psykisk helse. Dersom vi slår sammen svarene på alle spørsmålene for hver person, får vi et samlemål på *depressivt stemningsleie* som er langt mer robust enn svarene på enkeltspørsmålene. Denne nye skalaen har også verdier fra 1 til 4, der en verdi ned mot 1 betyr at den enkelte er lite plaget. I gjennomsnitt for en gruppe av befolkningen kan likevel en verdi rundt 2 regnes som en høy verdi, fordi det da innebærer at alle i denne gruppen er litt plaget av alle disse indikatorene. Vi er interessert i om det er enkelte aldersgrupper som skiller seg ut når det gjelder nivået av depressivt stemningsleie, og viser gjennomsnittlig verdi på skalaen for depressivt stemningsleie for gutter og jenter i ulike aldersgrupper i figur 7.1.

Figur 7.1. Skåre på samlemål for depressivt stemningsleie blant gutter og jenter i 1992 og 2002. Skala fra 1–4.

Som forventet finner vi på begge tidspunktene undersøkelsen er gjennomført, at jentene er mer plaget av symptomer på psykiske vansker enn det gutter er. På enkelte av målene er dobbelt så mange, på andre mer enn dobbelt så mange, av jentene veldig mye plaget, sammenlignet med guttene. Likeledes ser vi at det for mange av indikatorene har skjedd en utvikling i retning av høyere forekomst av symptomer på psykiske plager i 2002 sammenlignet med 1992. Stort sett har det både for gutter og jenter funnet sted en økning i andelen som er veldig mye plaget med ett til to prosentpoeng. Det lille unntaket er spørsmålet om *ulykkelig, trist, deprimer* som faktisk oppleves av færre jenter i 2002 enn i 1992, mens forekomsten av dem som føler at «alt er et slit» eller «håpløshet med tanke på fremtiden» er stabilt blant jenter.

Dersom vi ser på samlemålet for depressivt stemningsleie, viser denne endringen seg i at gjennomsnittet for gutter har steget fra 1,61 til 1,72, mens økningen for jenter er mindre, fra 1,87 til 1,93 poeng. Økningen i psykiske plager fra 1992 til 2002 er med andre ord en endring som i noe mindre grad gjelder jenter enn gutter, når vi måler det slik vi har gjort det her. I likehet med SSB finner vi altså at jenter fortsatt rapporterer om mer symptomer på psykiske plager enn gutter, men når vi ser på endringen ser det ut til at depressivt stemningsleie har økt mer blant gutter i perioden. Også når vi ser

på de fire kurvene i figur 7.1 ser vi at økningen er større blant gutter enn blant jenter. Avstanden mellom de to kurvene (1992 og 2002) som viser gjennomsnittlig verdi i depressivt stemningsleie for gutter etter årsklasse, er merkbart større enn avstanden mellom de to jente-kurvene. Med andre ord har økningen av psykiske plager økt sterkere blant gutter enn blant jenter i det tiåret som har gått.

7.2 Selvmordsforsøk

På samme måte som depressivt stemningsleie ikke må forstås som tilsvarende det som i klinisk diagnostisering benevnes som *depresjon*, må heller ikke selvmordsforsøk oppfattes som det samme som selvmord. I likhet med forholdet mellom depressivt stemningsleie og depresjon, er det imidlertid slik at selvmordsforsøk må forstås som en viktig risikofaktor for senere selvmordsforsøk og selvmord, og det må derfor i utgangspunktet tas alvorlig. Alvorlighetsgraden av et selvmordsforsøk varierer mye, og tidligere ungdomsundersøkelser har vist at det er omkring halvparten eller færre som oppgir ønsket om å dø som forklaring på selvmordsforsøket (Ystgaard, Reinholdt, Husby & Mehlum 2003, Hegna & Wickstrøm, til trykking), i motsetning til hva man finner i studier av voksne (Hjelmeland, Hawton et al. 2002).

Et annet tegn på at selvmordsforsøk og selvmord må forstås som delvis ulike fenomener er at de to opptrer ulikt når vi ser på kvinner og menn hver for seg. Det er unge gutter som utgjør den største gruppen når det gjelder unge selvmordsofre mellom 15 og 19 år i Norge (ratio 3:1) (SSB 2003, Dødsårsaker). Når det gjelder selvmordsforsøk, finner vi derimot at dette er om lag dobbelt så vanlig blant unge jenter som blant unge gutter. Forskjellen har vært forsøkt forklart ved at gutter i sine selvmordsforsøk oftere velger metoder som med større sikkerhet vil gi et dødelig utfall, slik som skyting og henging. Jenter velger oftere mindre voldsomme metoder, slik som for eksempel pilleoverdose eller mer eller mindre ufarlige kutt, og utfallet av et selvmordsforsøk blir sjeldnere fatalt for jenter. At menn oftere velger dødelige metoder kan imidlertid ikke forklare hvorfor flere jenter begår selvmordsforsøk. Studier av kjønnsforskjeller i selvmordsforsøk har vist at flere jenter begår selvmordsforsøk fordi de i større grad enn gutter er utsatt for kjente risikofaktorer for selvmordsforsøk: depresjon, dårlig selvbylde, spiseproblemer og hyppige kjærlighetsforbindelser (Wichstrøm & Rossow 2002). Registerdata fra Statistisk sentralbyrå viser at det har vært endringer i forekomsten av registrerte selvmord i befolkningen over ti-årsperioden

1991–2000: Blant gutter i alderen 15–19 år var det en svak nedgang fra første halvdel av perioden til andre halvdel (fra 19 til 16 per 1000). Blant jenter var det derimot en svak økning fra første til andre halvdel (fra 5 til 8 per 1000) (SSB 2002b).

Som vi så tidligere i kapittelet viser Ung i Norge-undersøkelsene at utviklingen de siste ti årene gått i retning av at depressivt stemningsleie er blitt mer utbredt i ungdomspopulasjonen, og at denne økningen særlig har gjort seg gjeldende når det gjelder gutter. Vil vi dermed også finne den samme forandringen når det gjelder selvmordsforsøk blant unge? Har guttene kommet nærmere jentenes nivå i selvmordsforsøk?

Tabell 7.2 Andelen som noen gang har forsøkt å ta sitt eget liv, etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=17912

	Gutt	Jente	Signifikanstest av endring i kjønnsforskjell
<i>Andel som noen gang har forsøkt å ta livet sitt?</i>			
1992	6	10,5	$\Delta F=12.6, p<.001$
2002	6	14	

Signifikant forskjell mellom kjønnene ved begge tidspunkter. Endringen fra 1992–2002 er kun signifikant for jenter

Som vi ser av tabellen ovenfor har det for guttene *ikke* vært en endring i andelen som oppgir at de noen gang har forsøkt å ta sitt liv. Både i ungdomsskolen og i videregående trinn er det 6–6,5 prosent av guttene som oppgir dette, og det gjelder både for 1992 og 2002. Når det gjelder jentene derimot ligger andelene her signifikant høyere enn blant guttene, og forskjellen til guttene har bare økt i tiårsperioden. Når det gjelder selvmordsforsøk er det med andre ord en endring i kjønnsforskjeller som går i motsatt retning av utviklingen for depressivt stemningsleie, men i samme retning som SSBs statistikk over registrerte selvmord. Det er bare blant jentene forekomsten av selvmordsforsøk har økt i perioden.

Hva kan denne økningen komme av? En av de viktigste risikofaktorene for selvmordsforsøk er bruk av rusmidler. Svært mange studier har vist at selvmordsforsøk forekommer oftere blant ungdom som drikker ofte eller mye (Shaffer & Pfeffer 2001, referert i Rossow, Grøholt og Wichstrøm, 2005) og blant ungdom som bruker illegale stoffer (Gould et al. 1998, 2003, referert i Rossow, Grøholt og Wichstrøm, 2005). Noen slike illegale stoffer er slik at langvarig bruk kan føre til depresjoner, som igjen er en risikofaktor for selvmordsforsøk. Det er også vist at det å være beruset – av alkohol – i seg selv kan øke faren for selvmordsforsøk, fordi alkoholberuselsen øker

impulsivitet og depressivitet, svekker grenser og evner til å vurdere situasjonen (Hufford 2001). På bakgrunn av denne kunnskapen har forskerne Ingeborg Rossow, Berit Grøholt og Lars Wichstrøm undersøkt ved bruk av Ung i Norge-data, om det er økningen i bruk av rusmidler blant ungdom i perioden 1992 til 2002 som ligger bak endringene i selvmordsforsøk i den samme aldersgruppen.

Forskerne fant at både alkoholberuselse og bruken av illegale stoffer hadde økt over tiårsperioden, for begge kjønn, slik vi også viste i kapittelet om rusbruk. Likevel har andelen med selvmordsforsøk bare økt blant jenter. Gjennom regresjonsanalyser av datamaterialet konkluderer de med at det er riktig at en økning i rusmiddelbruk har ført til at selvmordsforsøk har økt, men dette fant de bare at gjaldt for jenter. De fant også at det hovedsakelig er alkoholbruk – og særlig hyppig beruselse – som viste en sammenheng til selvmordsforsøk, ikke sniffing eller bruk av hasj eller andre rusmidler.

Rossow, Grøholt og Wichstrøm viste derimot når det gjaldt gutter at andelen med selvmordsforsøk *ville ha gått ned* i løpet av tiårsperioden fra 1992 til 2002, hvis det ikke hadde vært for at bruken av rusmidler blant gutter økte samtidig, og i enda sterkere grad enn blant jentene. Forskerne hadde muligheten til å undersøke også andre faktorer som kunne tenkes å ha endret seg og som kunne påvirke forekomsten av selvmordsforsøk i ungdomsbefolkningen. I guttenes tilfelle er dermed faktorer som hadde bidratt til å motvirke effekten av økt alkoholbruk blant gutter av interesse. Forskerne fant at en positiv økning i selvfølelse, nedgang i andelen som var sosialt ensomme og økning i følelsen av omsorg mottatt fra foreldrene utgjorde noe av dette, i tillegg til faktorer Ung i Norge ikke ga muligheten til å kontrollere for. Totalt sett holdt dermed forekomsten av selvmordsforsøk seg stabilt.

En annen måte økningen av alkoholberuselse blant guttene viste seg å påvirke forekomsten av selvmordsforsøk i denne gruppa, var at sammenhengen mellom bruk av alkohol og selvmordsforsøk ble svekket over tiårsperioden. Dette skyldtes at det å drikke seg full ble mer vanlig. Gruppen av «fulle gutter» ble dermed ikke en så spesiell og kanskje ensartet sårbar gruppe individer som tidligere, og flere av dem opplevde ikke slike negative konsekvenser av det å drikke seg beruset.

Sammenholder vi dataene som viste at guttenes nivå av symptomer på depressivt stemningsleie økte mer enn jentenes i tiårsperioden, med funnene som gjelder selvmordsforsøk, kan det virke paradoksalt at ikke selvmordsforsøk har økt blant gutter. Det naturlige spørsmålet er da *hva* som kan ligge bak denne sterkere økningen i depressivt stemningsleie blant gutter enn

blant jenter når vi ikke finner at dette gjenspeiles i tallene for selvmordsforsøk? SSB-forsker Elin Skretting Lunde påpeker at det ikke nødvendigvis er slik at en økning i forekomst av symptomer på psykiske plager utelukkende reflekterer en reell forverring av befolkningens psykiske helse (Lunde 2001). Mot slutten av 90-tallet økte også åpenheten rundt psykisk sykdom og Statsminister Kjell Magne Bondevik sto i 1998 åpent frem og fortalte at han hadde hatt en depressiv reaksjon. Flere andre kjente mennesker forteller i media at de er «utbrent», «gikk på en smell» eller «møtte veggen», noe som kan tolkes som ulike former for psykiske problemer som ligner på dem vi her har målt. Deler av økningen i forekomsten av symptomer på psykiske plager kan med andre ord skyldes at det er større oppmerksomhet, større åpenhet og lettere å fortelle om denne typen plager enn tidligere, slik at flere krysser av i spørreskjemaet. En slik økt oppmerksomhet er imidlertid ikke troendes til å øke forekomsten av selvmordsforsøk, snarere tvert i mot.

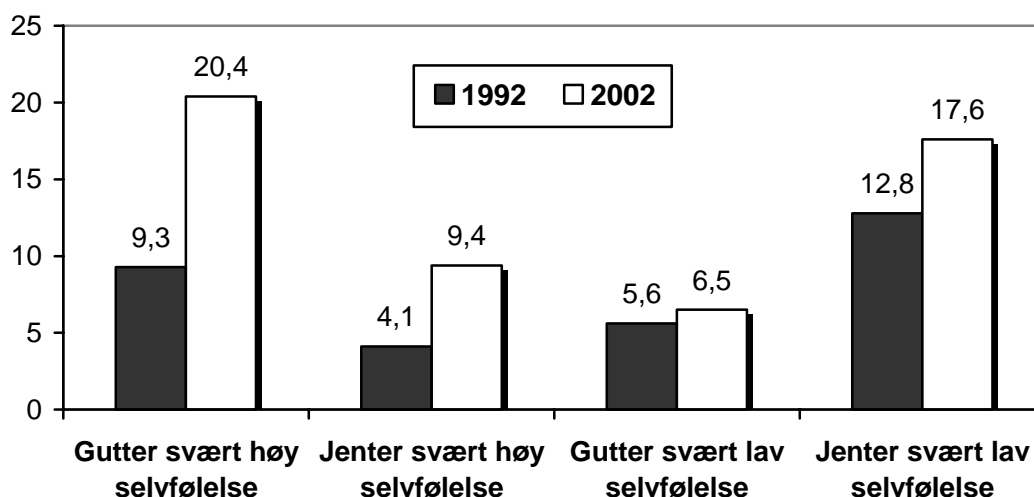
7.3 Selvfølelse

Et viktig aspekt ved folks psykiske helse er deres selvfølelse, det vil si hvor fornøyd de er med seg selv sett under ett. I Ung i Norge-undersøkelsene er det også inkludert spørsmål om dette. Igjen stiller vi flere spørsmål om det samme emnet, for å øke vår treffsikkerhet om det gjeldende fenomenet. Spørsmålene som ungdommene er bedt om å ta stilling til i denne undersøkelsen inngår i et anerkjent internasjonalt mål på global selvfølelse som er en del av Harter's Self-Perception Profile for Adolescents (Harter 1988). Eksempler på utsagn som inngår i dette målet er «jeg er ofte skuffet over meg selv», «jeg liker ikke den måten jeg lever livet mitt på» eller «jeg er stort sett fornøyd med meg selv». Etter sammenslåingen av disse svarene kan vi plassere alle respondentene langs en skala for selvfølelse som går fra 1 (svært misfornøyd) til 4 (svært fornøyd).

Dersom vi først analyserer gjennomsnittsverdien for gutter og jenter i 1992 og i 2002, finner vi at selvfølelsen for gutter økte mer (fra 2.97 til 3.12, $p < .001$) enn selvfølelsen for jenter (fra 2.74 til 2.77, $p < .05$). Bak disse tallene skjuler det seg imidlertid en endring som viser seg som en sterkere polarisering på skalaen. For å få fram dette mønsteret deler vi ungdommene i tre grupper etter hvor de befinner seg på skalaen over selvfølelse. En gruppe er karakterisert ved svært lav selvfølelse, i denne sammenhengen definert som verdien 2 eller lavere på selvfølelse-skalaen. En annen gruppe finner vi helt øverst på skalaen, med verdier fra 3.8 og opp til 4. Hovedtyngden av

elevene (rundt 70 prosent) befinner seg på midten. Dersom vi sammenligner de ungdommene som befinner seg nederst på skalaen i 1992 og 2002, og tilsvarende, de som ligger øverst på skalaen, finner vi en økning i begge grupper (figur nedenfor).

Figur 7.2. Andelen med svært dårlig selvfølelse og andelen med svært god selvfølelse etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent.

Svært lav tilsvarer verdien 2 eller lavere, svært høy tilsvarer 3.8 eller høyere. Endringen i gruppen av gutter som har svært lav selvfølelse er ikke signifikant.

Av figur 7.2 ser vi at andelen med svært høy selvfølelse er fordoblet fra 1992 til 2002, både blant gutter og jenter. 20 prosent av guttene og 10 prosent av jentene er svært fornøyd med seg selv og hvordan de lever livet sitt i 2002. Samtidig ser vi at omtrent 5 prosent av guttene og 13–17 prosent av jentene har svært *lav* selvfølelse blant ungdommene i Ung i Norgeundersøkelsene. Det er med andre ord en betydelig kjønnsforskjell, og forskjellen økte fra 1992 til 2002, fordi det var en økning i andelen jenter med svært lav selvfølelse i tidsrommet, men ingen økning i andelen gutter med svært lav selvfølelse. Det er med andre ord særlig guttene i undersøkelsen som er markant mer fornøyd med seg selv og måten de lever livet sitt på i 2002 enn guttene var i 1992.

Økningen i andelen med lav selvfølelse blant jenter, men ikke blant gutter, harmonerer med utviklingen vi så fra 1992 til 2002 når det gjaldt selvmordsforsøk. Også der fant vi en økning blant jenter, men ikke blant gutter. Når det gjaldt endringen i forekomsten av psykiske vansker derimot, fant vi at det var en sterkere økning blant guttene enn blant jentene. Avslutningsvis i kapittelet skal vi se nærmere på sammenhengen mellom selvmordsforsøk, depressivt stemningsleie og selvfølelse.

7.4 Sammenheng mellom selvmord, selvfølelse og psykiske plager

Er det slik at ungdom som noen gang har forsøkt å ta livet sitt også er mer plaget av psykiske vansker og lav selvfølelse i dag, til tross for at selvmordsforsøket kan ligge år tilbake i tid? Vi har i tabell 7.3 gjort det mulig å sammenligne ungdom som har forsøkt å ta livet sitt tidligere, med ungdom som ikke har noe selvmordsforsøk bak seg. Hensikten er å se om andelen med svært lav selvfølelse eller som har høyt nivå av psykiske plager er større i den første gruppa enn i den andre gruppa. Vi kan også se om sammenhengene har endret seg fra 1992 til 2002.

Tabell 7.3 Andel med henholdsvis lav selvfølelse og høyt nivå av psykiske plager etter kjønn og erfaring med selvmordsforsøk*. 1992 og 2002. Prosent. N=17629

	1992	2002
Ungdom som ikke har forsøkt å ta livet sitt (85–95 prosent av utvalget):		
<i>Andel med svært lav selvfølelse</i>		
Gutter ^{ab}	5	5
Jenter ^d	11	14
<i>Andel med høyt nivå av psykiske plager</i>		
Gutter ^{abc}	3	6
Jenter ^d	7	10
Ungdom som har forsøkt å ta livet sitt (6–14 prosent av utvalget):		
<i>Andel med svært lav selvfølelse</i>		
Gutter ^{abc}	13	27
Jenter ^d	25	39
<i>Andel med høyt nivå av psykiske plager</i>		
Gutter ^{ac}	16	28
Jenter	30	30

* Sammenhengen mellom selvmordsforsøk og hhv selvfølelse og psykiske plager er signifikant på 0.001-nivå for både gutter og jenter på hvert av tidspunktene

a Kjønnforskjellen er signifikant i 1992 på minst 0.01-nivå

b Kjønnforskjellen er signifikant i 2002 på minst 0.01-nivå

c Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant for gutter på minst 0.01-nivå

d Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant for jenter på minst 0.01-nivå

Den første gruppa – ungdom uten selvmordsforsøk – utgjør 85–95 prosent av ungdommene, slik at de representerer gjennomsnittet for deltakerne i Ung i Norge. Resultatene for ungdom uten selvmordsforsøk gjenspeiler derfor de allmenne resultatene fra tidligere i rapporten: Lav selvfølelse og mye psykiske plager er dobbelt så utbredt blant jenter som blant gutter. Forekomsten av lav selvfølelse øker fra 1992 til 2002 blant jenter, men er stabilt

blant gutter. Forekomsten av mye psykiske plager øker mer blant guttene enn blant jentene.

I den andre gruppa – ungdommene med selvmordsforsøk – finner vi et lite mindretall av ungdommene, og her ser vi et annet mønster og en noe annen utvikling. Sammenligner vi gruppene i 1992, ser vi at blant ungdommene som den gang sa de hadde minst ett selvmordsforsøk bak seg, var det dobbelt så høye andeler med svært lav selvfølelse og mangedoblede andeler med høyt nivå av psykiske plager enn blant dem som ikke hadde forsøkt selvmord. Dette er som forventet. Når vi sammenligner gutter og jenter med erfaring med selvmordsforsøk i 1992 finner vi også samme mønster som tidligere: Forekomsten av lav selvfølelse og høyt nivå av psykiske plager var dobbelt så stor blant jenter som hos gutter.

I 2002 ser mønsteret blant ungdommene med selvmordserfaring imidlertid annerledes ut. Her er det ikke lenger dobbelt så stor forekomst av lav selvfølelse og mye psykiske plager blant jentene sammenlignet med guttene. Tvert imot er det ikke kjønnsforskjell når det gjelder psykiske plager og bare liten kjønnsforskjell når det gjelder lav selvfølelse. I denne gruppa er det blant *guttene* vi ser en dobling av forekomsten fra 1992 til 2002, mens jentene står for stabilitet eller bare moderat økning. Det vi ser er med andre ord at selv om andelen gutter med selvmordsforsøk ikke er blitt større fra 1992 til 2002, så er det flere av guttene som i 2002 hadde opplevd et selvmordsforsøk som har det dårlig psykisk enn det var i 1992. Denne gruppen gutter er mer plaget nå enn ti år før. Blant jentene ser vi ikke en slik endring.

Kanskje kan denne endringen blant gutter delvis tilskrives den manglende økningen i selvmordsforsøk blant guttene? Som nevnt fant Rossow, Grøholt og Wichstrøm at en del positive faktorer blant guttene bidro til å holde andelen med selvmordsforsøk stabilt i tiårsperioden, til tross for at andre forhold, som for eksempel økt alkoholforbruk, kunne ha bidratt til en økning. Det mindretallet av gutter som rapporterer om selvmordsforsøk er kanskje de guttene som ikke har dratt nytte av det som kan se ut som en positiv utvikling for gutter generelt, og de er dermed i større grad enn tidligere preget av dårlig psykisk helse og lav selvfølelse.

7.5 Oppsummering

Vi fant at jentene er mer plaget av psykiske vansker enn guttene er, og at det gjelder i alle aldersgrupper. Endringen fra 1992 til 2002 går i retning av mer psykiske vansker for både gutter og jenter, men økningen er større blant gutter. Paradoksalt nok finner vi ikke at forekomsten av selvmordsforsøk har

økt blant gutter i perioden fra 1992 (6 prosent) til 2002 (6,3 prosent). Bare blant jenter har det vært en økning fra 10,5 prosent til 13,9 prosent i den samme perioden. Wichstrøm og medforfattere viser at forekomsten av selvmordsforsøk blant gutter ville ha gått ned dersom det ikke hadde vært en så sterk påvirkning fra økt frekvens av alkoholberuselse fra 1992 til 2002 (Rossow, Grøholt & Wichstrøm 2005). Også når det gjelder selvfølelse har guttene hatt en positiv utvikling i løpet av perioden fra 1992 til 2002, mens det blant jenter både er en økning i andelen med lav selvfølelse, og andelen med særlig høy selvfølelse.

Når vi ser på sammenhengen mellom selvmordsforsøk og andre former for nedsatt psykisk helse, finner vi at særlig gruppen av gutter med selvmordsforsøk bak seg, var langt mer plaget av psykiske vansker i 2002 enn den tilsvarende gruppen var i 1992. Generelt er det dobbelt så mange jenter som gutter som er plaget av psykiske vansker eller som har lav selvfølelse. I 2002 er det ikke kjønnsforskjeller i psykiske vansker og selvfølelse blant ungdom med erfaring med selvmordsforsøk.

8 Kroppsoppfatning, slanking og spiseproblemer

I dagens medier er det en stadig uttrykt bekymring for at nordmenns gjennomsnittsvekt er på vei oppover. Vi spiser for mye – særlig fett og sukker – og beveger oss for lite. Samtidig er en annen bekymring ofte å se i aviser og i fagsammenhenger: Dagens kroppsideal er unaturlig tynne og alt for mange – særlig unge jenter – slanker seg og har et negativt forhold til kroppen sin. Historiske undersøkelser viser hvordan kulturelle ideer knyttet til hva som er den ideelle kroppen har endret seg i løpet av 1900-tallet. Særlig for kvinner endret kroppsidealet seg i retning av en tynnere kropp fra 1960-tallet og fremover (Garner, Garfinkel, Schwartz & Thompson 1980, Grogan 1999). En engelsk studie av ungdom viser at det stadig er tynnhet som er idealet for jenter, mens muskuløsitet er fremhevet i guttenes kroppsideal (Dittmar, Lloyd, Dugan, Hallivell, Jacobs & Cramer 2000). I enkelte tilfeller kan det være sprik mellom hva som ansees for å være idealet, og hva som er sunt rent helsemessig.

I ungdomstiden forandrer kroppen seg til dels sterkt gjennom puberteten og inn i ung voksen alder. For gutter innebærer kjønnsmodningen at man får en sterkere og større kropp, med mer muskler og mandig stemme. Dette er positivt for selvfølelsen, særlig når det skjer litt før andre gutter i omgivelsene. For jenter innebærer kjønnsmodningen at brystene vokser, hoftene/baken blir bredere og kroppen generelt blir mer fyldig. Fordi våre kjønnsideal for kvinner snarere fremhever smale kropper og tynnhet, kan en tidlig utvikling medføre større misfornøydhet med kroppen, særlig når kontrasten mellom en selv og andre jenter blir stor. Det er med andre ord ikke bare *at* kroppen vokser som har betydning, men også *når* dette skjer sammenlignet med andre jevnaldrende.

Vi vet at selvfølelse og deprimert stemningsleie/psykiske vansker henger tett sammen med en mer konkret følelse av fornøydhet med kroppen sin. Generelt blir også spiseforstyrrelser som anorexia og bulimia ansett å være lidelser som er nært knyttet til nedsatt mental helse, og pasienter som lider av denne typen lidelser trenger som regel psykologisk/psykiatrisk behandling for igjen å få et normalt forhold til kroppen sin og til mat. Det er derfor et naturlig skritt å gå videre med problemstillinger relatert til kroppsoppfatning og slanking.

I dette kapittelet skal vi undersøke om norske ungdommers kropper faktisk har endret seg fra 1992 til 2002, og vi skal også gå inn i problemstillinger knyttet til sammenhengen mellom selvfølelse og depresjon på den ene siden og forholdet til kroppen på den andre siden. Dersom det er slik at kroppsidealene er blitt «strengere» mens den faktiske kroppen er blitt tykkere, vil man måtte anta at dette også fører til en økning av andelen som er misfornøyd med kroppen sin og kanskje også andelen med spiseforstyrrelser. I Ung i Norge-undersøkelsene har vi muligheten til å undersøke disse spørsmålene: Har den norske tenåringens gjennomsnittlige vekt gått opp de siste 10 årene? Er ungdom i dag mer misfornøyd med kroppen sin? Er det fortsatt slik at det først og fremst er jenter som er misfornøyd med kroppen sin, og som har spiseforstyrrelser?

8.1 Kroppsoppfatning, kroppsidealene og spiseforstyrrelser

Til tross for at dagens kroppsidealene fremhever slankhet og muskuløse, veltrente kropper, viser altså stadig flere undersøkelser at vekten stiger. Når vi skal beregne om gjennomsnittsvekten har økt, kan vi naturligvis ikke se på vekt alene. Det er forholdet mellom høyde og vekt som avgjør om man har normalvekt eller eventuelt er overvektig eller undervektig. Det er etter hvert blitt vanlig å benytte det som kalles Body Mass Index (BMI), eller kroppsmasseindeks på norsk, som et mål på om en persons vekt står i et normalt forhold til høyden. Formelen for BMI er $\text{vekt}:(\text{høyde} \cdot \text{høyde})$. Man har undersøkt sammenhengen mellom vekt, sykdom og livslengde, og har kommet frem til at folk med et BMI-tall på 18 til 25 har lavest risiko for sykdom og tidlig død. Derfor er dette området definert som normalvekt. I Ung i Norge-undersøkelsene har vi bedt om opplysninger både om respondentenes høyde og deres vekt, slik at det er mulig å regne ut BMI for alle som har deltatt. Det vi sitter med da, er en skala som går fra en BMI på 13 (som innebærer at du er for eksempel 1,60 høy og veier 35 kilo) til en BMI på 40–50 (som innebærer at du er 1,60 høy og veier 100 kilo). Ved denne beregningsmåten må vi ta et lite forbehold om at BMI i enkelte tilfeller kan være misvisende. Gutter med særlig tung benbygning eller store (kroppsbygger-) muskler, vil kunne få en BMI som ligger over det normalvektige selv om de i utgangspunktet ikke har mye kroppsfett, rett og slett fordi de er tunge i forhold til høyden. I tabellen nedenfor viser vi endringer for gutter og jenter fra 1992 til 2002 i seks ulike BMI-kategorier fra undervektig til svært tykk.

Tabell 8.1: Fordeling på ulike kategorier for kroppsmasseindeks (BMI) etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=14 861

	1992		2002	
	Gutt	Jente	Gutt	Jente
<i>Kroppsmasseindeks (BMI)</i>				
Undervektig BMI 13–18	9	10	7	10
Lett normalvekt BMI 18–21	52	58	46	51
Tyngre normalvekt BMI 21–25	34	27	35	30
Overvektig BMI 25–30	5	4	10	7
Tykk BMI 30–40	0,6	0,3	2	2
Svært tykk BMI 40+	0,1	0,1	0,2	0
Totalt	100	100	100	100

Kjønnsforskjellen i fordelingen er signifikant i både 1992 og 2002 på minst 0.001-nivå
Endringen fra 1992 til 2002 er signifikant for både gutter og jenter på minst 0.001-nivå.
Samspill mellom kjønn og årstall er ikke signifikant.

Sammenligner vi guttene og jentene i tabellen, ser vi at det både i 1992 og i 2002 var slik at det var noe større andeler blant jentene i kategoriene «undervektig» og «lett normalvekt», mens det var noe større andeler av gutter i de tyngste BMI-kategoriene. I løpet av tiårsperioden har kategorien for «tyngre normalvekt» holdt seg relativt konstant, mens det er blitt færre lette og undervektige, og flere overvektige og tykke blant begge kjønn. Den selvrapporterte vekten blant tenåringsgutter har økt med 3,4 kilo fra 1992 til 2002, mens jentene har «lagt på seg» 1,8 kilo (Fauske & Øia 2003). Dette har medført at også gjennomsnittlig BMI har økt med 0,7 for gutter og 0,6 for jenter (Storvoll, Strandbu & Wichstrøm 2005). Selv om endringen er svakt sterkere for gutter enn for jenter, finner vi ikke en signifikant endring i kjønnsforskjellen i BMI.

Når dagens ungdom er tykkere enn ungdommene var for ti år siden, mens de rådene kroppsidealene om mulig er blitt enda slankere, er det rimelig å anta at andelen unge som har et problematisk forhold til kroppen sin og til spising og som er opptatt av slanking, er blitt større. Analyser av dataene fra Ung i Norge-undersøkelsene viser da også endringer i ungdoms kroppsoppfatning (Storvoll, Strandbu & Wichstrøm 2005). I denne undersøkelsen har vi stilt en lang rekke spørsmål for å kartlegge hvor fornøyd ungdom er med kroppen sin, og eventuelt hva de er fornøyd med/misfornøyd med. Kroppsoppfatning ble målt ved at vi slo sammen svarene på fem spørsmål, til en skala som gikk fra 1 (misfornøyd) til 4 (fornøyd). Spørsmålene var for eksempel «Jeg er ikke fornøyd med hvordan jeg ser ut», «Jeg skulle ønske kroppen min så annerledes ut».

Storvoll, Strandbu og Wichstrøm (2005) viser at det ganske riktig er en økning i andelen som er svært misfornøyd med kroppen sin fra 1992 til 2002. Mer overraskende er det kanskje at det også er en liten økning i andelen som er *svært fornøyd* med kroppen sin. En slik polarisering – at ungdomsbefolkningen trekkes i retning av hver ende av skalaen framfor å klumpes sammen på midten – fant forskerne både blant guttene og jentene, og både i ungdomsskolen og i videregående. Både blant gutter og blant jenter var det en dobling av andelen som var svært fornøyd med ansiktet sitt, og blant guttene også en dobling av andelen svært fornøyd med hoftene og baken. For alle de andre områdene av kroppen (magen, brystet, muskler) var det også en klar økning av de som var svært fornøyd. Akkurat for brystene er økningen i andelen svært fornøyd noe større blant jenter enn blant gutter. For de andre delene av kroppen, og vekt/høyde, er det guttene som står for en sterkere økning.

Tabell 8.2: Andel svært fornøyd og andel svært misfornøyd med ulike deler av kroppen sin, etter kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=17837

	Svært misfornøyd		Svært fornøyd		Signifikanstest av endring i kjønnsforskjell
	1992	2002	1992	2002	
<i>Ansiktet</i>					
Gutt	2	5 ***	7,5	16 ***	ΔF=5.6, p<.05
Jente	3	8 ***	4	8 ***	
<i>Hoftene og baken</i>					
Gutt	2	5 ***	9	18 ***	ΔF=19.8, p<.001
Jente	10,5	17 ***	4	6 ***	
<i>Bryst</i>					
Gutt	3	6 ***	11	17,5 ***	ΔF=10.7, p<.001
Jente	9	14 ***	4	7 ***	
<i>Vekt</i>					
Gutt	4	7 ***	12	18 ***	ΔF=33.4, p<.001
Jente	13	21 ***	7	7	
<i>Høyde</i>					
Gutt	2	5 ***	17,5	24 ***	ΔF=15.1, p<.001
Jente	5	9 ***	15	15	

*** signifikant endring fra 1992 til 2002 på 0.001-nivå.

Kjønnsforskjellene er signifikante både i 1992 og i 2002.

Kilde: Storvoll, Strandbu og Wichstrøm 2005

Tabellen ovenfor viser også at det har funnet sted en klar økning i andelen som er svært misfornøyd med de delene av kroppen som er nevnt her, både blant guttene og blant jentene. Det vi også ser er at økningen har vært noe

større blant guttene enn blant jentene. For eksempel er andelen gutter som er svært misfornøyd med baken og hoftene økt 2,5 ganger, mens andelen jenter har økt 1,6 ganger.

Vi finner altså at det både blant gutter og blant jenter er en økning i andelen som er blitt mer fornøyd og mer misfornøyd, men at denne endringen har vært noe sterkere blant gutter enn blant jenter. Kjønnsskjellene er med andre ord redusert en anelse, selv om de er tydelige fortsatt. På grunnlag av denne polariseringen, er det rimelig å tolke resultatene som et uttrykk for en sterkere *bevisstgjøring* av kroppsoppfatning blant ungdom. Når fokuset på kroppen øker, får man kanskje også en sterkere dytt i retning av å gjøre seg opp en mening om sin egen kropp. Man må *ta stilling* på en annen måte, eller oppdager at kroppen sin er noe man skal mene noe om, noe man kan være fornøyd med eller misfornøyd med – kanskje også at kroppen er noe man kan forandre i retning av sitt ideal, enten ved trening, slanking eller mest ekstremt: operasjoner.

8.2 Spiseproblemer

I likhet med forholdet mellom psykiske plager og psykiatriske diagnoser, er det stor forskjell på å diagnostisere spiseforstyrrelser som anorexia eller bulimia og å kartlegge forekomsten av slankeatferd i ungdomsbefolkningen. Å være opptatt av vekten kan være både sunt og usunt, avhengig av hva utgangsvekten er og hvilke metoder man eventuelt velger å benytte for å gå ned i vekt. Mange er ganske sikkert også opptatt av å bli tynnere, men gjør lite eller ingenting for å nå sitt mål. Dersom man først ønsker å gå ned i vekt er de vanligste metodene enten å holde oversikt over matinntaket og forsøke å spise mindre, eller å trene for å brenne flere kalorier. I noen tilfeller kan imidlertid forholdet til mat og til trening og slanking få et preg av tvang over seg, der den det gjelder ikke klarer å spise uten å tenke på kalorier, kaste opp etter måltidet eller trene overdrevent.

Ung i Norge-undersøkelsene inneholder åtte spørsmål som dekker hele spekteret av slankeatferd fra «jeg prøver å holde diett» og «jeg trimmer for å gå ned i vekt», til «jeg kaster opp etter at jeg har spist» og «jeg føler at maten kontrollerer livet mitt». Her kan vi bruke disse åtte spørsmålene til å skille ut en gruppe unge som i større grad enn andre er opptatt av slanking og mat. På hvert spørsmål er de mulige svaralternativene henholdsvis aldri/sjelden, ofte og alltid. Vi har gitt hver person i undersøkelsen 1 poeng for hvert «ofte»-svar og 2 poeng for hver gang han eller hun svarer «alltid». De som på denne måten får mer enn 5 poeng sammenlagt for alle åtte

spørsmålene, tilfredsstillt kriteriene for å falle i kategorien for dem som har *spiseproblemer*.

Tabell 8.3: Andelen med spiseproblemer etter vektkategori, etter kjønn. 1992 og 2002. N=14707.

	1992		2002	
	Gutt	Jente	Gutt	Jente
Undervektig ^a	1,6	3	3,5	7,4 *
Lett normalvekt ^b	1,5	7 ***	2,5	12 ***
Tyngre normalvekt ^b	2	14 ***	3,5	22 ***
Overvektig, tykk, svært tykk ^c	6,6	18 ***	12,5	25,4 ***

*/**/*** Kjønnforskjellen er signifikant på hhv 0.01- og 0.001-nivå

a Endringen fra 1992 til 2002 signifikant for jenter (0.01) men ikke for gutter

b Endringen fra 1992 til 2002 signifikant for gutter (0.05) og for jenter (0.001)

c Endringen fra 1992 til 2002 signifikant for gutter (0.05), men ikke for jenter

Når vi ser på sammenhengen mellom vekt og spiseproblemer som i tabellen ovenfor, finner vi at det er flere med spiseproblemer blant overvektige og tykke ungdommer, og at dette gjelder jenter i langt større grad enn gutter. Særlig blant de normalvektige finner vi at jenter har langt større problemer med slanking og spising enn guttene har. Jenter som faller i kategorien «tyngre normalvekt» har nesten like stor sannsynlighet for å ha spiseproblemer som jenter som her er definert som overvektige. Blant gutter er det egentlig bare de overvektige guttene som skiller seg ut når det gjelder forekomst av spiseproblemer. Det er trist å se at så mange som 12 prosent av jentene som er normalt slanke i forhold til høyden likevel har spiseproblemer. Hovedgrunnen til den økende forekomsten av spiseproblemer er økt vekt blant ungdom, som, muligens kombinert med «strengere» kroppsidealene, fører til at flere er misfornøyd med kroppen sin og at flere slanker seg overdrevent og får et anstrengt forhold til spising.

8.3 Sammenhengen mellom psykisk helse, kropp og kroppsoppfatning

Vi skal se om det er noen sammenheng mellom den faktiske kroppen ungdommene har, og hvordan de har det rent psykisk. Er det slik at ungdom som er overvektig rapporterer om mer symptomer på psykiske plager enn ungdommene som er normalvektig? Hvilke endringer ser vi over tid når det gjelder forskjellen mellom kjønnene?

Vi kan ved hjelp av samlemalet for depressivt stemningsleie som vi konstruerte i forrige kapittel, isolere en gruppe unge som har svært nedsatt psykisk helse ved at de er ofte bekymret og redd, ofte trist og lei seg eller gir uttrykk for at de har mange av de andre symptomene på listen. Finner vi at denne gruppa er overrepresentert i enkelte vektkategorier? I tabellen nedenfor har vi slått sammen de som er overvektige, tykke og svært tykke i en kategori, fordi det er svært få ungdommer i materialet som er tykke.

Tabell 8.4: Andelen med svært nedsatt psykisk helse etter vektkategori og kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=14338.

	1992		2002	
	Gutt	Jente	Gutt	Jente
Undervektig ^a	2,4	7,5 **	9	10
Lett normalvekt ^b	3	9 ***	6	12 ***
Tyngre normalvekt ^c	4	12 ***	6	14 ***
Overvektig, tykk, svært tykk ^d	5	15 **	9	16 **

/ Kjønnforskjellen er signifikant på hhv 0.01- og 0.001-nivå

a Endringen fra 1992 til 2002 signifikant for gutter (0.001), men ikke for jenter

b Endringen fra 1992 til 2002 signifikant for gutter (0.001) og for jenter (0.05)

c Endringen fra 1992 til 2002 signifikant for gutter (0.01), men ikke for jenter

d Endringen fra 1992 til 2002 verken signifikant for gutter eller for jenter

Som vi ser av tabellen ovenfor er det en klar sammenheng mellom kroppsmasseindeks og depressivt stemningsleie, særlig for jenter. Det er flere med svært nedsatt psykisk helse i den øverste vektkategorien. Vi ser også at det har vært en viss økning i andelen som rapporterer om svært nedsatt psykisk helse fra 1992 til 2002 i alle vektkategorier. Denne økningen er imidlertid ikke signifikant for jenter, og bare for gutter i de laveste vektkategoriene. Mens undervektige gutter hadde svært lav andel med svært nedsatt psykisk helse i 1992, er de på nivå med svært undervektige jenter i 2002, og over nivået for normalvektige gutter. Vi ser altså at mens så å si ingen gutter rapporterte om mange symptomer på depresjon i 1992, har vi fått en situasjon der både undervektig og overvektige gutter sier de har nedsatt psykisk helse. For jentene ser vi ingen endring. Tyder dette på at kroppsfokuseringen det siste tiåret har påvirket guttene mer enn jentene i negativ retning rent psykisk? Vi må ikke glemme at jentene fremdeles ligger langt over guttene når det gjelder denne typen plager, men det kan likevel tenkes at vi aner en endring i kjønnforskjellene på dette området som gjelder sammenhengen mellom kropp og psykisk helse.

Hvordan er så sammenhengen mellom kroppsmasse og henholdsvis fornøydhet med kroppen og selvfølelse generelt sett? Det er rimelig å anta at

det blant dem som på grunnlag av forholdet mellom høyde og vekt her klassifiseres som overvektige og tykke, vil være en større andel som er misfornøyd med kroppen sin og hvordan de ser ut. I neste omgang ønsker vi å se om det å være overvektig også eventuelt slår ut på selvfølelsen. Dersom det er slik at kravene til hvordan kroppen skal se ut har blitt strengere fra 1992 til 2002, er det da flere med lav selvfølelse blant de overvektige enn tidligere?

Tabell 8.5: Andel svært misfornøyd med kroppen sin og andel med svært lav selvfølelse etter vektkategori og kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=14443

	Andel svært misfornøyd med kroppen sin		Andel svært lav selvfølelse	
	1992	2002	1992	2002
<i>Undervektig</i>				
Gutt	4	8*	6	8
Jente	10	22***	10	11
<i>Lett normalvekt</i>				
Gutt	4	4	4,5	5
Jente	13	18***	11	15***
<i>Tyngre normalvekt</i>				
Gutt	4	6	5	5,5
Jente	20	25**	15	20**
<i>Overvektig, tykk, svært tykk</i>				
Gutt	14	16	11	13
Jente	44	48	30	29

Alle kjønnsforskjellene er signifikant på 0.001-nivå, bortsett fra forskjellen i andel med svært lav selvfølelse blant undervektige, både i 1992 og i 2002.

/ endringene fra 1992 til 2002 er signifikant på hhv 0.01- og 0.001-nivå

Som forventet er det også i 2002 en stor overvekt av jenter som er misfornøyd med kroppen sin i alle vektkategorier. Blant gutter er det imidlertid bare det å være direkte overvektig som egentlig gir noen økning i andelen som er misfornøyd med kroppen sin, og dette har ikke endret seg fra 1992 til 2002. Blant jenter var det i 1992 en fire ganger så stor andel misfornøyd blant de overvektige sammenlignet med de undervektige/lett normalvektige. Ti år etter er det blant jenter skjedd en dramatisk økning av andelen som er svært misfornøyd med kroppen sin *til tross for* at de har en kropp som er normalvektig eller til og med undervektig. Dette henger trolig sammen med at det ikke bare er kroppens utseende eller faktiske vekt som påvirker fornøydhet med kroppen. Sannsynligvis har det vært endringer i retning av at kroppen betyr mer for vår fornøydhet med tilværelsen generelt

sett. Depressivitet og lav selvfølelse vil også ofte kunne føre til at man blir mer misfornøyd med andre aspekter av livet og nedvurderer seg selv.

Det ser likevel ikke ut til at denne økningen av andelen misfornøyde med kroppen sin har slått ut i en tilsvarende økning i andelen undervektige jenter med lav selvfølelse. Det ser vi derimot blant de normalvektige jentene. Det er bare blant disse, og ikke blant guttene, at vi ser at andelen med ned-satt selvfølelse har økt, fra henholdsvis 11 til 15 prosent og fra 15 til 20 prosent.

Som vi husker fra tidligere i kapittelet var det imidlertid ikke bare en økning i andelen som var misfornøyd med kroppen sin fra 1992 til 2002. Vi fant også at det var en økning i andelen som var *fornøyd* med kroppen sin i løpet av tiåret. Logisk nok bør vi også undersøke om det har skjedd en endring i fornøydhet med kroppen og god selvfølelse i forhold til de ulike kroppsmassekategoriene. Har det endret seg i ulik takt for gutter og jenter i perioden fra 1992 til 2002?

Tabell 8.6: Andel svært fornøyde med kroppen sin og andel med svært høy selvfølelse etter vektkategori og kjønn. 1992 og 2002. Prosent. N=14443

	Andel svært fornøyd med kroppen sin		Andel svært høy selvfølelse	
	1992	2002	1992	2002
<i>Undervektig</i>				
Gutt	14	21*	12	24***
Jente	8	11	6	13***
<i>Lett normalvekt</i>				
Gutt	12	20***	10	22***
Jente	4	7***	5	11***
<i>Tyngre normalvekt</i>				
Gutt	12	19***	8	21***
Jente	3	3,5	2	7***
<i>Overvektig, tykk, svært tykk</i>				
Gutt	5	10*	7	10
Jente	1	1	2	5

Alle kjønnsforskjellene er signifikant på 0.001-nivå, bortsett fra forskjellen i andelen svært fornøyd med kroppen og andelen med svært høy selvfølelse blant overvektige i 1992.

*/**/*** endringene fra 1992 til 2002 er signifikant på hhv 0.01- og 0.001-nivå

Som vi ser av tabell 8.6, er det i alle vekt kategorier flere gutter enn jenter som er fornøyd med kroppen sin og har høy selvfølelse. Til dels kan dette gjenspeile at gutter generelt har bedre selvfølelse og kroppsbilde enn jenter. I de tyngste vekt kategoriene kan deler av dette også kanskje forklares ved at

noen av disse guttene har store muskelmasser og lite fett, og dermed «feilaktig» er blitt plassert i kategoriene overvektig eller tykk. Når det gjelder økningen i fornøydhets med kroppen sin finner vi denne igjen i alle vekt-kategoriene både blant gutter og jenter, bortsett fra blant de mest overvektige jentene. Også når det gjelder selvfølelsen ser vi en økning blant de undervektige og normalvektige, og det gjelder gutter og jenter i like stor grad.

Det siste vi skal se på er om depresjon, selvfølelse og kroppsoppfatning får betydning for å utvikle spiseproblemer i alle vekt-kategorier, eller om dette er noe som gjelder mest for dem som er overvektige og som av den grunn er opptatt av å slanke seg og bli tynnere. I tabellen nedenfor viser vi i den første kolonnen hvor mange som kategoriseres med et spiseproblem til tross for at de verken er sterkt misfornøyd med kroppen sin, har særlig lav selvfølelse eller er deprimert. I denne første kolonnen befinner 74 prosent av ungdommene seg. I de påfølgende kolonnene kan vi dermed sammenligne og se hvilken påvirkning på tendensen til spiseproblemer det har, dersom man som ung jente eller gutt er svært misfornøyd med kroppen, har lav selvfølelse eller er deprimert. For at ikke tabellen skal bli for komplisert, har vi valgt å bare vise resultatene for dem som deltok i Ung i Norge i 2002.

Tabell 8.7: Andel med spiseproblem etter hhv kroppsoppfatning, selvfølelse, depresjon og etter BMI og kjønn. 2002. Prosent.

	Verken svært deprimert, svært misfornøyd med kroppen eller svært lav selvfølelse (74 prosent)	Kroppsoppfatning Svært misfornøyd (15 prosent)	Selvfølelse Svært lav selvfølelse (12 prosent)	Psykiske vansker Høyt nivå av psykiske vansker (9 prosent)
<i>Undervektig og lett normalvektig</i>				
Gutt	2	13	9	8
Jente	6	27	33	28
<i>Tyngre normalvekt</i>				
Gutt	2	12	7	11
Jente	14	41	46	40
<i>Overvektig, tykk, svært tykk</i>				
Gutt	9	25	16	30
Jente	10	41	49	50

I tabell 8.7 viser den første kolonnen oversikt over forekomsten av spiseforstyrrelser i den delen av ungdomsbefolkningen som representerer det store flertallet; de har verken negativ kroppsoppfatning, lav selvfølelse eller

høyt nivå av psykiske plager. Likevel finner vi noen få ungdommer med spiseproblemer også her. En sammenligning mellom kjønnene viser at det i den første kolonnen er en merkbart høyere tendens til å rapportere om spiseproblemer blant overvektige gutter og jenter samt tynge normalvektige jenter, sammenlignet med ungdommer i de andre kategoriene. Relativt sett er det imidlertid langt lavere forekomster her, enn når vi ser på de tre kolonnene til høyre. Blant overvektige jenter som er deprimert eller som har svært lav selvfølelse, finner vi at hele 50 prosent oppgir at de har problemer knyttet til spising og slanking. Også blant jentene med tynge normalvekt ser vi at dårlig kroppsoppfatning, lav selvfølelse eller depresjon øker sannsynligheten for spiseproblemer til et svært høyt nivå. Blant de undervektige og normalvektige guttene ser det ut til at det å være misfornøyd med kroppen sin er av noe større betydning for spiseforstyrrelser enn lav selvfølelse og depresjon, men tendensen er svak og gruppene er relativt små, så vi skal ikke tolke for mye ut av dette.

8.4 Oppsummering

Vi fant at det har vært en økning i kroppsmasse blant ungdommene i Ung i Norge-undersøkelsene. Både gutter og jenter er blitt tynge. Vi fant også at det parallelt med dette har vært en økning i hvor mange som er svært misfornøyd med kroppen sin. Samtidig fant vi også at det var flere som var mer fornøyd med kroppen sin i 2002 sammenlignet med 1992. Denne endringen i kroppsbilde peker i retning av at vi må tolke forandringen fra 1992 til 2002 ikke bare som en forandring i retning av mer negative følelser knyttet til kroppen i ungdomstiden, men også en *økt bevissthet* om kroppen sin. Jentene var nok også i 1992 bevisste på hvordan kroppen deres så ut i forhold til idealer og fasong, men for gutter var dette ikke så uttalt. I 2002 er også guttene begynt å gjøre seg opp en mening om kroppen sin i større grad, og kjønnsforskjellene er blitt noe mindre.

Både for gutter og jenter kan økningen i spiseproblemer forklares ved at ungdomsbefolkningen er blitt tynge og ved at flere er misfornøyd med den kroppen de har. Samtidig har det skjedd endringer i sammenhengen mellom psykisk helse og kroppsmasse som er interessante. Tynne jenter er langt mer misfornøyde med kroppen enn tidligere, og dette gjelder også undervektige gutter. Selv om vi generelt finner at flere ungdommer også har høy selvfølelse og et positivt kroppsbilde i 2002 sammenlignet med 1992, finner vi ikke at denne positive endringen gjelder for overvektige og tykke unge. Tvert i mot er lav selvfølelse, negativ kroppsoppfatning og psykiske

vansker svært sterke risikofaktorer for å få spiseproblemer for overvektige gutter, overvektige jenter og jenter med tynge normalvekt. Økningen av spiseproblemer fra 1992 til 2002 er likevel sterkest blant de tynne jentene med lav selvfølelse og dårlig psykisk helse, og de overvektige guttene med dårlig psykisk helse eller som er misfornøyde med kroppen sin.

Det ser med andre ord ut til at selvfølelse og oppfatninger om kropp og spising henger sammen på en sterkere måte i 2002 enn det gjorde i 1992. Ungdommene er blitt mer bevisste på hva de mener om kroppen sin, og de som ikke er fornøyd med kroppens utseende og vekt, har mer spiseproblemer enn før og lavere selvfølelse enn før. Sammenhengen var sterk for jenter også i 1992, men i 2002 ser det ut til at det samme mønsteret preger gutters forhold til kroppen sin i økende grad.

9 Seksualitet

Et av de feltene hvor det i offentligheten kanskje har vært mest fokus på endring og utvikling i løpet av 90-tallet gjelder befolkningens, men særlig ungdommens, seksualvaner. Som vi skal se i dette kapittelet *har* ungdoms seksualvaner endret seg i løpet av ti-året, men vel så viktig er nok å se forandringer på 90-tallet i lys av forandringer som har skjedd i løpet av hele andre halvdel av 1900-tallet.

Når det skjer endringer i seksualvaner, er det selvsagt fordi det skjer endringer i det kulturelle og ideologiske landskapet som vår seksualitet påvirkes av. Og fordi seksualitet i bunn og grunn handler om *kjønn* og (som regel) forholdet mellom gutter og jenter, er det et egnet tema å ta opp når det er endringer i kjønnsforskjeller som står i fokus. I dette kapittelet skal vi imidlertid også ta opp forholdet mellom gutter og gutter og mellom jenter og jenter, men også her vil det være viktige kjønnsforskjeller som diskuteres.

Vi skal starte med å se på endringer i seksuell debutalder. Mye oppmerksomhet, og ofte en bekymret sådan, har vært viet oppfatningen om at den seksuelle debutalder er synkende. Eventuelle endringer på 90-tallet bør imidlertid settes i relieff mot endringer som har skjedd med den seksuelle debutalder i et lengre tidsperspektiv. Det vil kunne gi et bedre bakteppe for også å diskutere andre typer endringer i seksualvaner enn debutalder. Ungdoms seksuelle erfaringer begynner sjelden med et samleie. Som regel skjer utviklingen trinnvis fra kyssing og klining til mer direkte seksuell berøring av kjønnsorganer. For mange ungdommer er dette en utvikling som går over tid, og hvor man stadig utvider grensene for hva man ønsker å gjøre og hva man liker (Jakobsen 1997). Datamaterialet fra Ung i Norge gir oss muligheten til å se om det har skjedd endringer også når det gjelder denne typen erfaringer, fordi vi har likelydende spørsmål på begge tidspunkter.

Imidlertid hender det at samfunnet endrer seg på måter som vi ikke hadde forutsetninger for å forutse ti år tidligere. Når det gjelder seksualitet, har temaer dukket opp på begynnelsen av 2000-tallet som bare ti år tidligere var enten lite diskutert, for «vanskelig» å spørre om, ble oppfattet som irrelevant eller til og med tabu. I dette kapittelet kommer vi derfor også til å ta opp et fenomen som vi ikke kan sammenligne med 1992, men som likevel kan antas å ha endret seg fra 1992 til 2002. I seg selv kan vi tolke det faktum at spørsmålene om *homoseksualitet* ble inkludert i spørreskjemaet i 2002 som et tegn på en slik endring.

Vi skal mot slutten av kapittelet se nærmere på ungdoms seksuelle erfaringer med en person som er av samme kjønn som dem selv. Når det gjelder ungdom ble dette særlig satt på dagsordenen etter at rapporten om homofile og lesbiskes levekår i Norge viste at det blant de homofile og lesbiske unge som deltok i undersøkelsen var hele 25 prosent som hadde forsøkt å ta sitt eget liv (Hegna, Kristiansen og Moseng 1998). Med dette som bakgrunn ble spørsmål om homoseksuelle erfaringer og forelskelse inkludert i spørreskjemaet i 2002. Hvor utbredt er det blant ungdom i videregående skole å ha ulike typer erfaringer med personer av samme kjønn? Er det sammenheng mellom de erfaringene de har og det å ha vært seksuelt opphisset på personer av samme kjønn eller bli forelsket i personer av samme kjønn som dem selv?

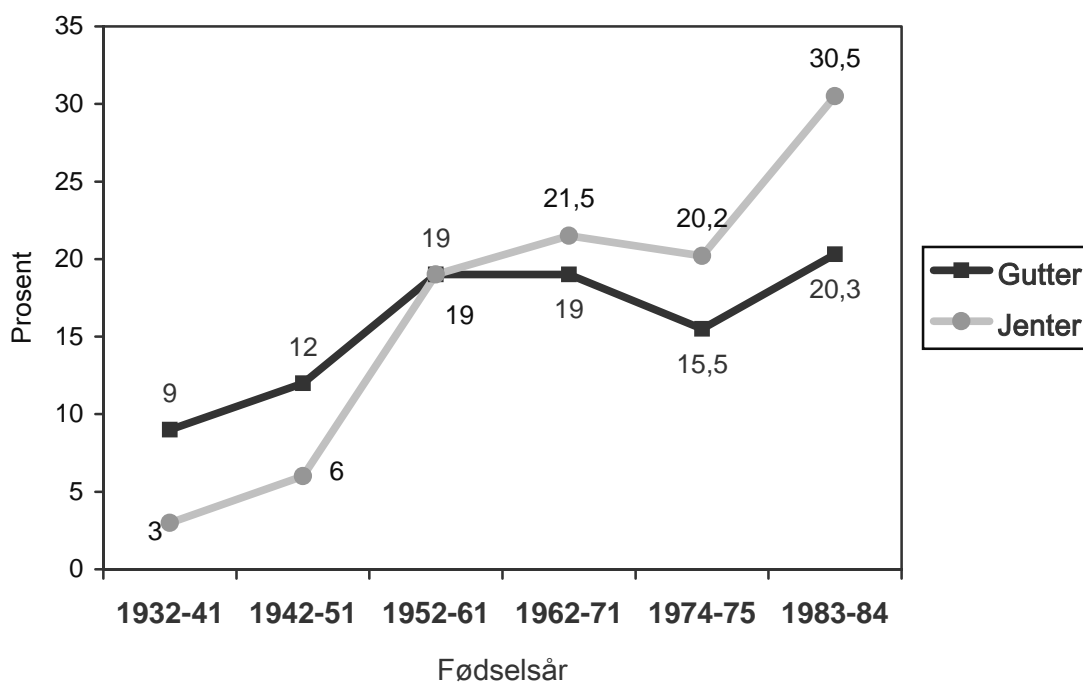
9.1 Endringer i seksuell debutalder

Å fastlå hva en generasjons seksuelle debutalder er kan være en komplisert affære, særlig når vi spør ungdom. Gjennomsnittsalderen for første samleie vil naturlig nok være langt lavere dersom vi spør 15-åringene enn hvis vi spør 19-åringene, fordi de ungdommene som har debutert etter at de var 15 år vil bidra til å trekke gjennomsnittet opp i den siste gruppa. Et absolutt gjennomsnittsmål vil derfor være vanskelig å beregne i de aldersklassene som inngår i Ung i Norge-undersøkelsene.

En alternativ måte å sammenligne på er å vise hvor mange i hver aldersklasse som har debutert seksuelt, for så å undersøke om denne andelen er blitt større eller mindre sammenlignet med forrige undersøkelses-tidspunkt. Det er dette grepet vi vil forfølge når vi skal sammenligne seksuell debut i dag med tidligere tider. Statens institutt for folkehelse har flere ganger gjennomført store seksualvaneundersøkelser i den norske befolkningen (Folkehelse 1993). I disse undersøkelsene inngår nordmenn i alle aldre fra 16 til 80 år. Dersom vi deler befolkningen inn i grupper etter hvilket tiår de er født, kan vi for hver enkelt periode undersøke hvor mange som hadde debutert seksuelt innen de fylte 16 år. Tilsvarende kan vi i Ung i Norge undersøke hvor mange av 16–19-åringene som deltok i undersøkelsen i 1992 eller 2002 som hadde debutert seksuelt innen de fylte 16 år. Dette vil kunne gi et godt sammenligningsgrunnlag til å si om debutalderen har sunket eller økt i løpet av et tidsrom som spenner helt fra 1950-tallet og fram til i dag.

I figuren nedenfor opererer vi med begrepet fødselskohort. I denne sammenheng vil det bety en gruppe mennesker som er født i samme tiår. Når det gjelder ungdoms seksualvaner, kan man imidlertid godt tenke seg at det

først og fremst er det kulturelle klimaet og ideologier som gjør seg gjeldende i det tidsrommet de er *ungdom* som påvirker deres utforskning av seksualitet i tenårene. Den fødselskohorten som i denne seksualvaneundersøkelsen er født 1932–41, vil dermed ha vært 16 år i tidsrommet 1948–57. Vi kan kalle dem 50-tallskohorten. Tilsvarende vil fødselskohorten fra 1942–51 ha hatt sin ungdomstid på begynnelsen av 60-tallet, de neste vil ha hatt sin ungdomstid på begynnelsen av 70-tallet og så videre. De to siste kohortene vil være ungdom fra Ung i Norge-undersøkelsene, og de vil med andre ord ha hatt sin ungdomstid på begynnelsen av henholdsvis 90-tallet og 2000-tallet.

Figur 9.1: Første samleie før fylte 16 år etter fødselskohort. Prosent. Kilde. Folkehelse 1993, Ung i Norge 92/02.

Som vi ser av figuren har det til dels vært *store* endringer i andelen som har debutert før de fylte 16 år, fra 1950-tallets ungdom fram til i dagens ungdom. For guttenes vedkommende har andelen doblet seg fra omlag 10 prosent blant dem som var ung på 50-tallet, til ca. 20 prosent blant guttene som var ung på begynnelsen av 2000-tallet. Endringen blant jentene har imidlertid vært mer dramatisk: her er andelen ikke mindre enn *ti-doblet* når vi sammenligner jentene på 50-tallet med dagens jenter, fra 3 prosent til omtrent 30 prosent. Hva har skjedd med seksualiteten, og hva har skjedd med forholdet mellom kjønnene?

Vi ser nøyere på kurvene i figuren. Sammenligner vi 50-tallskohorten med 60-tallskohorten ser vi at flere debuterte tidlig på 60-tallet enn på

50-tallet. Forholdet mellom kjønnene endret seg imidlertid ikke: Det var fremdeles slik at jentene var forventet å holde igjen seksuelt, mens guttene hadde større spillerom til å ta seksuelt initiativ, men da gjerne med eldre jenter. Dette mønsteret kan vi gjenfinne i seksualvaneundersøkelser fra dagens Italia, der det i større grad forventes tilbakeholdenhet fra jentenes og pågåenhet fra guttenes side (Bozon & Kontula 1997).

De som var unge på begynnelsen av 70-tallet derimot, skiller seg markant fra de to foregående kohortene. Det som vi ofte kaller 68-generasjonen var påvirket av de nye radikale politiske ideene og feminismen som kom fra studentopprøret i Paris og fra motstanden mot Vietnam-krigen. 70-tallsfeminismen og utviklingen av prevensjonsmidler (p-pillen) er et viktig ideologisk bakteppe for å forstå den endringen vi ser i seksualvaner. For hva skjer? Blant jentene på 70-tallet er det like mange som er aktive seksuelt før de fyller 16 som blant guttene! Endringen er fundamental, og gjenspeiler feminismens argumenter om at kvinner ikke skulle la seg kue av patriarkalske forordninger, redselen for uønsket graviditet og kulturelle forestillinger som hindret kvinner i å utforske seksualiteten sin og finne glede i sin egen kropp. «Fri sex!» var slagordet. Likevel, uten muligheten til å kontrollere det frie seksuallivets mulige konsekvenser – graviditet og barn – ved hjelp av p-piller, ville neppe en slik ideologi kunne settes ut i praksis på den måten den gjorde. Prevensjonsmiddelet var unikt ved at det var kvinnen selv som styrte bruken av den, og revolusjonerte kvinners mulighet til både kontroll og frihet når det gjaldt seksualitet.

I Norge og i resten av Skandinavia har det siden 70-tallet vært slik at debutalderen er lavere for jenter enn for gutter (Bozon & Kontula 1997), noe som gjerne i Skandinavia gis en biologisk forklaring: Jenter kommer i puberteten tidligere og har ofte kjærester som er 1–2 år eldre på grunn av dette. Når vi sammenligner med andre europeiske seksualvaneundersøkelser fra for eksempel Italia og Storbritannia (Bozon & Kontula 1997), ser vi at dette mønsteret er unikt for de skandinaviske landene. Det er dermed rimelig også å søke forklaringer på det kulturelle og ideologiske plan ved at kvinne-rollen har en noe ulik utforming i de skandinaviske landene sammenlignet med andre europeiske land, med for eksempel et friere forhold til seksualitet.

De videre endringene vi ser i figur 1 er mindre markante fram mot 90-tallet. Den seksuelle debutalderen fortsetter ikke å synke, men stabiliserer seg og stiger til og med noe på 80-tallet. Det er rimelig å knytte denne stagnasjonen til framveksten av AIDS og den moralske panikken som fulgte i kjølvannet av den. Mye penger og arbeid ble lagt ned i opplysning for å hindre spredningen av HIV viruset på 80-tallet, en kamp som langt på vei lyktes i

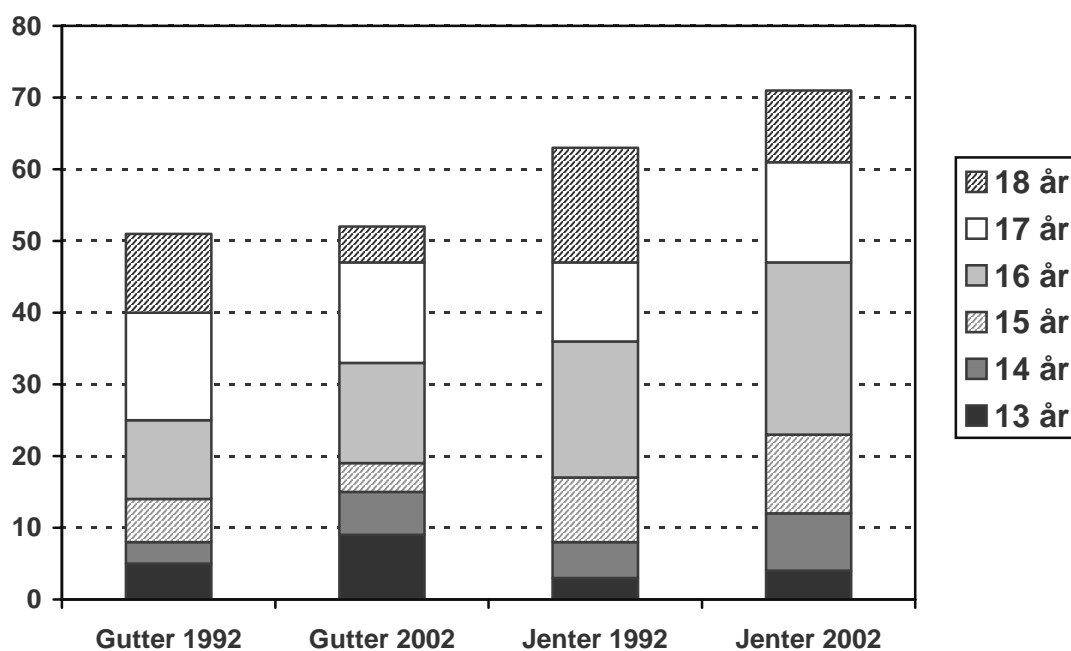
Norge. Til gjengjeld ble seksualitet knyttet sterkere opp mot frykten for smitte og sykdom enn den var på 70-tallet. Sannsynligvis innvirket dette negative fokuset på sex – i kontrast til 70-tallets positive jubel – til at også ungdom var mer tilbakeholdne og utviklingen fra 50-, 60- og 70-tallet stagnerte.

Så kommer vi til vårt eget tiår, og som vi ser av figuren tar igjen nedgangen i debutalder fart og andelen som debuterer før de fyller 16 år stiger kraftig, særlig blant jentene. Mens andelen som debuterte tidlig øker med 5 prosentpoeng for guttene, er økningen på hele 10 prosentpoeng for jentene. Guttene er med andre ord tilbake på det nivået de hadde på 70- og 80-tallet, mens vi for jentenes vedkommende ser en økning som er nesten like kraftig som økningen fra 60- til 70-tallet.

Willy Pedersen og Sven Ove Samuelson (2003) har beregnet *median samleiedebutalder* basert på tallene fra Ung i Norge-undersøkelsene. Median alder er den alderen som deler ungdomsbefolkningen i to, der halvparten av ungdommene har debutert og den andre halvparten ikke har debutert. De finner at den i 1992 var 18,5 år for gutter (med forbehold om statistisk unøyaktighet ligger dette tallet mellom 18,2 og 18,8 år), mens den ti år senere var falt til 18 år. Det er med andre ord fremdeles slik at halvparten av guttene ennå ikke har hatt samleie når de er 18 år (17,6–18,5). For jentene finner de at median samleiedebutalder har sunket fra 17,7 år i 1992 (17,5–17,9) til 16,7 år i 2002 (16,4–16,9) (Pedersen og Samuelson 2003).

Dette innebærer at halvparten av jentene i Ung i Norge 2002 har rukket å debutere seksuelt når de er 16 år og 9 måneder gamle, men i hvilken aldersgruppe debuterer de fleste unge gutter og jenter? I figur 9.2 (se neste siden) har vi stablet oppå hverandre den prosentvise andelen unge som debuterer seksuelt på hvert alderstrinn, slik at vi kan sammenligne gutter og jenter ved hvert av de to tidspunktene.

Generelt ser vi at det ser ut til at det kommer flest «debutanter» til når guttene er 17 og når jentene er 16 år. Og at dette ser ut til å ha endret seg lite fra 1992 til 2002. Likevel, når vi sammenligner mønsteret blant gutter og blant jenter, ser vi at endringen fra 1992 til 2002 ikke bare dreier seg om ulikhet i hvor mange som har debutert fram til de er 18 år, men også når det gjelder hvilken aldersgruppe endringen er sterkest. Når det gjelder guttene er det totalt sett ingen endring i hvor mange som har debutert seksuelt fram til 18-årsalderen, men debutalderen har likevel sunket fordi det har vært en klar økning i hvor mange som debuterer *tidlig*, det vil i denne sammenheng si før fylte 15 år. Andelen tidlig-debuterende gutter er nesten fordoblet fra 8 til 15 prosent. Økningen blant de tidlig-debuterende jentene er ikke like stor.

Figur 9.2: Kumulativ andel som oppgir å ha debutert seksuelt på hvert alderstrinn fra 13–18 år, etter kjønn i syv aldersklasser i 1992 og 2002. Prosent. N=20 575. Kilde: Pedersen & Samuelsen 2003.

Blant jentene derimot er det særlig i de eldre aldersklassene at det har vært en sterk økning. I aldersklassene 16–17 år – som altså er over den seksuelle lavalder – er andelen som har debutert på dette alderstrinnet økt fra 30 prosent i 1992 til 38 prosent i 2002. Nedgangen i seksuell debutalder blant jenter fra 1992 til 2002 kan derfor i større grad enn for guttene tilskrives en større seksuell aktivitet blant jentene *innenfor rammene av det «normale»*. En større andel av jentene har hatt samleie når de er 18 år enn for ti år siden, men hovedtyngden av jentene debuterer fremdeles i 15–17-årsalderen, og særlig når de er 16 år.

Som nevnt innledningsvis er det ikke bare samleie som utgjør norske ungdommers seksuelle erfaringer. Vel så viktig i ungdomstiden kan det være å ta på hverandre og erfare forelskelse og seksuelle følelser uten å ha samleie. Erotiske handlinger som å kline, beføle hverandre på overkroppen eller på kjønnsorganene utgjør ofte den «reelle» seksuelle debuten for mange unge. Et naturlig spørsmål er da også hvor utbredt denne typen handlinger er blant de yngste ungdommene, og om vi ser en endring i forhold til at disse *før-coitale* handlingene er blitt vanligere i de yngste aldersklassene i 2002 sammenlignet med 1992.

Tabell 9.1: Andel av 13- og 14-åringene som hadde tatt del i «før-coitale» erotiske handlinger i 1992 og 2002, etter kjønn. Prosent. N=6057. Kilde: Ung i Norge, Pedersen og Samuelsen 2003.

	1992		2002		Signifikanstest av endring i kjønnsforskjell
	Gutt n=1466	Jente n=1494	Gutt n=1582	Jente n=1705	
<i>Erotisk handling</i>					
Kline ^{ab}	47	48	58	52	$\Delta F=8.8, p<.01$
Beføle overkropp ^{ab}	36	32	41	34	
Beføle kjønnsorganer ^{ab}	17	15	23	16	$\Delta F=6.1, p<.05$

a Kjønnforskjellen i 2002 var signifikant på minst 0.001-nivå, men ikke i 1992

b Endringen fra 1992 til 2002 var signifikant på minst 0.001-nivå for gutter, men ikke for jenter

Tabellen ovenfor viser helt tydelig hvordan det som i 1992 var like vanlig blant 13/14 år gamle jenter og gutter, i 2002 er blitt mye vanligere blant guttene, men ikke blant jentene. Forskjellene mellom de yngste jentene når vi sammenligner 1992 og i 2002 er ubetydelige og ikke signifikante, mens flere av disse gutter har klint og befølt overkropp/kjønnsorganer i 2002 enn i 1992.

Funnene fra analysene av disse «før-coitale» erotiske handlingene blant ungdom i tidlige tenår bekrefter altså at det er blant gutter vi ser at seksualitet introduseres i stadig tidligere alder.

Den store bekymringen for en stadig synkende debutalder har ofte dreid seg om det som ofte omtales som «seksualiseringen av små jenter». Man er bekymret for at økt fokus på kropp, kjønn og seksualitet i stadig yngre aldersklasser av jenter, bidrar til at jenter presses eller forledes til å involvere seg seksuelt i en alder der de ikke er moden for det. Et stort antall studier beskriver karakteristika ved ungdom som debuterer seksuelt i svært ung alder. En slik tidlig seksuell debut er i amerikanske studier funnet å henge sammen med økt risiko for seksuelt overførbare sykdommer, et høyt antall sexpartnere og uønsket graviditet og abort (Hayes, 1987; O'Donnell, O'Donnell, & Stueve, 2001; Zabin, Kantner, & Zelnik, 1979), erfaring med seksuelle overgrep (svensk undersøkelse, Edgardh, 2000), bruk av illegale stoffer og hasj (Fergusson, Horwood, & Lynskey, 1994; Lanctot & Smith, 2001; Orr, Beiter, & Ingersoll, 1991), tidlig alkohol og røykedebut (Andersson-Ellstrom, Forssman, & Milsom, 1996; Tydén, 1996), kriminalitet (Orr et al., 1991) og spiseforstyrrelser (Kaltiala-Heino, Rimpela, Rissanen, & Rantanen, 2001).

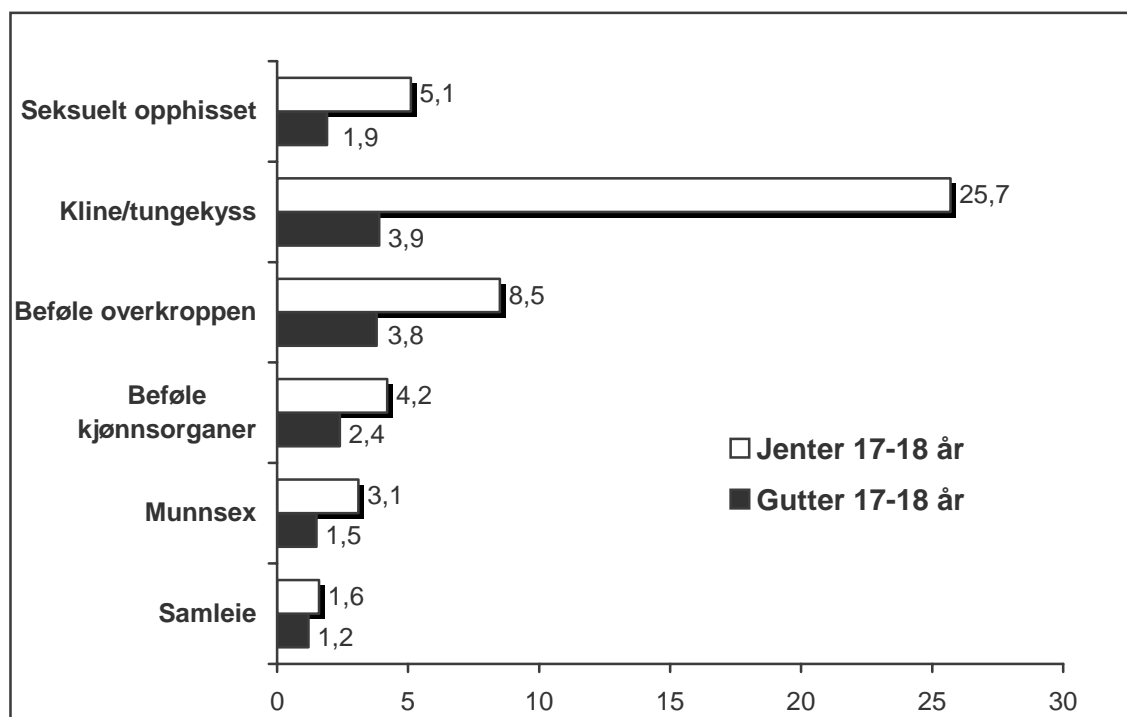
Det er imidlertid ikke slik at det er den tidlige seksuelle debuten som er årsaken til alle disse forholdene, snarere at karakteristika knyttet til en tidlig seksuell debut kan bidra til å identifisere en gruppe unge som ofte bærer tegn på sosiale avvik på andre områder. Sosialpolitisk har det vært lagt mye vekt på å forebygge tidlig sosial debut hos unge *jenter* for å kunne redusere

negative konsekvenser mer direkte knyttet til tidlig debut, slik som kjønns sykdommer og uønsket graviditet og abort. Vi vet imidlertid langt mindre om hva som er negative konsekvenser av tidlig seksuell debut hos gutter, og gutter har i stor grad vært ignorert i slike forebyggingstiltak. Når det er blant gutter vi finner den største økningen av «tidlig-debutanter» må vi likevel spørre om dette er et forhold som bør tas alvorlig i forhold til seksualpolitikk overfor ungdom fremover.

9.2 Homoseksuelle erfaringer – det samme som homofile erfaringer?

Både i norsk og internasjonal sammenheng har vi svært lite kunnskap om ungdoms seksualvaner når det gjelder erotiske handlinger og sex mellom personer av samme kjønn. I Ung i Norge inkluderte vi i 2002 det samme spørsmålsbatteriet som vi hadde benyttet i 1992, men denne gangen spurte vi ungdommene om de hadde gjort seg de gjeldende erfaringene med gutter, og dernest om de hadde erfart noe av det med jenter. På denne måten ville vi kunne kartlegge erotiske handlinger som den enkelte hadde gjort både med partnere av motsatt kjønn som dem selv og partnere av samme kjønn. Vi unngikk også å kategorisere handlingene allerede i spørreskjemaet som *heteroseksuelle/homoseksuelle* eller *heterofile/homofile*, noe som skulle vise seg i etterkant å være et sentralt poeng når det gjelder ungdoms seksuelle erfaringer med personer av samme kjønn.

Disse spørsmålene ble ikke stilt til de av ungdommene som på undersøkelsestidspunktet gikk i ungdomsskolen. Vi har derfor i det følgende valgt å fokusere hovedsakelig på ungdommer som er 17–18 år, fordi mange av disse vil ha en del seksuelle erfaringer samtidig som de fremdeles er «i utvikling» og ikke allerede har etablert et fast seksuelt mønster eller identitet. Begrepene man bruker på dette feltet kan potensielt være viktige. Når vi nedenfor skriver *heteroseksuelle* eller *homoseksuelle* handlinger, mener vi med dette ikke å beskrive annet enn at det er en erotisk/seksuell handling mellom partnere av samme kjønn – enten to gutter eller to jenter. Om de to partnerne av samme kjønn som inngår i en erotisk forbindelse oppfatter seg selv eller relasjonen dem imellom som *homofil*, er et empirisk spørsmål knyttet til identitet og emosjoner. Dette skal vi komme tilbake til.

Figur 9.3 Andel med ulike typer homoseksuelle erfaringer blant norske ungdommer 17–18 år. N=3535. Prosent.

Som vi husker når det gjelder heteroseksuelle erfaringer, er det jentene som er mest seksuelt erfarne blant 15–17-åringene i Norge og de andre skandinaviske land. Finner vi det samme når det gjelder homoseksuelle handlinger? Som figuren ovenfor viser, er det flere jenter enn gutter i 17–18-årsalderen som har denne typen erfaringer med en partner av samme kjønn. Forskjellen mellom jenter og gutter er minst når det gjelder handlinger vi ikke bare ville klassifisere som *erotiske*, men klart seksuelle, slik som samleie³. De andre typene seksuelle og erotiske handlinger forekommer i klart større grad blant jenter enn blant gutter. Særlig markant er denne kjønnsforskjellen når det gjelder tungekyss/klining, hvor hele 25 prosent av jentene opplyser at de har erfaring med dette. Til sammenligning gjelder dette under 5 prosent av guttene.

³ Teksten i spørreskjemaet var om man hadde «hatt samleie, ligget sammen» både når det gjaldt gutter og når det gjaldt jenter. I en homoseksuell sammenheng er det ikke entydig hva som menes med samleie eller å ha ligget sammen, men spørsmålet anses å dekke det spekter av handlinger som vi her er interessert i, og som vi regner som mer intime/avanserte enn å beføle på kjønnsorganene. Spørsmålet kan derfor ikke entydig tolkes i retning av at dette spørsmålet kun dekker anal sex når det gjelder to gutter, men må forstås i en videre forstand.

Når jentenes erfaring med å tungekysse med en annen jente skiller seg så markant ut fra de andre erotiske/seksuelle handlingene vi har spurt om i Ung i Norge 2002, begynner vi naturlig nok å undres på om det bør forklares med at et slikt homoseksuelt tungekys fra jentenes side *ikke* regnes som en erotisk handling? Er det slik at jentene som har tungekysset en annen jente ikke har andre homoseksuelle erfaringer? Hvordan er forholdet mellom heteroseksuelle og homoseksuelle erfaringer? Er det slik at ungdommene enten har heteroseksuelle erfaringer *eller* homoseksuelle erfaringer?

Vi delte ungdomsgruppen inn i tre ulike kategorier basert på deres erfaringer med en partner av samme kjønn. Den største gruppa er de ungdommene som ikke har noen homoseksuelle erfaringer overhodet. Dette gjelder 71 prosent av jentene og hele 93 prosent av guttene. Den neste gruppa er de av ungdommene som har tungekysserfaring med en av samme kjønn, men *ingen andre homoseksuelle erfaringer*. Dette gjelder hele 18 prosent av jentene og bare 2 prosent av guttene. Den siste gruppa er dem som rapporterer om minst én annen type homoseksuell erfaring og/eller homoseksuell opphisselse/lyst. I denne siste gruppa finner vi 11 prosent av jentene og 5 prosent av guttene. Kjønnforskjellene i disse to siste kategoriene er også markante: Av gutter med homoseksuelle/-erotiske erfaringer faller hele 70 prosent i den siste gruppa, mens bare 38 prosent av de homoseksuelt erfarne jentene gjør det.

Hvor mange av disse 17–18-åringene har hatt heteroseksuelt samleie? Som vi ser av tabell 9.2 er det stor variasjon i hvor mange som har tatt del i heteroseksuelt samleie når vi sammenligner de tre ulike kategoriene.

Tabell 9.2: Andel som har erfaring med heteroseksuelt samleie, etter nivå av homoseksuell erfaring og kjønn. 17–18 år. 2002. Prosent. N=3579

	Gutter	Jenter
<i>Homoseksuell erfaring</i>		
Ingen homoseksuell erfaring	48	58
Bare homoseksuelt tungekys	80	83
Homoseksuelt opphisset og/eller andre erfaringer	54	84

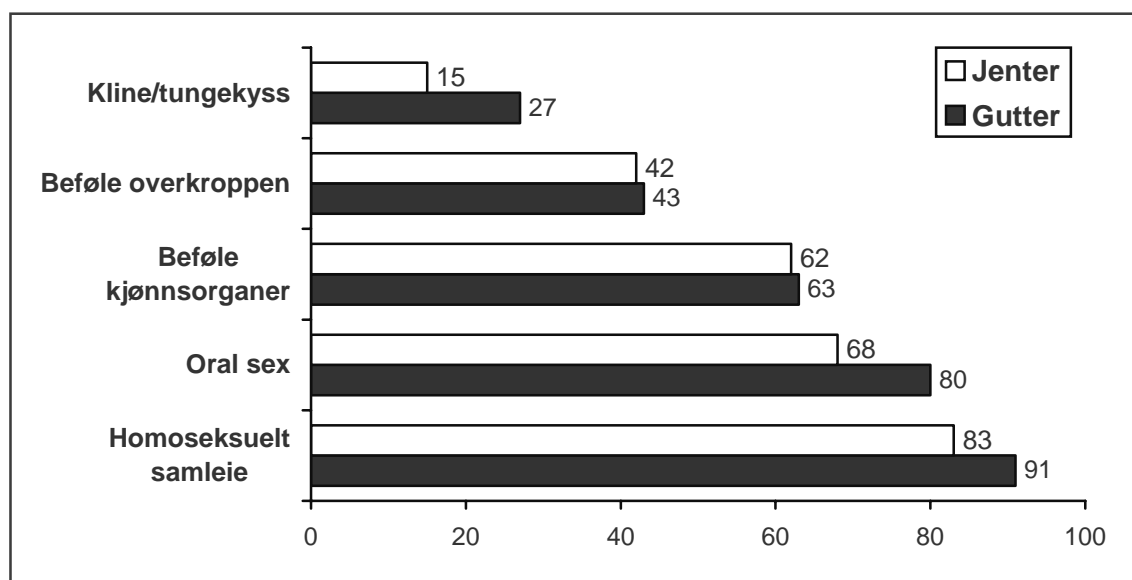
Kjønnforskjellene er signifikante på minst 0.001-nivå

Gruppen uten homoseksuell erfaring er stor og har da også erfaring med heteroseksuelt samleie som ligger på gjennomsnittet: ca. 50 prosent av guttene og 60 prosent av jentene. Blant ungdommene med bare homoseksuell tungekysserfaring, ser vi at det er langt vanligere å ha hatt samleie med en av motsatt kjønn. I den siste gruppen av ungdommer, som omfatter dem med mer åpenbare homoseksuelle og kanskje homoerotiske handlinger,

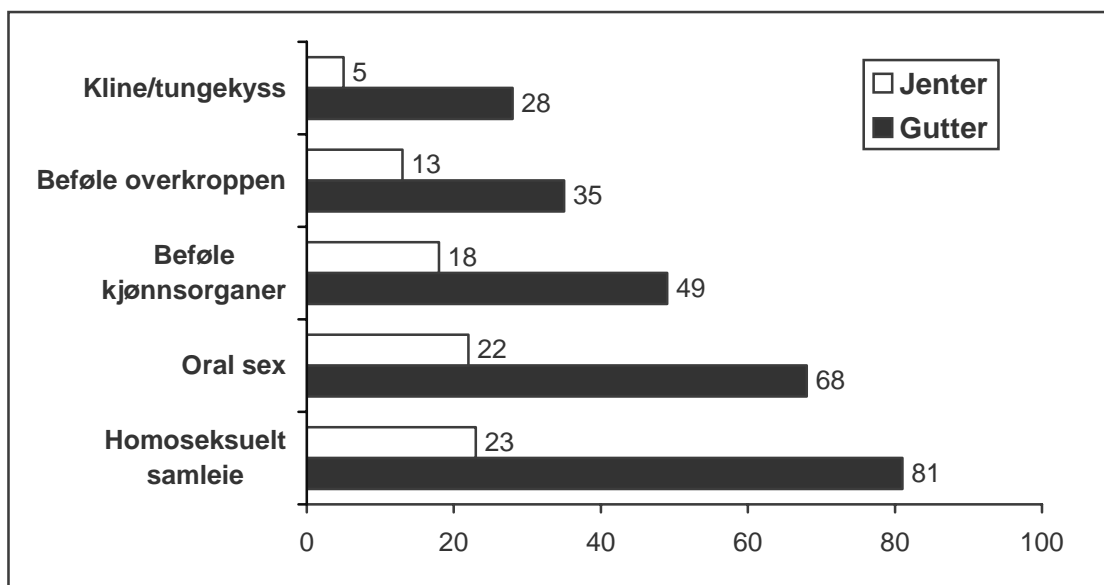
ser vi at det blant guttene er et heteroseksuelt erfaringsnivå på gjennomsnittet, mens jentene også her er mer erfarne enn gjennomsnittet av jenter.

Hva innebærer dette? Det er tydelig at det i liten grad er snakk om et *enten-eller* når det gjelder homoseksuelle og heteroseksuelle erfaringer i ungdomsårene. Tvert i mot ser det ut til at de som har homoseksuelle erfaringer også er blant dem som har mest heteroseksuelle erfaringer. Særlig gjelder dette for jentene. Kanskje vi her ser konturene av at denne typen homoseksuell tungekyssing som de unge bedriver, gitt at de ikke har andre homoseksuelle erfaringer, ikke er knyttet så mye opp mot *homoerotikk* i seg selv, men heller inngår i et heteroseksuelt mønster? Er det slik at enkelte av disse homoseksuelle handlingene regnes som «ufarlige» – ikke stigmatiserende eller definerende i forhold til seksuell orientering – og at de derfor kommer «på toppen» av den heteroseksuelle erfaringsstigen?

Foreløpig har vi først og fremst undersøkt forhold som kan karakteriseres som *praksis, men* uten at vi har undersøkt emosjonelle eller begjærsmessige sider av seksualiteten. Gjennom Ung i Norge 2002 har vi muligheten til å se nærmere på hvorvidt ungdommene som har ulike typer homoseksuelle erfaringer også rapporterer at de har opplevd å være seksuelt tent på en person av samme kjønn eller om de har opplevd å være forelsket i en av samme kjønn. Spørsmålet blir på en måte: Mener de alvor?

Figur 9.4: Andel som noen gang har vært seksuelt opphisset på en av samme kjønn, etter karakter av seksuelle erfaringer med en av samme kjønn og kjønn. 17–18 år. 2002. N=3648. Prosent.

Figur 9.5: Andel som har vært forelsket i en av samme kjønn, etter karakter av seksuelle erfaringer med en av samme kjønn og kjønn. 17–18 år. 2002. Prosent. N=3648.

De to figurene ovenfor viser sammenhengen mellom det å ha opplevd ulike homoseksuelle handlinger og det å ha opplevd å være seksuelt tent på en av samme kjønn eller å være forelsket i en av samme kjønn. Vi må presisere her at vi ikke har data som viser om den unge har vært seksuelt tent eller forelsket *samtidig* som han eller hun tok del i den handlingen som er oppgitt i spørreskjemaet. Dersom man har vært seksuelt tent på en av samme kjønn én gang behøver ikke dette bety at det er noe man opplever *hver* gang man er seksuelt sammen med noen av samme kjønn. Hvor mange som har tatt del i en handling, men som likevel *aldri* har vært seksuelt tent eller forelsket i en av samme kjønn, sier likevel noe om det er sterke eller svake koblinger mellom det praktiske og emosjonelle nivået når det gjelder homoseksuell praksis hos disse ungdommene.

Som vi ser av den første figuren er det sterk sammenheng mellom graden av den gjeldende handlingens seksuelle karakter og hvorvidt han eller hun som har opplevd dette også noen gang har opplevd å bli seksuelt opphisset på en av samme kjønn. Dette mønsteret er ganske likt for gutter og jenter, men gutters handlingsmønster er noe sterkere koblet til seksuell opphisselse enn jenters, særlig når det gjelder de guttene som har «kling» med en annen gutt. Bare 15 prosent av jentene som har tungekysset en annen jente har også vært seksuelt opphisset på en annen jente noen gang. I den andre enden ser vi at 80–90 prosent av jentene og guttene med homoseksuell samleierfaring har vært seksuelt tent.

Den andre figuren viser langt større kjønnsforskjeller. Blant guttene finner vi omtrent det samme mønsteret som når det gjaldt seksuell tenning: Jo mer seksualiserte hendelser, jo større sannsynlighet for at guttene hadde opplevd å ha vært forelsket i en gutt noen gang. Blant guttene som har klint har 30 prosent vært forelsket i en gutt, blant dem med homoseksuell samleie-erfaring har 80 prosent erfart å være forelsket. Jentenes mønster er vesensforskjellig. Blant jentene overstiger ikke andelen som har vært forelsket i en annen jente 20 prosent uansett hvilke erfaringer jentene rapporterer om.

I motsetning til hva vi ofte er vant til å tenke, ser det altså ut til at homoseksualitet hos gutter er langt sterkere knyttet opp mot emosjoner og forelskelse enn det er for jenter. Når vi tolker dette funnet som overraskende, er det gjerne fordi de kulturelle forestillingene om gutter og jenters seksuelle relasjoner ofte knytter gutters seksualitet til begjær og jenters seksualitet til romantisk kjærlighet. Tyder funnet fra Ung i Norge på at dette nå enten er snudd helt på hodet blant norske ungdommer, eller at eventuelt homofile ungdommer er motsatt av andre ungdommer?

Svaret er etter all sannsynlighet nei på begge. I koblingen mellom homoseksuelle erfaringer og homoseksuell forelskelse, er det nok andre forhold som er mer relevante som forklaring på hvorfor vi tilsynelatende ser at jenter har sex med andre jenter hovedsakelig for sex'ens skyld, mens guttene oftere har opplevd forelskelse. Vi vil lansere tre ulike typer tolkninger av hvilken mening som ligger bak ungdoms homoseksuelle erfaringer, som i sin tur har noe ulike konsekvenser for hvordan man skal tolke sammenhengen mellom homoseksuelle erfaringer og begjær/forelskelse.

For det første finner vi at for en del av disse ungdommene er disse seksuelle erfaringene med samme kjønn knyttet til både seksuell og romantisk tiltrekning. Det er derfor rimelig å anta at disse seksuelle og erotiske handlingene er en del av utforskningen og utviklingen av en gryende eller etablert homofil/lesbisk identitet. Før, under eller etter en fase av identitetsutvikling eller «komme ut», kan homoseksuelle erfaringer spille en viktig rolle. For noen kan et seksuelt møte fungere som en vekker eller utgjøre den manglende biten i et puslespill som dermed faller på plass. For andre kan det seksuelle møtet utgjøre det bekreftende svaret på vanskelige spørsmål man kan ha balet med i årevis. Dersom vi antar at det å ha vært forelsket i en av samme kjønn er et tegn på nåværende eller fremtidig homofil/lesbisk identifikasjon i denne aldersgruppen, kan vi slutte av dette at homoseksuelle erfaringer er knyttet nærmere til en homofil seksuell orientering blant gutter enn blant jenter.

For det andre kan det tenkes at de homoseksuelle erfaringene vi kartlegger i denne undersøkelsen for noen av ungdommene er en del av en tendens til seksuell eksperimentering generelt. Som seksuell eksperimentering betraktet kan den både være eller ikke være knyttet til seksuell orientering og en homofil/lesbisk identitet. Til støtte for denne forklaringen er funnet om at ungdommene med homoseksuell erfaring også hadde mer heteroseksuell erfaring enn sine jevnaldrende. Med den kjønnsforskjellen vi fant, leder dette til en konklusjon om at de unge jentene er mer seksuelt eksperimenterende enn deres jevnaldrende gutter er. Særlig er det «ufarlige» eksperimentet som ligger i det å kline med en annen jente utbredt i undersøkelsen, men samtidig etterlater dette tydeligvis få spor i form av romantiske følelser eller begjær i forhold til den andre jenta. Det kulturelle tabuet i forhold til homoseksualitet i vår kultur knyttes oftere til menn som har sex med menn enn til kvinner som har sex med kvinner, og mange unge menn er sterkt homofobe og uttrykker forakt for og avstand til homoseksualitet (Steinberg, Epstein & Johnsson 1997). Dermed blir grensene for homoseksuell eksperimentering kanskje strengere, og risikoen for negative reaksjoner større, for gutter enn for jenter.

Den tredje forklaringen er også knyttet til kjønnsforskjeller i seksuelle script. Unge mennesker som vokser opp lærer eller tilegner seg kunnskap om hvordan seksualitet *gjøres* i vid forstand gjennom majoritetskulturens og jevnaldergruppens representasjoner av heteroseksualitet. På den ene side representerer homoseksuelle handlinger grensene for hva som er tillatt og hva som defineres som utenfor denne normen. På den annen side kan enkelte seksuelle handlinger også finne sted vel innenfor og som en del av heteroseksuelle script. Pornografiens bilder av «trekanten» – ofte en mann og to kvinner – representerer en slik «normal» representasjon. Det biseksuelle elementet som de to kvinnene utgjør er imidlertid ikke primært tilstede som et uttrykk for kvinnes eget begjær, men snarere en drøm som blir virkelighet for den mannlige deltakeren og den mannlige betrakteren. Som en engelsk forskergruppe har pekt på, er jenters seksualitet ikke sjelden uttrykk for «a male in the head» (Holland, Ramazanoglu, Sharp & Thompson 1998) – en inkorporert mann som definerer også jenters begjær og seksuelle behov. Kanskje er den høye andelen jenter med jente-kysse-erfaring et uttrykk for hvordan dette fenomenet er innskrevet i en seksuelt scriptet opptreden for en manns blick og hans begjær? To flørtete jenter på dansegulvet som kysser hverandre intenst, en *simulering* av seksualitet ment for guttas øyne? Seksuelle erfaringer med en annen jente, men snarere som et ledd i en heteroseksuelt definert situasjon med en gutt/mann som tredje deltager?

Samtidig skal vi ikke se bort fra at jenter som på denne måten får homoseksuelle erfaringer også opplever at disse erfaringene gir gjenklang hos dem selv i form av seksuell opphisselse og begjær. Kanskje overrasker de seg selv når de oppdager at de faktisk også kan bli seksuelt tent på en annen jente. Til tross for denne overskridelsen av «heteronormativiteten» er det likevel færre som opplever å bli forelsket i en annen jente.

9.3 Oppsummering

Den seksuelle debutalder for gutter og særlig for jenter sank på 60- og 70-tallet, men hadde holdt seg relativt stabil på 80-tallet. I tidsrommet fra 1992 til 2002 sank den seksuelle debutalderen igjen, like mye som på 70-tallet. Det er jentene som står for den seksuelle *revolusjonen*, og endringen har vært klart størst blant jenter fra 1950-tallet fram til i dag. Endringen fra 1992 til 2002 for gutters vedkommende har skjedd uten at andelen med samleierfaring blant 18-åringer har økt, men ved at flere av dem debuterer før de er 15 år. Blant jentene er det flere av 18-åringene som har debutert, men økningen har først og fremst skjedd blant jenter i 16–17-årsalderen, altså etter den seksuelle lavalder. Vi vet lite om negative konsekvenser av tidlig seksuell debut blant gutter, men det er rimelig å være på vakt for risiko for seksuelle overgrep også i denne gruppen.

Vi fant også at jentene var mest aktive når det gjaldt seksuelle erfaringer med personer av samme kjønn. Slike erfaringer var langt vanligere blant jenter enn blant gutter, særlig når det gjaldt erfaringer som er lite «seksuelle» som tungekys og beføling av overkroppen. Til gjengjeld fant vi at de guttene som hadde slike erfaringer, oftere også hadde opplevd å være seksuelt tent på eller forelsket i en av samme kjønn. I motsetning til hva man finner når det gjelder heteroseksuelle erfaringer, var guttenes homoseksuelle erfaringer med andre ord sterkere knyttet til romantiske følelser enn jentenes.

Funnene kan kanskje lede til den konklusjonen at gutters seksualitet er tydeligere knyttet til enten homofil eller heterofil identitet, mens jentenes seksualitet er mer flytende, mer biseksuell, utenfor dikotomien homo/hetero og med en nyfunnen seksuell frihet. Resultatene peker i retning av at en slik tolkning kan være riktig, men samtidig er en motsatt fortolkning også mulig: At jentenes seksuelle eksperimentering og erfaringer med hverandre ikke nødvendigvis er knyttet til deres egen tilfredsstillelse og frigjøring, men isteden knyttet til å tilfredsstille det mannlige blick og å være uttrykk for en seksualitet med en «mann i hodet».

10 Endringer i kjønnsforskjeller 1992–2002

I denne rapporten har vi beveget oss rundt i svarene fra mer enn 20 000 ungdommer og lett etter mønstre som kunne fortelle oss noe om hva det innebærer å være jente og gutt. Særlig har vi vært opptatt av om det har vært endringer i de forskjellene mellom kjønnene vi ser i tidsrommet fra den første Ung i Norge-undersøkelsen i 1992 til den foreløpig siste i 2002. Hva har vi funnet? Basert på de myriader av funn som er referert i denne rapporten, synes det riktig å systematisere resultatene etter to hovedspørsmål som på ulike måter og langs ulike dimensjoner tematiserer forholdene mellom kjønnene og endringene fra 1992 til 2002. Disse to dimensjonene er for det første knyttet til *kjønnsroller og likestilling* og for det andre knyttet til *risiko og marginalisering*.

I diskusjonen av det første spørsmålet tar vi utgangspunkt i politiske og ideologiske målsettinger knyttet til «det store likestillingsprosjektet» som noen har kalt det. Finner vi endringer som er rimelig å tolke som resultatet av en større likestilling mellom kjønnene? Er det funn som peker i motsatt retning?

10.1 Likestilling

Ungdommene som deltok i Ung i Norge 1992 var født mellom 1974 og 1979, og de har mødre som hadde sin ungdomstid på slutten av 60-tallet og begynnelsen av 70-tallet⁴. Denne ungdomsgenerasjonen er barn av mødre som selv vokste opp under 60- og 70-tallets feminisme og sterke fokus på likestilling og kvinnesak. Vi regner det som allment tankegods at verden og kjønnene har forandret seg siden 1950-tallet i Norge. Vårt bilde av femti-tallet er at dette var «husmorens tidsalder», der mor var hjemme og lagde mat og gjorde rent, mens far skaffet penger til familien. Mange kvinner deltok også den gang i arbeidslivet, men andelen sysselsatte kvinner har steget markant. I følge SSBs Arbeidskraftundersøkelser (2005) var det fremdeles i 1972 bare litt over 50 prosent av kvinnene mellom 24 og 54 år

⁴ Mødrene til barn født 1974-1979 var i gjennomsnitt 26 år gamle (SSB 2004, tabell <http://www.ssb.no/emner/02/02/10/fodte/tab-2004-04-22-06.html>. Gjennomsnittlig fødealder 1946-2003)

som var sysselsatt i arbeidslivet i noen form, mens dette fra 1997 gjelder 80 prosent av kvinnene i Norge i denne aldersgruppen. Dette er bare ett eksempel på hvilke endringer som har skjedd når det gjelder kvinners stilling i samfunnslivet siden 1950.

Krav om ulike typer rettigheter var en viktig bestanddel i «Det store likestillingsprosjektet» på 70-tallet. Rettigheter som lik rett til utdanning, til yrkesdeltagelse og til karriere, lik lønn for likt arbeid osv berørte forskjellene mellom kjønnene i arbeidslivet. I familielivet var det rettigheter som retten til selvbestemt abort og rett til å bestemme over egen kropp, samt krav om at menn skulle ta sin del av ansvaret for husarbeid og barneoppdragelse, som var viktig. Disse kravene var rettet mot endringer i rettigheter, men var samtidig krav og endringer som grep inn i hvordan kvinner og menn utformet sin kjønnsrolle, hvilke forventninger man kunne stille til seg selv og andre, hvilke verdier og normer som ble tillagt vekt. Resultatene av 70-tallets feminisme og likestillingskamp er altså ikke bare endringer i formelle rettigheter, men også endringer i handlingsmønstre og holdninger.

Formidling av verdier, normer og holdninger er typiske bestanddeler i foreldres oppdragelse av sine barn. Dagens ungdomsgenerasjoner har gjennom oppdragelsen fått formidlet andre verdier, holdninger og normer enn det deres foreldre fikk av sine foreldre. Og de formidlede verdiene, holdningene og normene er preget av det feministiske tankegodset som foreldrene har tatt med seg fra sin egen ungdomstids idéverden.

Det er mot dette bakteppet at det er interessant å spørre: hvordan ser forskjellene mellom kjønnene ut i våre dager? Ser vi tegn til at utviklingen fra 70-tallet fortsetter, har det stoppet opp eller endog gått tilbake?

Hva har vært sentrale mål for likestillingsprosjektet og feminisme? I utgangspunktet er det åpenbart ikke *ett* likestillingsprosjekt det kan være snakk om, men snarere en lang rekke mål og temaområder som har vært vektlagt ulikt av ulike aktører. Noen sentrale mål kan vi likevel sette opp som relevante å trekke inn i denne rapportens sammenheng:

- At kvinner skulle ha lik rett til utdanning og arbeid
- Større likhet i fordeling av og ansvar for husarbeid og barn
- Råderett over egen kropp og seksualitet, kamp mot objektivering av kvinnekroppen
- Tro på seg selv og selvstendighet
- Mindre entydighet i kjønnsrollenes utforming

Spørsmålene kunne dermed konkretiseres i forhold til hva vi har mulighet til å gi svar på ved analyser av resultatene fra Ung i Norge-undersøkelsene. Planlegger gutter og jenter i lik grad å ta høyere utdanning? Legger de vekt på de samme aspektene ved valg av framtidig yrke? Har jenters og gutters innsats i hjemmet i form av husarbeid blitt likere? Opplever jenter seksuell lyst i forbindelse med sine seksuelle erfaringer i like stor grad som gutter? Skjer det endringer i ungdoms seksualvaner som kan tolkes i retning av større seksualisering av unge jenter, eller mer i retning av større seksuell bevisstgjøring? Hvilken rolle spiller gutter i dette bildet? Tillater dagens kjønnsroller større eksperimentering i forhold til seksualitet og seksuell identitet enn for ti år siden? Har unge jenter i 2002 større pågåenhet og selvbevissthet i forhold til jentene i 1992, og er det stor forskjell mellom guttene og jentene på dette området?

10.2 Skole og utdanning

Allerede i 1993 var jentene i flertall blant studentene i over halvparten av fagene ved Universitetet i Oslo, og blant de 50 beste søkerne til medisinstudiet det året, var 48 jenter (Frønes 1996). «Utdanning er aksene i kjønnsrevolusjonen, som i Norge primært fant sted på 1980-tallet og ennå er i en tidlig fase,» hevdet professor Ivar Frønes ved Universitetet i Oslo i 1996. Resultatene fra Ung i Norge viser at denne utviklingen i samfunnet fremdeles pågår. Selv om forskjellen mellom kjønnene i ambisjoner ikke er blitt større i løpet av tiårsperioden, vil vi først se de egentlige konsekvensene av dem når disse ungdomskullene er ferdig med sin utdanning og går ut i arbeidslivet. Det er flere jenter som velger allmennfag, og på yrkesfag er det flere jenter enn gutter som planlegger en høyere utdanning ved hjelp av et fjerde påbygningsår. Kjønnsforskjellene var imidlertid størst blant ungdommene i utkantstrøk. Der var det klar forskjell i ambisjoner både når det gjaldt å ønske seg allmennfaglig studieretning, høyere utdanning og å bo-sette seg et annet sted blant jenter. Kåre Heggen (2003) viser at ungdommer fra utkantfylkene i Norge søker høyere utdanning i større grad enn ungdom fra de mest sentrale strøkene, og at det er satsingen fra jentene som forklarer denne forskjellen. Harriet Bjerrum Nielsen (1998) har undersøkt unge jenters livsprosjekter ved å intervjuer unge jenter fra samme velrenommerte byskole og med tilsynelatende samme sosiale bakgrunn. Hun fant at det var jentene som hadde mødre som selv hadde flyttet fra bygdemiljø til byen for å ta en akademisk utdanning, som hadde høyest og klareste utdanningsmessige ambisjoner (Bjerrum Nielsen 1998). Jentene som hadde mødre som var født

i byen og som gjerne hadde bestemødre som også hadde en utdanning, var langt mer ubestemte og mindre ærgjerrige. Yrkesmessige ambisjoner og utdanningsplaner som et ledd i dette, kan altså sees som en generell bevegelse som i mange tilfeller fører individer og familier fra bygd til by, fra manuelt arbeid til tjenesteytende arbeid eller arbeid som krever lang utdanning. I familier der denne bevegelsen ble gjennomført for to eller tre generasjoner siden, er det lite igjen av denne drivkraften og målsettingene. For unge jenter på bygda, kanskje med foreldre som driver med jordbruk, fiske eller i industrien, har klassereisen akkurat begynt.

Fremdeles er det rart at ikke gutter på bygda ser ut til å følge bevegelsen mot utdanning og sentrale strøk i samme grad. I rapporten «Betingelser og barrierer for bosetting i distriktene» peker forfatterne Agnete Wiborg og Cecilie Høy Anvik på at prosesser knyttet til arbeidsmarkedet og inntektsmuligheter er av helt avgjørende betydning som rammebetingelse for flyttebeslutninger, i likhet med det Ottar Brox tidligere har hevdet. Den type arbeidsplasser som kan tilbys i spredtbygde strøk er oftere arbeidsplasser som tiltrekker seg menn; jordbruk, fiske, industri. I den grad det finnes typiske arbeidsplasser for kvinner, er dette ofte i offentlige sammenhenger: skole, helsevesen osv. Mange av disse arbeidsplassene krever utdanning utover grunnskolen, og krever at man reiser. I første omgang for å ta videregående skole dersom dette ikke finnes i bygda, i andre omgang videre ut mot høyskoler og universiteter.

I tillegg ser det ut til at resultatene fra denne undersøkelsen viser at jenter er mer fornøyd og mer motiverte til å gå på skole enn guttene er. For begge kjønn har trivselen i skolen gått opp, men det er en noe sterkere økning blant jenter enn gutter. I ungdomsskolen er det en større andel gutter som ønsker seg yrkesfaglig utdanning, og denne andelen er økt markant fra 1992 til 2002. Blant de guttene som går på yrkesfaglige studieretninger er det mange som svarer at fagene er spennende og at det er gode lærere. Likevel er det vanligere blant guttene i yrkesfag å ikke oppfatte skolegang som allment nyttig, og mange kjeder seg. Blant de elevene som er gjengangere når det gjelder konflikter med lærerne og disiplinærstraff, finner vi klart flest gutter. Fra andre undersøkelser vet vi også at jenter får bedre karakterer på skolen (Arnesen 2003).

Jentenes vellykkethet i skoleverket gjør at det kan se ut til at alt ligger til rette for kvinners fortsatte inntreden i yrker som krever høyere utdanning og i ledende stillinger. Dette krever imidlertid ikke bare en *vertikal* likestilling – at jenter og gutter tar lang utdanning i samme grad – men også at jenter og gutter utdanner seg på samme felter. Og det er ikke tilfellet. På

ingeniørstudier er det overvekt av gutter og på sykepleierhøyskolen er det overvekt av jenter slik det «alltid» har vært. Både guttene og jentene har muligheten til å velge fritt, men de benytter sine muligheter og sin frihet til å velge tradisjonelt. For at det skal bli ytterligere endringer i form av jevn kjønnsfordeling i alle sektorer og lag i yrkeslivet, kreves det en vilje til å gjøre utradisjonelle valg – både for gutter og jenter.

Med utdanningsekspløsjonen for jenters vedkommende kan vi si at utformingen av jenters kjønnsrolle har endret seg i løpet av de siste hundre år, om enn ikke radikalt i løpet av de ti årene fra 1992 til 2002. Som Bjerrum Nielsen og Rudberg viste i sin intervjustudie av tre generasjoner kvinner, mener unge norske jenter på begynnelsen av 90-tallet at deres jevnaldrende guttevenner ønsket kjærester som var «både intelligente og pene» (Bjerrum Nielsen and Rudberg 2000: 447), i motsetning til deres mødre og bestemødre som oppfattet smarthet og intelligens som noe som sto i konflikt med deres feminitet da de var i sin ungdom. Samtidig er det flere sider ved nettopp en slik tradisjonell feminitet som kan være til nytte i skolesituasjonen. Å være lydige, gjøre seg flid og å ha respekt for autoriteter er både nyttig for skolearbeidet og samtidig i overensstemmelse med skolens regler og forventninger til elevene – og samtidig tradisjonelt knyttet til en kvinnelig kjønnsrolle.

Flere forskere har i løpet av de siste årene adressert spørsmålet om skolen er for Ronny eller Kari (Gulbrandsen 1993, Bredesen 2004). Mens Jorun Gulbrandsen beskrev en skolehverdag hvor de stille pikene ikke ble hørt av læreren og hvor de pågående guttene dominerte undervisningen, skrev Ole Bredesen ti år senere om hvordan skolens undervisningsform og skolen som kjønnet organisasjon kan få negativ betydning for guttene i skolen. På 1950-tallet var det en overvekt av gutter i videregående og høyere utdanning, mens jentene nå er i flertall, tilpasser seg best og lykkes best. Guttene både i barneskolen og oppover har dårligere skolerresultater og straffes oftere for brudd på skolens regler. Er det fordi skolens regler ikke er tilpasset gutter? Er guttene skolens tapere? Dette spørsmålet skal vi komme tilbake til i slutten av kapittelet.

10.3 Hjem og husarbeid

Å holde seg i hjemmet og delta i husarbeidet var også åpenbart forventninger som i sterkere grad ble knyttet til en kvinnelig kjønnsrolle i tidligere tider. I denne undersøkelsen fant vi at jenter bare var så vidt noe oftere hjemme med mor og far enn gutter, men at det ikke var forskjell i hvor ofte

de hadde gjort noe med mor og far. Riktignok hjalp jentene noe oftere til hjemme enn gutter gjorde, men denne forskjellen var minket noe fra 1992 til 2002, fordi jentene gjorde mindre enn de gjorde ti år før. Vi vet at det har vært en generell nedgang i antall timer norske husstander i gjennomsnitt bruker på husarbeid (Kitterød 2002), slik at denne nedgangen blant jenter kan skyldes en slik generell trend. I så tilfelle representerer den mikroskopiske oppgangen blant guttene kanskje i realiteten en klarere inntreden når det gjelder husarbeid enn tallene tilsier.

Når det gjelder ukelønn så det ut til at ukelønn og det å hjelpe til hjemme ikke hang sammen på en entydig måte. Blant både gutter og jenter fikk de ungdommene som hjalp til 2–6 ganger i uken minst ukelønn. Guttene som ikke hadde hjulpet til i det hele tatt siste uke og jentene som hadde hjulpet til hver dag, fikk mest. Dette kan tyde på at det fremdeles er slik at det er en sterkere forventning om å hjelpe til hjemme rettet til jenter enn til gutter, og at det å hjelpe til hjemme oftere gir uttelling i form av ukelønn blant jenter. Kanskje benytter foreldre oftere ukelønn og økonomiske belønninger til å motivere guttene på andre felter, slik som når det gjelder skolearbeid eller idrett?

Vi dokumenterer i Ung i Norge-undersøkelsen at kjøpekraften har økt blant ungdom som i befolkningen ellers fra 1992 til 2002. Det ser ut til at det særlig er gutter i 17–18-årsalderen som har økt forbruk og som får en del mer enn jenter i ukelønn. Ragnhild Brusdal viste at gutter brukte mer penger på aktiviteter enn jenter, mens jenter brukte mer penger på utseende enn gutter. Kanskje er det lettere å argumentere for en ekstra 100-lapp til sport enn til sminke? Kanskje kan dette være noe av grunnen til at flere jenter enn gutter i videregående skole har en jobb utenfor skolen, og at de begrunner det med at de trenger penger til klær og fester?

10.4 Kropp, seksualitet, objektivisering?

«Objektivisering» betyr i samfunnsfaglig sammenheng å se på mennesker eller personer som ting, og altså når det gjelder menneskekropper, å betrakte menneskekroppen som en ting som er til for å behage, for å opphisse eller tilfredsstille. I motsetning til dette står «subjektivisering»; å se på mennesket som en person, med tanker, følelser og vilje. Kvinnekroppen brukes oftere enn mannskroppen i en slik objektivert form, for eksempel i reklame eller pornografi. Disse kroppene har ikke navn, de sier ingenting om *hvem* de er, men er der for å pynte opp. Reklame som også seksualiserer og objektiviserer mannskroppen er blitt noe vanligere på begynnelsen av 2000-tallet, og

protestene som man kunne høre fra feministisk hold på 70-tallet er blitt svakere. Likevel ser vi ikke tydelige tegn på at guttene i Ung i Norge oppfatter strengere kroppsidealer og sterkere objektivering av mannskroppen. Vi ser at blant klart overvektige gutter er det nesten like utbredt med spiseproblemer som blant klart overvektige jenter. Blant gutter som har tyngre normalvekt er det derimot ingen klar overrepresentasjon av psykiske vansker, lav selvfølelse og dårlig kroppsbilde, slik vi finner det hos jenter. Det er først og fremst jenter – både tynne, normalvektige og tykke – som har denne type problemer, og også spiseforstyrrelser og overdreven slanking.

Både blant gutter og jenter fant vi en *polarisering* av kroppsbilde – det var en økning i andelen som var misfornøyd med kroppen sin og en liten økning i andelen som var svært fornøyd med kroppen sin. Dette peker heller i retning av en større bevisstgjøring når det gjelder kroppsbilde blant ungdom generelt. I 2002 var det flere ungdommer som var fornøyd og misfornøyd fordi flere ungdommer i 2002 hadde gjort seg opp en mening om kroppen sin. At dette er en tendens blant begge kjønn, peker i retning av at en sterkere kroppsfokusering i 2002 enn i 1992 gjelder begge kjønn, og ikke bare jentene. Likevel er det langt igjen før guttene tar igjen jentene når det gjelder de negative aspektene av dette.

Når det gjelder seksualitet, viser våre resultater at den seksuelle debutalderen har sunket i Norge fra 1992 til 2002. Delvis kan denne nedgangen for gutters vedkommende forklares ved at en noe større andel av guttene i 2002 har debutert svært tidlig (13–14 år). For jentenes vedkommende forklares en større andel av nedgangen i at flere jenter debuterer som 16–17-åringere enn i 1992, men altså ikke en sterk økning av jenter som debuterer før den seksuelle lavalder. Det er vanskelig å forklare disse resultatene. For begge kjønn kan dette skyldes en bevisstgjøring også på det seksuelle området. Dersom man føler seg klar for å ha sex, og det er en ønsket debut i en trygg og positiv sammenheng, kan dette være en positiv og fin opplevelse uansett om man er 14 eller 17 år. Fra et forskningsmessig synspunkt er det likevel åpenbart at svært unge jenter, og kanskje også gutter, som debuterer tidlig seksuelt, løper en større risiko for overgrep og andre vansker knyttet til seksualitet. Tidlig seksuell debut hos gutter er langt mindre fokusert i forskningssammenheng enn tidlig debut hos jenter. Unge gutter som debuterer seksuelt med langt eldre voksne menn, løper kanskje den samme risikoen for overgrepstilignende situasjoner eller manglende kontroll i situasjonen som svært unge jenter i en tilsvarende relasjon.

I de skandinaviske landene har imidlertid jenter hatt en lavere gjennomsnittlig debutalder enn gutter, i motsetning til i andre vestlige land i

Europa og Nord Amerika. I norsk forskning på seksualitet ser man av og til dette forklart ved biologiske forskjeller i pubertetsutvikling mellom jenter og gutter. Jenter kommer i puberteten på et tidligere tidspunkt enn gutter, og blir følgelig seksuelt aktive på et tidligere tidspunkt. I en internasjonal sammenheng blir det klart at det i vel så stor grad dreier seg om kulturelle forhold knyttet til kjønn – jenter kommer jo tidligere i puberteten i andre vestlige land også, men der er forholdet i seksuell debutalder omvendt. Norske jenters kjønnsrolle tillater sannsynligvis en sterkere grad av seksuell frihet og initiativ enn jenters kjønnsrolle i andre ikke-skandinaviske land. Samboerskap er langt mer utbredt, og det å inngå i seksuelle relasjoner uten å være gift er akseptert langt ned i tenårene. Det å ha sex *i seg selv* innebærer ikke noe tap av anseelse for norske jenter, selv om bestemte karakteristika ved *konteksten* likevel kan gjøre det – som «one night stands» eller et høyt antall partnere.

Om nedgangen i seksuell debutalder er tvetydig med hensyn til fortolkning – frigjøring eller press – bærer resultatene når det gjelder jentenes seksuelle erfaringer med andre jenter, mer entydig bud om en form for frigjøring. Særlig blant jentene ser det ut til at en bestemt form for homoseksuell eksperimentering er utbredt – nemlig tungekys mellom to jenter. Denne formen for eksperimentering bærer bud om en lyst til å utfordre seksuelle grenser og konvensjoner. Forklaringen på at jenter tør å utfordre seksuelle konvensjoner og eksperimentere med særlig tungekys med andre jenter, ligger nok delvis i at de seksuelle script som foreligger i større grad «tillater» seksuelle handlinger mellom to jenter – for eksempel som en del av en heteroseksuell «trekant» slik man ofte ser det i porno. Slik homoseksuell eksperimentering ser ikke ut til å være knyttet til en homofil orientering for jenter i samme grad som for gutter, og heller ikke knyttet til den sterke stigmatiseringen som homofil sex mellom gutter kan avstedkomme.

10.5 Selvstendighet og brudd med kjønnsroller

En slik utfordring av seksualitetens grenser som vi beskrev for jentenes vedkommende i avsnittet ovenfor, handler også om at kjønnsrollemønsteret for norske jenter i dag har åpnet seg opp på seksualitetens område, og at jenter i større grad enn tidligere tør å være aktive og bevisste som seksuelle subjekter. Kanskje gjenspeiler denne mer aktive jenterollen når det gjelder seksualitet, en grunnleggende større selvstendighet og selvbevissthet i norske jenters kjønnsrolle generelt? Nå skal vi ikke påstå at det har skjedd markante endringer i disse sidene av en kvinnelig kjønnsrolle i løpet av

tiåret fra 1992 til 2002, men enkelte funn i undersøkelsen vitner likevel om at det i det minste er tegn på at utviklingen fortsetter på enkelte områder. Seksualitet ser ut til å være et slikt område der tenåringsjenter utfolder seg med større selvfølghet enn de gjorde for 30, 20 og kanskje 10 år siden.

Et annet slikt område er utdanning. Vi ser at det er jentene som i sterkeste grad ønsker seg en høyere utdanning, og at det er jentene som ser ut til å lykkes best i utdanningssystemet. Unge jenter i 2002 har tro på at de kan ta hvilken utdanning de ønsker, ta så lang utdanning de ønsker, og at denne utdanningen vil kunne gi dem det yrket de ønsker. Harriet Bjerrum Nielsen har kommentert at hun selv som «gammel» feminist var forbløffet over å se selvfølgheten i denne troen på at egne ønsker når det gjelder utdanning, arbeid og fremtid ville bli oppfylt blant de unge jentene hun intervjuet i prosjektet om tre generasjoner norske kvinner (Bjerrum Nielsen & Rudberg 1998). Hennes eget feministiske ståsted fra 70- og 80-tallet var begrunnet blant annet i en kunnskap om alle de systematiske stengslene som kvinner møtte når de ønsket utdanning og yrkeskarriere. For de unge jentene i Bjerrum Nielsen og Rudbergs intervjuundersøkelse var egen suksess tatt for gitt, og Bjerrum Nielsen tenkte at «når denne selvsikre og individorienterte generasjonen stanger hodet i muren, hva vi antok at de ville gjøre på et tidspunkt, så ville de bli illvillige over å bli redusert til kjønn» (Bjerrum Nielsen 2004).

Bjerrum Nielsen og Rudberg beskriver de unge jentene i 1992 som «lydhøre overfor hva man selv har lyst til og ikke lyst til», at de ikke gjør «ting for å gjøre andre til lags», er «tro over for seg selv som de unike individ man er» (Bjerrum Nielsen 2004). På den ene siden kolliderer kanskje individuelle planer og ideen om at man er et fritt individ med begrensninger i handlingsrom for jenter i denne generasjonen. Samtidig kan nettopp egne valg og individualitet også brukes som argument for å velge det som er tradisjonelt kvinnelig – som å velge helse og sosialfag på videregående, velge å *ikke* ta en lang utdanning, velge å ha en underordnet stilling for å ha mer tid til familien eller velge å være hjemme mens barna er små. Kanskje gir ikke unge jenters økende selvstendighet og frihet til å velge seg utslag i svært forandrede *handlingsmønstre* nettopp fordi det i grunnen handler om en generell individualisering der tradisjonelle valg begrunnes på nye måter?

Samtidig har vi i denne rapporten også sett enkelte tegn på at *gutters* kjønnsrolleutforming kan være i endring. Når gutters psykiske helse så ut til å ha forverret seg fra 1992 til 2002, men uten at det ga seg utslag i en økning i andelen som rapporterte selvmordsforsøk, nevnte vi at dette, ved siden av å skyldes økt alkoholbruk, også kunne ha en forklaring i at det var blitt større

åpenhet om psykisk helse i løpet av tiåret. For gutter kan det ha blitt en økt aksept for å snakke om å være «deppa» eller «nede», noe som også gir seg utslag i økt rapportering av symptomer på depressivt stemningsleie. Vi fant også at gutter oppga at de hadde større sosial selvtillit enn tidligere, og flere inngikk i nettverk med mange jevnaldrende enn tidligere. Kanskje dette peker i retning av en slags oppmykning av enkelte sider ved den maskuline kjønnsrolle, og at dette gir seg utslag i økt bevissthet om egne emosjonelle reaksjoner, større sosial selvtillit og større nettverk, og kanskje dermed også en sterkere relasjonell kompetanse?

10.6 Risiko og marginalisering

Willy Pedersen tok opp temaet i flere publikasjoner på midten av 90-tallet: «Working-class boys at the margins» skrev han (1996). Og så «I randsonen». I disse artiklene beskriver han hvordan guttene er modernitetens store tapere:

De er kriminelle (om jentene overtar universitetet, har guttene langt på vei beholdt fengslet for seg selv), de ruser seg, de begår selvmord og de dør av andre grunner – sju-åtte år før jentene. [...] Guttene har nok fortsatt bedre grep om PC'ens binære logikk, men jentene vet mer om møtet mellom denne logikken og de områdene av samfunnslivet hvor den kan brukes som redskap. (Pedersen 1998a, s 338).

Guttene har lavere kulturell kapital og de har lavere sosial kompetanse og mindre støttende nettverk, og de «har latt jentene beholde monoopolet på å forstå og forholde seg til andre mennesker» (Pedersen 1998a, s.338).

Særlig tegner Willy Pedersen et mørkt bilde av hva som venter arbeiderklassens sårbare sønner:

En grunn er at disse guttene har så dårlig med rollemodeller i sine fedre, fordi fedrene med sine manuelle industriarbeider-ferdigheter så åpenbart representerer irrelevant kunnskap. Det ser guttene. Røyken og dampen forsvinner fra dagens arbeidsplasser. Fars råd har gått ut på dato. Jentene står sterkere, fordi deres mødres omsorgsarbeid i generasjoner har gitt en kompetanse som er den samme velferdsstaten dypt sett hviler på. (Pedersen 1998a, s338.)

Spørsmålet om gutter «lider under moderniteten» og er «taperne» i samfunnet kan kanskje gis noen ansatser til svar ved hjelp av Ung i Norge-tallene? I analysene forut *har* vi funnet at guttene ganske riktig er langt mer kriminelle enn jenter, og der vi finner en økning i lovbrudd er det blant

guttene vi finner den. I rusmiddelbruk er økningen i løpet av tiårsperioden 1992–2002 mer markant, men større blant guttene enn blant jentene, og det er guttene som ruser seg mest. Som nevnt tidligere i kapittelet er det guttene som ser ut til å trives dårligst på skolen og som er mest misfornøyde med fagene og lærerne. Guttene får dårligere karakterer, og de er i mindre grad motiverte for videre utdanning.

Det er imidlertid ikke utvetydig at det er guttene som klarer seg dårligst på alle områder. Som også Pedersen påpeker, er det også mange jenter som strever. Vi ser det særlig tydelig i denne undersøkelsen når det gjelder forekomsten av spiseforstyrrelser, selvmordsforsøk og depressivt stemningsleie. Det er langt til guttene tar igjen jentene i nivå. Imidlertid ser vi tegn til at der det har vært en økning av disse symptomene på nedsatt psykisk helse, er det en sterkere økning blant guttene enn blant jentene (depressivt stemningsleie).

De feltene der guttene skiller seg negativt fra jentene (skole, kriminalitet, rus) er imidlertid elementer som ofte trekkes fram som sentrale og sterke risikofaktorer for marginalisering og sosial eksklusjon. «En marginal posisjon innebærer blant annet at man ikke har fått noen fast forankring i arbeidsmarkedet etter avsluttet skolegang,» skriver Knut Halvorsen i innledningen til boka «Mestring av marginalitet» (Halvorsen 1996). Lav motivasjon for utdanning og dårlige skolerresultater, involvering i kriminalitet og høyt rusmiddelforbruk kan sees som faktorer som også påvirker hverandre negativt, og som kan gi ungdom et dårligere utgangspunkt enn deres jevnaldrende, når det gjelder muligheten til å få arbeid og til å finne en integrert posisjon i voksenlivet. Sett på denne måten kan vi tolke resultatene i undersøkelsen dit hen at nettopp gutter står i større risiko for å bli tapere i samfunnet.

Hvorfor skulle guttene ha større risiko for å bli marginalisert enn jentene, når vi vet at unge jenters vansker finnes i vel så stor grad, men på andre felter: depressivitet, spiseforstyrrelser og selvmordsforsøk? Willy Pedersen pekte i artikkelen «I randsonen» fra 1998 på at en av de viktigste forskjellene mellom jenter og gutter var at jentene hadde flere og bedre venner. «De har allerede i tidlig alder store fortrinn på alt vi kan måle knyttet til vennskap, nettverk, sosial integrasjon» (Pedersen 1998, s. 337). Når jentene får problemer har de noen å snakke med, hevdet han. Vennskap og vennerelasjoner har i populærkulturen vært i særlig fokus det siste tiåret – *Friends-generasjonen* er dagens unge voksne blitt kalt (Frønes og Brusdal 2000).

I sammenligningen av resultatene fra Ung i Norge 1992 og 2002, fant vi at endringene pekte sterkt i retning av at unges omgangsform er blitt mer sosial i større grupper, og at denne mer løst sammensatte sosialiteten har

virket sterkt reduserende på ensomhetsfølelsen. Denne utviklingen er langt mer tydelig hos guttene i undersøkelsen enn hos jentene. Dessuten fant vi at guttene i større grad enn tidligere var sammen med kameratene sine hjemme eller hos dem. Vi kan bare spekulere på om det er den store utbredelsen av elektronisk (IKT-basert) og mobil kommunikasjon i løpet av tiåret som har bidratt til denne markante endringen i retning av større sosiale nettverk og mindre ensomhet hos gutter. Et videre spørsmål er om disse typene nettverk kan ha noe å bidra med som «sosiale ressurser» som guttene kan dra veksler på dersom de skulle komme i problemer av noe slag? Følger det med trygghet, fortrolighet og tillit i gutters venns­kapsrelasjoner, og betyr dette i så fall en oppmykning av gutters kjønnsrolle? Eller kan det være omvendt, at sosiale nettverk og gjenger er sosiale arnesteder for asosialitet og des-integrasjon?

10.7 En generasjon av selvbevisste?

Hittil har vi tolket en del av endringene i atferd både blant gutter og jenter som «symptomer» på mer generelle endringer i kjønnsroller. Endringer på enkelte områder ser ut til å handle om at gutters og jenters atferd nærmer seg hverandre. Andre funn vi har gjort peker mer i retning av ytterst tradisjonelle handlingsmønstre. Kjønnsrollene *kan* ha endret seg, men kan vi ikke også ane at det bak flere av de funnene som er gjort, ligger en faktor som vel så gjerne kan oppsummere funnene?

Det er særlig to funn som setter en på sporet av en ny og sterkere *selvbevissthet* blant ungdommene i 2002: Vi fant at det var en sterkere polarisering både når det gjaldt selvfølelse og når det gjaldt kroppsbilde i 2002 enn i 1992. I 1992 klumpet de fleste ungdommene seg sammen et sted litt over midten av skalaene. Ti år senere var det flere som var misfornøyd med seg selv og med kroppen sin, *men også flere som var svært fornøyd*. Denne tendensen til differensiering av ungdomsgruppen er nærliggende å tolke som et uttrykk for at ungdomskullene i 2002 er blitt mer bevisste om hva de mener om seg selv og hva de tror andre tenker om dem, mer refleksive i forhold til hvordan de ser ut og hvordan de *er*, og de har en klarere formening om det er bra eller dårlig.

I en ny bok med tittelen «Den nye moderniteten – Ungdom, individualisering, identitet og mening» tar forfatterne Olve Krange og Tormod Øia opp hvordan en rekke sentrale samfunnssteoretikere i løpet av de siste 15 år har hevdet at vårt høy-moderne samfunn kjennetegnes ved at det nettopp er preget av en sterkere selvbevissthet og selvrefleksivitet – to viktige

bestanddeler i det de betegner som individualisering. En av de viktigste teoretikerne i så måte er Anthony Giddens. Giddens' portrett av det høy-moderne samfunnet er en beskrivelse av rivende utvikling, en hverdag i en verden der ny kunnskap og kommunikasjon tilflyter oss ustanselig og der viten om verdens *farer* er tilstede i stort monn. I en slik situasjon tvinges individet til å reflektere over seg selv og sin rolle i verden, å vurdere sine handlingsalternativer og å ta valg. Spørsmålet om egen identitet blir i vår tid presserende og krever en stadig selv-refleksivitet, hevder Giddens (Giddens 1991, Krange & Øia 2005).

Individualisering kan sees som et av modernitetens kulturelle kjennetegn, skriver Krange og Øia (2005).

Å leve i et sterkt individualisert samfunn kan for ungdom handle om at de møter ungdommens utfordringer under svakere normtrykk, med færre faste orienteringspunkter og med svak eller ingen retningsanvisning fra internalisert kultur. Økende individualisering er også noe de unge er med på å utvikle ved å overskride de sosiale føringer og kulturelle sporer til praksis som finnes i deres bakgrunn i form av kulturelle tradisjoner og normer. (Krange og Øia 2005, s. 46).

Det å formes som individ er et viktig element av ungdomsfasen, og, i følge den viktige identitetsteoretikeren Erik Erikson, en tid hvor en viss rolleforvirring og overskridelse av rolleforventninger er av det gode (Erikson 1968, Krange & Øia 2005). Utviklingen av identitet i ungdomstiden handler i stor grad om å vurdere, forkaste eller beholde verdier og normer og å finne ut «hvem er jeg». I seg selv krever med andre ord ungdomstiden kanskje en sterkere selv-bevissthet og selv-refleksivitet.

Dagens ungdom må altså «finne seg selv» i en høy-moderne og individualisert verden. I en ekstremversjon av Giddens' argument har de bare seg selv å stole på i denne prosessen. I sin utprøving må de få sin bekreftelse av *de andre*, i en gjentagende speiling – narsissisme – av seg selv i andres reaksjoner. Når vennskap har økt i betydning og nettverkene er blitt større, handler kanskje også dette om at vennene er en viktig kilde til bekreftelse. Kanskje er nytten av vennskap også tematisert sterkere i dag, slik at de unge samtidig er blitt bevisst hvor fornøyd de har grunn til å være over at de har venner de har god kontakt med og at de har lett for å få venner?

Mange av ungdommene i Ung i Norge undersøkelsen er *fornøyd* med det de ser og hvordan de oppfatter seg selv. De er fornøyd med og trives på skolen, de er fornøyd med hvordan de lever livet sitt, de er fornøyd med sine evner til å få venner og de er fornøyd med kroppen sin. Selvrefleksivitetens bakside er imidlertid at når man blir avkrevd å gjøre seg opp en mening er

det også noen som slett ikke er fornøyd. Resultatene viser for eksempel en sterkere økning i psykiske vansker blant gutter enn blant jenter, men uten at dette hadde gitt seg utslag i en sterkere økning i selvmordsforsøk blant guttene. Kanskje kan dette også til en viss grad handle om at gutter også på det emosjonelle området er blitt mer refleksive og at de tillater seg selv å kjenne mer etter og sette ord på det når livet ikke er så greit.

På hvilken måte er en slik sterkere selvbevissthet knyttet til kjønnsroller? Tradisjonelt ville vi kanskje si at selvbevissthet var en typisk maskulin egenskap, klart knyttet til en maskulin kjønnsrolle (se for eksempel Sandra Bems maskulinitetsmål fra 1965). Til en viss grad vil det derfor være riktig å si at en økende selvbevissthet blant unge jenter i dag innebærer en overskridelse av en tilsvarende tradisjonell feminin kjønnsrolle. Samtidig kan vi kanskje tolke funnene fra Ung i Norge-undersøkelsen som tegn på at den økende selvbevisstheten har gitt muligheter til grenseoverskridelser både for gutter og for jenter. Å leke med kjønnsroller, gjøre erfaringer med tabuisert seksualitet og utfordre grensene innenfor rus og kriminalitet – kanskje det på mange måter handler om en større frihet og trygghet på hvor man står og hvem man er? Både som kjønn og som person.

Summary

Young in Norway 1992 and 2002, self-administered questionnaire studies filled in at school by about 20.000 youth aged 13-19 from all over Norway, cover a wide spectrum of questions about the everyday lives of young people. In this report secular changes in sex differences between these two points in time are analysed, covering leisure time habits, attitudes and relations to school, sexuality, mental health, antisocial behaviour and substance use. Underlying, analytic themes are gender equality and changed sex roles, and gendered aspects of risk and marginalisation.

Compared to 1992, both sexes had read significantly fewer books in 2002. The reduction was greater among the girls. Both sexes liked going to school better, but were at the same time slightly less pleased with the subjects and the ways these were taught. Still, the girls like going to school best and had the most positive attitude in general. Disciplinary problems had decreased slightly. With the exception of truancy in secondary high school, boys showed more disciplinary problems than girls both in junior and secondary high school. On the other hand the girls were slightly more ambitious in their aspirations for higher education. In particular this pertained to girls from rural areas, and the drive towards the big cities seemed to have increased. The boys did not share in this development.

The leisure time of the young people had become more oriented towards friends. In 2002 both sexes spent more time at home, but less of it together with their parents. These changes were greater on the part of the boys; more of them reported that they had large networks of friends, while at the same time more reported that they did not have a best friend. For both sexes, but particularly among the boys, a clear reduction in loneliness was reported as well as a clearly improved social self-image. For the girls the experience of loneliness was closely connected with lacking a best friend, while the boys were lonelier if they lacked a network. These great secular changes are probably due to the preponderance we now see of mobile phones and the availability of ICT-based communication. This enables contact with large networks in spite of large distances, as well as the coordination of social activities, in significantly different ways from what was possible in 1992. In particular this seems to have influenced the social integration of boys.

Both sexes, but particularly the girls, had had their first sexual experiences at a lower age. More girls had experienced their debut between the ages of 16 and 17, while more boys had experienced theirs below the age of sexual consent as well. A larger proportion of girls had had same-sex sexual experiences, and as many as 25 % of them had «necked» with another girl. On the other hand, the homosexual experiences of the girls were more loosely connected with homosexual feelings and attraction than was found among the boys. We also find signs of a weak dichotomisation where thoughts and feelings connected with the body (body image) are concerned. More boys and girls were displeased with their bodies, but at the same time more were very pleased. A negative body image was more prevalent among the girls. In spite of the fact that both sexes exercised as much in 2002 as in 1992 their weight level had increased. The increase in eating problems that was found is connected with this, along with the development of a more critical and negative focus on how the body appears. Girls also had more symptoms of mental ill health than boys. We found an increase in depressed mood among both sexes, particularly among the boys. On the other hand we found improved self-image and self-esteem among the boys as well. There were no changes in the rate of suicide attempts among the boys, but an increase of four percentage points among the girls, from 10 to 14 %.

As before more boys reported that they had engaged in antisocial behaviour, as well as in far more criminal acts. From 1992 to 2002 the prevalence of less serious norm-breaking behaviour, along with less serious criminal acts like pilfering, had on the other hand been reduced. We also found a clear reduction of violent behaviour like hitting others, kicking or threatening them, while the number who had used weapons was constant. Both serious and less serious vandalism had increased somewhat. The sex differences we found in 1992 had been slightly reduced, but this can largely be attributed to a reduction in the size of the group of boys who reported having done a few wrong things from time to time. On the other hand the reported increase in more serious criminal acts resulted from an increase in the size of the group of «recidivist» boys. There are signs of a polarisation in antisocial behaviour among the boys. Fewer reported engaging in less serious and sporadic antisocial acts, and here the girls were closer to the boys' level. At the same time there was a certain increase in reports of serious and more recurring criminal acts.

The results in this reports point in different directions where changes in the girls' behaviour are concerned. On the one hand it may seem as if the spectrum of behaviour that is «allowed» had opened up, for instance where

sexuality and educational aspirations are concerned. We see signs of more self-confident girls, active girls, and girls who made their own choices about what they wanted. On the other hand the girls had become more self-critical as well, and were judging their bodies, how they appeared and themselves continuously, which resulted in somewhat more girls with high self-esteem and a positive body image, but in even more girls with low self-esteem and a negative body image. In other words the results indicate both «liberation» and «limiting». A third dimension in this image of changes is that it seems as if the girls' motivation and ability to make their own choices, their individuality and independence, were also used to choose traditional female roles. Increased independence and freedom of choice do not necessarily change patterns of action. Equally well, traditional choices may just be justified in new ways.

The results are partly contradictory on the part of the boys as well. On the one hand they were less lonely in 2002 than in 1992, had higher self-esteem, were more pleased with themselves and their ability to make friends, they had more friends and perhaps greater social resources than ten years previously. On the other hand the increase in mental health problems, substance abuse and serious criminal acts had been greater among the boys. Is this a sign of a returning macho culture? Is it a warning that boys will need more attention in the coming decades to avoid their becoming marginalised in their relationship with society at large as well as the workplace?

Referanseliste

Andersson-Ellstrom, A., Forssman, L., & Milsom, I. (1996). The relationship between knowledge about sexually transmitted diseases and actual sexual behavior in a group of teenage girls. *Genitourinary Medicine*, 72, 32–36.

Arnesen, Clara Åse (2003): *Grunnskolekarakterer våren 2003*. NIFU skriftserie nr. 32/2003. Oslo: NIFU.

Bakken, Anders (1998): *Ungdomstid i storbyen*. NOVA rapport 7/98. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Bem, S.L. (1974) The Measurement of Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42: 155–62.

Bjerrum Nielsen, Harriet (1998): Kjønn, kaos og kreativitet: Unge jenters livsprosjekter. *Ungdom, kjønn og medier*. Arbeidsnotat 4/98. Senter for kvinneforskning: Universitetet i Oslo.

Bjerrum Nielsen, Harriet & Monica Rudberg. 2000. Gender, love and education in three generations. The way out and up. *The European journal of women's studies* 7 (4):423–453.

Bjerrum Nielsen, Harriet (2004): «Råtekst» som generasjonsdokument. Feminisme i et generasjonsperspektiv. <http://www.skk.uio.no/nettpublisering/Intet%20nytt/HBN.html> (11.01.2005).

Bozon, M. & Kontula, O. (1997): Initiation sexuelle et genre. Comparaison des evolutions de douze pays européens. *Population*, 6, 1367–1400.

Bredesen, Ole (2004): *Nye gutter og jenter – en ny pedagogikk?* Oslo: Cappelen.

Brusdal, R. (1995). *Ungdommens eget forbruk. En empirisk studie av ungdommer i alderen 14 til 21 år*. Rapport nr. 9-1995. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.

Brusdal, Ragnhild (1997): Mellom nytte og nytelse – en analyse av gutters og jenters forbruksmønstre. *Bedre skole – Norsk lærerlags tidsskrift*. Oslo.

Brusdal, Ragnhild (1998). *Lomme penger, ekstrapenger og lærepenger : Om foreldre som forsørgere og oppdragere*. Rapport nr. 6-1998. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.

Brusdal, Ragnhild (2004): Forbruk og finansiering av forbruket blant ungdom. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 4(1): 105–115.

Christie, Nils, 1982. *Hvis skolen ikke fantes*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dagbladet 24.7.2002 : «Norge verdens beste land å bo i».

- Dittmar, H., B. Lloyd, S. Dugan, E. Halliwell, N. Jacobs & H. Cramer (2000): The "body beautiful": English adolescents' images of ideal bodies. *Sex Roles*, 42:887–915.
- Drotner, Kirsten (1991). *At skabe sig selv – ungdom, æstetik, pædagogik*. København: Gyldendal.
- Edgardh, K. (2000). Sexual behavior and early coitarche among 17-year-old Swedish girls. *Sexually Transmitted Infections*, 76, 98–102.
- Egge, Marit (2004): *Forsøk med ungdomskontrakter – en alternativ reaksjonsform rettet mot unge lovbrøyttere*. PHS forskning 2004:1. Oslo: Politihøgskolen.
- Erikson, Erik (1968): *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Falck, Sturla (2003): Ungdomskriminalitet i Norge på 1990-tallet. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3(1):70–88.
- Fauske, Halvor & Øia, Tormod (2003): *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Fergusson, D.M., Horwood, L.J., & Lynskey, M.T. (1994). The comorbidities of adolescent problem behaviors: A latent class model. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 22, 339–354.
- Folkehelse (1993) Rapport fra seksualvaneundersøkelsene i 1987 og 1992, Seksjon for epidemiologi, Statens Institutt for Folkehelse, Oslo.
- Fombonne, E. (1996): Is bulimia nervosa increasing in frequency? *International Journal of Eating Disorders*, 1996(19): 287–296.
- Frønes, Ivar og Brusdal, Ragnhild (2000): *På sporet av den nye tid. Kulturelle varsler for en nær fremtid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Frønes, Ivar (1996): Revolusjon uten opprør. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1: 71–86.
- Garner, D. M., P. E. Garfinkel, D. Schwartz & M. Thompson (1980): Cultural Expectations of Thinness in Women. *Psychological Reports*, 47:483–491.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and Self-Identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Gould, M.S., Greenberg, T., Velting, D.M. & Shaffer, D. (2003): Youth suicide risk and preventive interventions: A review of the past 10 years. *Journal of the American Academy of child and Adolescent Psychiatry*, 42:386–405.
- Gould, M.S., King, R., Greenwald, S., Fisher, P. Schwab-Stone, M., Kramer, R., Flisher, A.J., Goodman, S. Canino, G. & Shaffer, D. (1998): Psychopathology associated with suicidal attempts among children and adolescents. *Journal of the American Academy of child and Adolescent Psychiatry*, 37: 915–923.
- Grogan, Sarah (1999): *Body image. Understanding body dissatisfaction in men, women, and children*. London New York: Routledge.

- Grøgaard, Jens B. (1993): *Skomaker, bli ved din lest? En analyse av ulikhet i utdanning og arbeid blant unge menn på 80-tallet*. Oslo: Fafo
- Gulbrandsen, Jorun (1993): *Er skolen for Kari eller Ronny?* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Halvorsen, K. (red) (1996). *Mestring av marginalitet: Å leve og overleve som sosialklient*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Harter, S (1988): *Manual for the Self-Perception Profile for Adolescents*. Denver, CO: University of Denver.
- Hayes, C.D. (1987). *Risking the Future: Adolescent Sexuality, Pregnancy and Childbearing*. Vol I. Washington DC: National Academy Press.
- Heggen, Kåre (2003): Utkantjentene sin stille revolusjon. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2(2): 3–20.
- Hegna, K. (1998): Lykkelige byer – Materiell, ideologi og diskurs i Kristiania. *Sosiologisk Årbok*, 3(2):117–152.
- Hegna, K., Kristiansen, H.W. og Moseng, B. (1999): *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. NOVA rapport 1/99. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Hegna, K. & Wichstrøm, L. (til trykking): Suicide attempt among Norwegian gay, lesbian and bisexual youths – General and specific risk factors. Upublisert manuskript.
- Hellevik, O. (1996): *Nordmenn og det gode liv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hibell B, Andersson B, Bjarnason T, Ahlström S, Balakireva O, Kokkevi A, Morgan M (2004): *The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm: Sweden.
- Hjelmeland, H., Hawton, K., Nordvik, H., Bille-Brahe, U. et al. (2002): Why people engage in parasuicide: A cross-cultural study of intentions. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 32(4):390–393.
- Holland, J. Ramazanoglu, Sharp & Thompson. (1998). *The Male in the head : Young people heterosexuality and power*. London: Tufnell.
- Jakobsen, R. (1997). Stages of progression in non-coital sexual interactions among adolescents: An application of the Mokken-scale analysis. *International Journal of Behavioral Development*, 21, 537–553
- Hufford, M.R. (2001): Alcohol and suicidal behaviour. *Clinical Psychology review*, 21: 797.811.

- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Rissanen, A., & Rantanen, P. (2001). Early puberty and early sexual activity are associated with bulimic-type eating pathology in middle adolescence. *Journal of Adolescent Health* 28, 346–352.
- Kitterød, Ragni Hege (2002): Fortsatt nedgang i kvinners bruk av tid til husarbeid på 1990-tallet. *Samfunnsspeilet* nr. 4–5, 2002. Oslo: SSB.
- Klausen, Arne Martin (1996): *Lillehammer-OL og olympismen. Et moderne rituale og en flertydig ideologi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Kränge, O. & Øia, T. (2002): *Den nye moderniteten. Ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
- Lalander, Philip (1998): *Anden i flaskan : alkoholens betydelse i olika ungdomsgrupper*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Lancot, N., & Smith, C.A. (2001). Sexual activity, pregnancy, and deviance in a representative urban sample of African American girls. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 349–372.
- Lauglo, Jon (1996): *Motbakke, men mer driv? : Innvandrerungdom i norsk skole*. UNGforsk Rapport 6/96. Oslo: UNGforsk.
- Ling, Richard Saylor (2004): *The Mobile Connection. The Cell Phone's Impact on Society*. San Fransisco: Morgan Kaufmann's publishers.
- Lunde, Elin Skretting (2001): Større åpenhet om psykiske lidelser, *Samfunnsspeilet* nr. 5, 2001. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Lynne, Anita (2000). *Nyansenes makt – en studie av ungdom, identitet og klær*. SIFO Rapport nr. 4-2000. Lysaker: SIFO – Statens institutt for forbruksforskning.
- Læringscenteret (2005): *Utdanningsspeilet 2004 – Analyse av grunnskole og videregående opplæring i Norge*. <http://www2.udir.no/stati/karakstat/04/AnalyseAG.html> (18.7.05).
- Markussen, Eifred (1991), «På kryss og tvers. En undersøkelse i videregående skole blant grunnkurselever som ikke kommer rett fra avsluttet ungdomsskole». I: NOU 1991:4 *Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- Markussen, Eifred (2003) Valg og bortvalg Om valg av studieretning i og bortvalg av videregående opplæring blant 16 åringer i 2002. Første delrapport i prosjektet Bortvalg og kompetanse NIFU skriftserie nr. 5/2003.
- O'Donnell, L., O'Donnell, C.R., & Stueve, A. (2001). Early sexual initiation and subsequent sex-related risks among urban minority youth: The reach for health study. *Family Planning Perspectives*, 33, 268–275.
- Orr, D.P., Beiter, M., & Ingersoll, G. (1991). Premature sexual activity as an indicator of psychosocial risk. *Pediatrics*, 87, 141–147.

- Pape, Hilde og Falck, Sturla (2003): Ungdomskriminalitet: Et fenomen i endring? *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3(2):99–111.
- Pedersen, Willy og Sven Ove Samuelson (2003). Nye mønstre av seksualatferd blant ungdom. *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 123: 3006–9.
- Pedersen, Willy (1992). Ungdomskriminalitet som "nyanser i grått"? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 4: 353–364.
- Pedersen, W. (1996). Working class boys at the margins: Ethnic prejudice, cultural capital, and gender. *Acta Sociologica*, 39: 257–279.
- Pedersen, Willy (1998): I randsonen. *Nytt norsk tidsskrift*, 4: 331–343.
- Pedersen, Willy (1998): *Bittersøtt: Ungdom, sosialisering, rus*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rossow Ingeborg. og Bø Anne Kristin (2003). Metoderapport for datainnsamlingen til Ung i Norge 2002. Oslo: NOVA, 2003.
- Rossow, I., Grøholt, B. og L. Wichstrøm (2005): Intoxicants and suicidal behaviour among adolescents: Changes in levels and associations from 1992 to 2002. *Addiction*, 100(1): 79–88.
- Rønning, Elisabeth (2001): Trekk ved barn og unges levekår på 1990-tallet. SSB Notater 2001:56. Avdeling for personstatistikk, Seksjon for levekårstatistikk, SSB: Oslo.
- Shaffer, D. & Pfeffer, C.R. (2001): Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with suicidal behaviour. *Journal of the American Academy of child and Adolescent Psychiatry*, 40: 24S–51S Suppl.
- SIRUS (2003): Rusmidler i Norge. Statistikk '03. Oslo: SIRUS.
- SIRUS (2005): Ungdomsundersøkelsen 2005. Oslo: SIRUS.
- Skårderud, Finn, Jan. H. Rosenvinge & Gunnar K. Gøtestam (2004), Spiseforstyrrelser – en oversikt. *Tidsskrift for den norske lægeforening*, 124:1938–1942.
- SSB (1995): Helseundersøkelsen 1995. Oslo: SSB.
- SSB (2002b): «Unge – mer presset i hverdagen».
[http://www.ssb.no/emner/03/01/helseforhold/Levekårsundersøkelsen 2002](http://www.ssb.no/emner/03/01/helseforhold/Levekårsundersøkelsen%202002). (19.7.05). Oslo: SSB.
- SSB (2003): Dødsårsaker, 2003. <http://www.ssb.no/emner/03/01/10/dodsarsak/> (19.7.05). Oslo: SSB.
- SSB (2004) Norsk mediebarometer 2004. Oslo: SSB.
- SSB (2005): Arbeidskraftundersøkelser, statistikkbanken: Tabell 05111: Personer i alderen 16–74 år (AKU), etter arbeidsstyrkestatus, alder og kjønn (1972 – 2004) (5.10.05). Oslo: SSB.

- Stangelang, Per og Hauge, Ragnar (1974): *Nyanser i grått : En undersøkelse av selvrapportert kriminalitet blant norsk ungdom*. Oslo : Universitetsforlaget.
- Steinberg, D.L., Epstein, D. & Johnson, R. (1997). *Border Patrols. Policing the Boundaries of Heterosexuality*. London: Cassell.
- Storm-Mathisen, A. (1998). *Kjøpepress – hva er det for noe? Et forprosjekt om klærnes betydning blant 13-åringer*. Rapport nr. 4. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- Storvoll, Elisabet Esbjerg, Wichstrøm, Lars og Pape, Hilde (2002): Gender differences in the association between conduct problems and other problems among adolescents. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3:194–209.
- Storvoll E.E., Wichstrom L., Kolstad A., et al. (2002): “Structure of conduct problems in adolescence». *Scandinavian Journal of Psychology* 43: 81–91.
- Storvoll, E. E., Åse Strandbu & Lars Wichstrøm (2005). A cross-sectional study of changes in Norwegian adolescents’ body image from 1992 to 2002. *Body Image*, (2):5–8.
- Strandbu, Åse (1997): *Gutter og jenter i Asker og Bærum*. NOVA rapport 5/97. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Strandbu, Åse og Olve Krange (2004): *Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002*. NOVA Rapport 16/04. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Støren, Liv Anne og Arnesen, Clara Åse (2003): «Et kjønnsdelt utdanningsystem», i Mona Raabe (red) *Utdanning 2003 – ressurser, rekruttering og resultater*. Statistiske analyser nr. 60. Oslo: SSB
- Søgaard AJ, Bø K, Klungland M, Jacobsen BK. En oversikt over norske studier – hvor mye beveger vi oss i fritiden? *Tidsskrift for den Norske Lægeforening* 2000; 120: 3439 – 46
- Teleavisen (2004): <http://www.teleavisen.no/default.asp?page=25&article=13701>, (5.10.04). Barn mobiliseres, av Bjørn Veseth. 26.8.04.
- Torgersen, Leila (2004): *Ungdoms digitale hverdag. Bruk av PC, Internett, TV-spill og mobiltelefon blant elever på ungdomsskolen og videregående skole*. NOVA Rapport 8/04. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Tydén, T. (1996). *It will not happen to me: Sexual behavior among high school and university students and evaluation of STD-prevention programmes*. Doctorial thesis. Uppsala, Sweden: Uppsala University.
- Vaage, Odd Frank (2004), *Trening, mosjon og friluftsliv: resultater fra Levekårsundersøkelsen 2001 og Tidsbruksundersøkelsen 2000*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Vikan, S.T. (2002): Noreg – verdsmeister i likestilling. *Samfunnsspeilet* 1/2002, Statistisk sentralbyrå.

Wiborg, A. og Anvik, C. H. (2000) Klassiske analyser - Betingelser og barrierer for bosetting i distriktene. NIBR-notat 2000: 120.

Wickman, Jan (2004):«*Ortodox maskulinitet versus metrosexualitet - spänningar i mediarepresentationer av finländska idrottsmän*». Innlegg fra Nordisk mannsforskningskonferanse 2004. Stockholm november 2004.

Wichstrøm, L. og Rossow, I. (2002): Explaining the gender difference in self-reported suicide attempts: A nationally representative study of Norwegian Adolescents. *Sucide and Life-Threatening behaviour* (32(2):101-116.

Ystgaard, M., Reinholdt, NP, Husby, J., & Mehlum, L. (2003) Villet egenskade blant ungdom. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, 123, 2241-5

Zabin, L.S., Kantner, J.F., & Zelnik, M. (1979). The risk of adolescent pregnancy in the first months of intercourse. *Family Planning Perspectives*, 11, 215-222.

Ødegaarden, Kristin (2004): Er du helt jente eller? – En kvalitativ studie av unge jenters kjønnsforhandlinger. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Øia, Tormod & Åse Strandbu (2004): Tradisjonell bruk av naturen. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, nr2 2004.